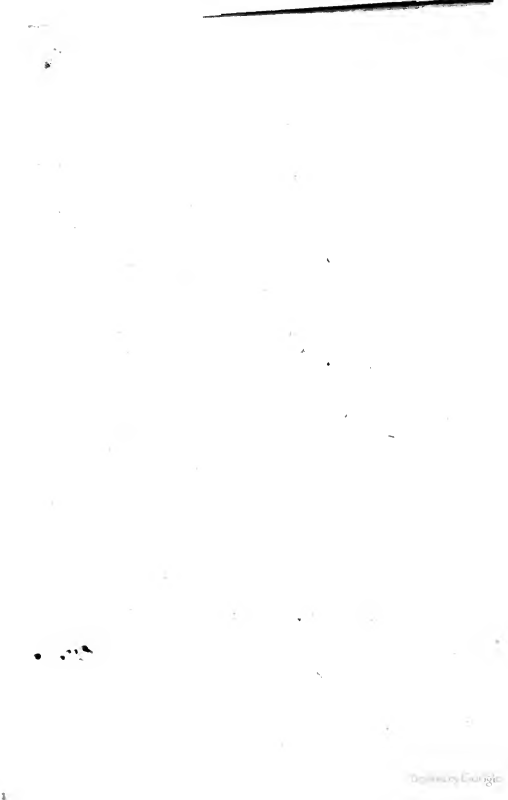

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII FLORUERUNT.

VOLUMEN XIII.

AUCTORE

ANGELO FABRONIO

ACADEMIAE PISANAE CURATORE.

PISIS MDCCLXXXVII.

EXCUDEBAT ALOYSIUS RAPHAELLIUS

SUPERIORIBUS ANNUENTIBUS.

LEOPOLDO ARCHIDUCI
AUSTRIAE
PETRI LEOPOLDI M. E. D.
FILIO,

ANGELUS FABRONIUS

SI quando Etruria liberalibus ſtudiis floruit, nunc maxime floret. Multa claraque exempla ſunt in domo ipſa et familia Principis, et quae in Te eminent atque elucent ingenii magnitudo, ardor mentis

ad gloriam, et in omnes praeclaras disciplinas ac praesertim mathematicas singularis amor, vel ignavissimos excitare ad laborem & laudem possunt. Ea propter litteris consulendum a nobis quoque pro viribus esse putavimus, & dum adlaboramus, ut nota sit vita illorum, qui in iis excolendis utilem operam posuerunt, vota Deo immortali facimus, ut Te Fratresque Tuos Juventutis Principes diu incolumes servet, quorum studiis, exemplis et providentia fiet, ne nostra haec praeteritae unquam invideat aetati.

VITAE
ITALORUM
DOCTRINA EXCELLENTIUM
QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT

ANGELUS FABRONIUS

JOSEPHO AZZONIO AUGUSTINIANO
HOMINI SUMMOQUE AUGUSTINIANAE
DISCIPLINAE DOCTORI.

S. P. D.

Multae sunt quidem artes praeclarae, in quibus excolendis hominum ingenia exerceri solent, et licet difficile sit probatu, quae ceteris praeferenda sit, ea tamen est dignitas et utilitas theologiae, ut summis laudibus efferendos illos esse putemus, qui totos se in exquirendis rerum divinarum caussis atque natura collocarunt. Habet et suas partes nobilissima disciplina, in quas, veluti totidem in membra, divi-

ditur, et qui, ceteris posthabitis, eam exornandam susceperunt, quae ad saerorum ritus et liturgiam spectat, praeclare et ab iis positam fuisse operam arbitrabimur. Sed hic error, et haec indoctorum quorumdam animis offusa caligo est, pervulgata haec esse, et tanquam levia quaedam vina nihil valent in aqua, sic liturgicorum ista magis gustata, quam potata delectare, nec multis litteris egere eum, qui eadem tractat. Ego quidem sic contendo frustra in ipsis explicandis laborare illum, qui omnem antiquitatem non noverit, qui Graecam et Orientales linguas non didicerit, qui non artem teneat, in qua inest omnis cum subtilitas disserendi, tum veritas judicandi, et qui diu multumque in SS. Patrum et Ecclesiae monumentorum lectione, hoc est in media theologia, non sit versatus, ex quo, quasi quodam sancto augustoque fonte, omnis manare debet oratio. Profecto nisi haec scientia interioribus quibusdam litteris contineretur, non diu magna rerum liturgicarum obscuritas et ignoratio fuisset; cui assignari debent multae disputationes, quae Catholicam Ecclesiam vehementissime et infelicissime turbarunt. Experti id sunt Patres Concilii Florentini, et cum de hujusmo-

di rebus inter se controversarentur, non modo per eos lux nulla Graecis ritibus allata est, sed majores obductae fuisse tenebrae videntur: nam quod ad orthodoxum de Eucharistia dogma confirmandum erat opportunissimum, non inutile modo, sed perniciosum judicatum est. Una est Orientalis Ecclesia, una est Occidentalis, unum Deum auctorem omnium suspicit ac veneratur, quamvis suos quaelibet ritus habeat; sed cum hi nihil alicujus momenti contineant, quod antiquitus in sacris faciendis observatum non fuerit, magnum inde colligitur argumentum ab uno fonte, Apostolorum scilicet exemplo et praeceptis, ad omnes Ecclesias illud manasse, rationem et doctrinam fuisse et esse communem, sic ut Ecclesiae, quae precibus quibusdam et ceremoniis differre videntur, re tamen et voluntate mirum in modum consentiant. Quanquam Ecclesia Romana reliquarum prima, ab Apostolorum Principe fundata, summam habeat auctoritatem et dignitatem, et ei singulari quodam jure subjectae maxime fuerint Occidentis Ecclesiae, nunquam tamen primis saeculis ab iis exegit, ut in sacro faciendo eosdem omnino ritus servarent. Itaque, ut a viro summo Joanne Mabillonio observatum, et va-

riis inter se ritualibus libris collatis demonstratum etiam fuit, viguit ritus Ambrosianus in Ecclesia Mediolanensi, Gallicanus in Gallia, Gothicus in Hispania et Gallia Narbonensi, qui precationibus quibusdam inter se differebant. Addi quidem potuerunt multa eo praesertim tempore, quo Ecclesia pace fruebatur, et addita fuisse non negamus ad decorem Domus Dei augendum, sed id superstitiose factum fuisse, nemo nisi per summam temeritatem atque impudentiam calumniabitur. Nihil sane jucundius, ut ex meo sensu judico, nihil utilius harum rerum inquisitione, et comparatione multorum rituum inter se; nulloque non praeconio celebrandum Jo. Bonam Cardinalem putamus, qui edidit duos rerum liturgicarum libros eruditos et laboriosos, in quibus omnia prope, quae in hoc genere optima sunt, accurate collegit, adeo ut illius diligentiam vix quidquam effugerit. Qui antea, ut Josephus Pamelius, idem argumentum tractarunt, etsi multa collegere, quae non mediocre antiquitatibus liturgicis lumen afferunt, longe tamen abfuerunt ab illarum rerum cognitione, in quibus scientia hujusmodi contineri videtur, maxime quia plerique Graecae Ecclesiae disciplinam pro cognita habue-

runt, cum ipsis incognita plane esset, non secus ac Syrorum, Aegyptiorum, aliorumque Orientalium populorum. Nam Pamelius parum Graecam linguam noverat: Genebrardus, etsi linguis Orientalibus et Hebraica in primis doctus esset, officia sacra Orientalium nulla viderat; ceteri, qui ante illos fuerunt, ineruditi et creduli scriptores, ne nominari quidem merentur. In eo etiam peccarunt, a quo vitio ne abfuit quidem vir summus Jacobus Goarius e Dominicana familia, qui primus in Graecis ritibus explicandis utilem operam impendit, ut dum liturgiam Apostolicam exponere adlaborarunt, falsis veterum Pontificiarum epistolarum Dionysii, Clementis aliorumque hujusmodi scriptorum testimoniis uterentur, unde multa ad illos reprehendendos atque irridendos arripuerunt Haeretici. Haec omnia artem, doctrinam, ingenium et judicium summum requirunt, et quod his facultatibus abundaverit Bona, et quod instrumenta, quae habuit ad obtinendam adipiscendamque sapientiam, ad hominum utilitatem contulerit, et quod in eo quasi lumen aliquod virtutis veterisque sanctitatis perspicere videmur, ejus vitam historiae monumentis mandare decrevimus, quam tibi nuncupamus uti veteri

amico, et optimarum artium studiis, et praesertim theologica doctrina eruditissimo. Non minus vero tibi hoc munusculum, vir doctissime, gratum fore confido, quod multi hac ipsa in re laboraverint: quippe cum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte ceteros superaturos credant. Vale, et parce jam laboribus, quos in gravissima studia impendere soles, cum satis gloriae vixeris, neque tibi integerrima mente sit verendum, ne, nisi tanquam lumini oleum instilles, praeclara tua sapientia senectute exinguatur. Huic subvenire debemus; quaerit enim auxilium et requiem, eaque propter Ennius equi fortis et victoris senectuti comparabat suam:

Sicut fortis equus spatio, qui saepe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Pisis Idib. April. MDCCLXXXVI.

JOANNES BONA CARD.

SUnt qui magnos homines virtute, sunt qui doctrina metiuntur; utrosque summas laudes tribuere oportebit Jo. Bonae, cum facile dijudicari non possit utrum ille doctior an sanctior fuerit. Qui ex nostra mollitie, non ex ipsa virtute de virtutis praestantia et robore judicant, et alienos mores ad suos referunt, leviora fortasse putabunt, quae nos de corporis aflictationibus, de honorum contemptu, de amore solitudinis afferemus. Cum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Bonae, nihil videmur debere praetermittere quod pertineat ad eam declarandam; quare dicemus primo de ejus vita privata, deinceps de ea, quam in nobilissimo orbis terrarum theatro, amplissimo decoratus honore degit, postremo de ejus studiis atque editis operibus, quae ad immortalitatem nominis assequendam maxime conducere videntur. Natus is est IV. Id. Octobris an. MDCIX. Monte Regali, urbe subalpinarum nobilissima, patre Jo. Baptista Bo-

na, matre Maria Zugania, quorum ille vinculis propinquitatis conjunctus erat cum Francisco Bona Lesdiguerio Comite Stabuli, ut appellant, Galliae, haec si non nobilitate, forma quidem, prudentia, diligentia atque castimonia commendabatur. Quod rei militaris virtutem pater, merens ipse stipendia, praestare ceteris omnibus putabat, unicum masculini sexus filium militiae destinaverat, quare genus educationis erat ejusmodi, ut ille erudiretur maxime laboribus, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando, iisque artibus, quae decent bonos et fortes duces. Sed quae ambitiosus homo inierat consilia, fregit pueri constantia, qui nec precibus, nec minis a proposito deduci potuit nomen dandi Cistercensium Monachorum, quae S. Bernardi dicitur, familiae. Contigit id XIV. Kal. Sextiles an. MDCXXV. et maturandae rei occasionem illi dedit impudentissima femina, quae ejus castimoniae (forma enim erat in adolescentulo et species liberalis) periculum molita fuerat. Tum porro sedulo reputare animo coepit, quae essent susceptae a se vitae rationes atque officia, eaque sic

exequebatur, ut tyro esset veteranis ipsis exemplo et admirationi. Studiorum caussa Romam venit, et cum talis evasisset, qui severiorum et doctiorum laudibus responderet, munus ei demandatum est sacras litteras interpretandi. Sed non linguae solum, verum etiam animi et virtutum excellens magister habebatur, et erat. Moribus enim castissimis atque innocentissimis formam veteris sanctitatis expresserat. Ad suos redire jussus, Praeses renuntiatur patrii coenobii: sed ipse sua studia et otium et requiem antetulit dignitati, eaque propter Augustae Taurinorum quinquennium fuit. Non est credibile quantis hic laboribus se exercuerit, qua de caussa periculosum in morbum incidit, ex quo aegre, cum intermitteret nunquam studia doctrinae, convaluit. Post id praeficitur Astensi coenobio; nec nisi injecto peccati metu, ni paruisset, ut praefecturam hanc acciperet, adduci potuit. Hic ita vixit, ut universis Astensibus merito esset carissimus. Quo factum est, ut cum principes quaedam familiae inter se dissiderent, Bonae consiliis et opera ad pristinam concordiam redierint, et

cum dissolute et turpiter nonnulli viverent ; revocare se ad industriam et virtutem coeperint. Paucos post annos remigrare coactus Montem Regalem, quo nobilius coenonium regeret, hunc diem sic universa civitas Astensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret. Biennium tantummodo fuit in patria. Nam an. MDCLI. cum ad comitia, quae Romae haberi solebant, venisset, summa omnium collegarum voluntate et congratulatione universae familiae praefectus est. Id quidem gravissime tulit. Nam cum esset singulari modestia, obscurari atque pene obrui maluisset; et is nimium inquirens in se, atque ipse se se observans, metuensque ne aliqua in re peccaret, qui ceteris dignitate praestabat, ad inferiores accedere videbatur. Raro pedem domo efferebat, et cum fores cubiculi claudebat, cruciabat se iis afflictationibus, quae Christi sectatoribus esse solent in deliciis, et quas homines voluptatibus dediti nomine calumniantur criminoso. Unus annus additus labori suo calamitas ei videbatur, quapropter effecit, ut omnia removerentur, quae obstare et impedire pote-

rant, quominus ille defunctus jam triennali munere, liber ad suos rediret. Retinere praesertim illum Romae studuit Fabius Chisius Cardinalis, cujus summa erat auctoritas, quique, licet verae amicitiae difficillime reperiantur in iis, qui in honoribus et in republica versantur, adeo diligebat Bonam, ut eum esse diceret, quo careret aegrius. Omni igitur cura vacuus Bona totum se ad rerum divinarum contemplationem contulit, degens in Monasterio Beatae Virginis de Vico. Sed quem locum quietis et tranquillitatis plenissimum fore speraverat, in eo maximas molestias invenit. Subagrestes enim homines, incultoque ingenio, nulla dignitatis, nulla doctrinae habita ratione, eum dure et aspere exceperunt, contemnere, despicere, infra se ducere, pro nihilo putare, et nihil non abjectum atque humile ab eodem exigere. Habuit sane Bona ubi ostentaret praeclaram illam suam patientiam omnemque christianam virtutem. Nemo enim illum tantam insolentiam indignitatemque querentem audivit, et quos neque patientia, neque obsequio, neque moribus humanissimis lenire potuit, facile,

memoria illustria Christi et Sanctorum exempla repetens, pertulit ac passus est. Sed instabat tempus ad comitia habenda. Ne Romam de more convenirent Patres obstabat pestilentia. Itaque plerisque placuit rogare Pontificem, ut ei, cui vellet, summam potestatem deferret, additis postulationi nominibus eorum, quos tanto honore dignos arbitrabantur. Sedebat tum ad Catholicae Ecclesiae gubernacula Alexandri VII. nomine ille idem Chisius, qui tot amoris signa Bonae dederat, quique, cum eam voluntatem, quam semper habuit erga eum, retineret, intelligeretque quam ejus industria Romae posset esse illustris, non haesitans respondit, se ex omnibus Bonam eligere, atque imperare ei, ut sine mora ad munus gerendum se conferret. Qui paullo ante Pontifici ipsi negaverat se ab otio et solitudine discessurum, ne munus a Deo assignatum defugisse culperetur, paruit Pontificis voluntati; neque minus ne obstinata recusatio, laboris declinatio videretur, cessit ejusdem auctoritati, qui eum esse voluit a consiliis Urbanarum Decuriarum, quae *Indicis*, *Rituum*, *Propagandae Fidei*, et *S. Officii* appellantur.

Magna erat hominum opinio de illo, magna commendatio doctrinae, et cum valeret etiam eloquentia, et facillime optimeque perspiceret, quid res, quid tempora ferrent, eas dicebat sententias, quibus saepissime assentiebantur reliqui ad unum omnes. Haec expressiora et illustriora erant praeconiis ipsius Pontificis, sic ut omnes intelligerent facillime Bonam amplissimos honores posse obtinere. Sed vir modestia summa solitus despicere ac pro nihilo putare ea, quae vulgo ducuntur amplissima, aucupabatur tempus redeundi ad suos; et postquam triennium praefuit familiae, et Episcopatum Astensem, quem ei Emanuel II. Sabaudiae Dux detulerat, recusavit, abeundi veniam a Pontifice postulavit. Praecise id ei negavit Alexander, qui saepe ipsi gravissima mandata dabat, eo studiosius congressus illius doctissimosque sermones requirens, quo magis ille aulae et manium rumorum inimicus coenobii sui latebris se se occultabat. Hic tamen non effugit quorumdam invidiam atque calumnias, quas ita tulit, ut nec sibi cavendum, nec quemquam coarguendum putave-

rit. Candide et simpliciter agebat, et in susceptа vitae ratione constanter adeo perseveravit, ut neque fortunae varietas, neque inimicorum injuria potuerit eum unquam de suo statu dimovere. Quae quidem maxime valebant ad conciliandam ei magis magisque Pontificis benevolentiam, qui sive in Urbe esset, sive in Gandulphiano rusticaretur, in sermone et suavitate Bonae omnes curas deponere, et omnino conquiescere videbatur. Accidit eo tempore, ut ad placandum iratum in se Ludovici XIV. Galliarum Regis animum Lutetias Parisiorum fratris filium legare deliberaverit. Qui quidem cum intelligeret quantum ex Bonae consiliis et opera capere ille posset utilitatis, hunc eidem comitem dare decrevit. Hac re Bona audita, aetatem, incommodam valetudinem, ignorantiam rerum politicarum, aliaque hujusmodi multa excusare, atque demum adjurare id se nisi per vim esse facturum. Se exorari sivit Pontifex, et vocem illam edidit; *se neminem novisse, qui magis, quam Bona, ab honoribus et gloria esset alienus.* Nihilo tamen minus de illo in Cardinalium collegium cooptando cogitabat, quod etsi mor-

te impeditus non perfecit, apud omnium tamen animos testatum reliquit, quid de illo sentiret. Ut se periculose aegrotare intellexit, statim Bonam accersiri jussit, ut in eo discrimine praesentem adjutorem haberet. Persolvit Bona carissimo Pontifici omnia pietatis officia, et hac re una solatus est dolorem suum, quem ex illius interitu cepit, quod sperabat fore, ut omni cura laxatus vitam suam solitudini mandare, suisque studiis tranquille vacare posset. Sed Clemens IX., qui in illius locum successit, quique optime noverat, ut erat ingeniorum aestimator acerrimus, Bonae praestantem doctrinam, fueratque et suavis amicus et praeco studiorum illius, nova illi mandata dedit, novoque munere *Consultoris Congregationis Indulgentiarum et Reliquiarum* a se tum primum institutae eumdem auxit. Cum bonitatem et beneficentiam tanti Pontificis laudabat, suam vicem dolebat; ac magis magisque doluit, cum ab eo an. MDCLXIX. III. Kal. Decembres creatus Cardinalis fuisset. „ Beatissimus Pon-
„ tifex (inquit ipse in sua ad Liturgicos li-
„ bros Praefatione) me nihil tale aut me-

» rentem aut cogitantem, a tranquillitate et
» pace, quibus in Monasterio perfruebar, re-
» pente abstractum et avulsum ad fastigium
» evexit maximae in Ecclesia dignitatis, cui
» cum impar omnino sim, veror ne vox illa
» Prophetae ad me pertineat, *elevans allisisti*
» *me*. Vixeram in Religione ab anno XV.
» aetatis meae usque ad LX. et agnoscens
» aliquod signum divinae misericordiae opta-
» bam mori in nidulo meo, *nec diem hominis*
» *desideravi*. Deus scit: nunc autem expul-
» sus a jucunditate monasticae vitae, rerum
» exsteriorum tumultus patior, quibus as-
» suetus non eram, et omissis genialibus
» studiis, ad curas saeculi ejectus sum, a qui-
» bus maxime abhorrebam ». Invidiosa illa
tantoque opere a multis expetita purpura,
quam comitari solet regalis luxus, magnus
equorum numerus, copiosa familia, lauta,
splendida, sumptuosa supellex, sic ut qui ea
ornantur, operam dare videantur, non modo
re magni ut sint atque clari, sed etiam spe-
cie atque pompa, neque ingenium, neque
vitae consuetudinem in Bona immutavit. Pro-
bitas, affabilitas, et eadem, quae in privato
fuerat

fuerat facilitas atque humanitas elucebat, atque laudabatur ab omnibus, idem cultus, idem victus, eadem instituta ab ipso domi servabantur; et ea, quae pertinebant ad dignitatem, ita moderata erant, ut dijudicari facile posset tribui ista necessitati, et ex hac ipsa non mediocrem molestiam trahere modestissimum hominem. Quantaecumque accessiones factae fuerint Bonae et fortunae et dignitatis, eas sibi vindicasse dixisses pauperes et bonos omnes, quorum utilitati commodisque ita serviebat, ut non alienam, sed suam rem videretur agere. Quod nihil ab eo aberat longius cupiditate divitiarum, et parvo contentus erat, delata plura sacerdotia, atque in his Episcopatum Assisii recusavit, et munera etiam magnae pecuniae repudiavit. Cum aliquando hac de caussa homo legatus a Cardinali Barberinio eum hortaretur accipere, simulque admoneret, si his ipse facile careret, suis tamen prospiceret, huic ille: *nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam*. Haec etiam praeclara vox illius commemoratur: *Ecclesiae bona non sunt ditandis augendisque affinibus, sed alendis paupe-*

tibus destinata. Vir tantarum virtutum comitatu septus oculis et verbis omnium designabatur ad Pontificatum Maximum. Nam non multo post quam ille Cardinalis creatus est, mortem Clemens obivit. Bona sane erat in desiderio civitatis, et multis solebat esse in ore epigramma illud, quod Daugieresius Jesuita composuerat.

Grammaticae leges plerumque Ecclesia spernit,
Forte erit ut liceat dicere Papa Bona.
Vana soloecismi ne te conturbet imago,
Esset Papa bonus, si Bona Papa foret.

Sed cum illae comitiorum undae sic interdum quodam quasi aestu effervescant, ut ad alios accedant, ab aliis recedant, nec semper in optimo consistant, omnes quidem summa dignitate Bonam dignum judicarunt, verum hanc alteri detulerunt, quem praesentibus Christianae reipublicae temporibus, difficillimis et turbulentis illis quidem, magis convenire sunt arbitrati. Ex iis, quae de singulari ejus modestia commemoravimus, facile erit conjicere quam sincere Bona remoratus sit studia multorum in se, eaque ad aliorum ho-

florem traduxerit. Narratur etiam cum satis non fuisset consilio pugnare, artificia ab eo excogitata fuisse, quo Collegarum voluntates a se abalienaret. Tum respirare sibi a metu visus est, cum Pontifex Maximus creatus fuit Clemens hujus nominis X. qui mirifice Bonam diligebat cum propter summum ejus ingenium, summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam. Quod eminebat ejus in dando consilio prudentia, fides atque religio, multis gravissimisque in rebus a Pontifice ipso adhibitus est, et magna constantia restitit iis, quibus in administranda Christiana republica periculosa et callida consilia quietis et cogitatis et splendidiora et majora videbantur. Idem motus quosdam temerarios Gallorum theologorum (et in Gallia praesertim erant turbulentissimae tempestates, quas odia, dissidia, contentionesque Jansenistarum et Molinistarum excitaverant) prohibuit, multisque auctor fuit, ut praeclaris operibus, non concertationum plenis disputationibus gloriam quaererent. Nihilo tamen minus suspecta erant Jesuitis ejus consilia; neque dubitabo non modo temeritatis, sed et-

iam impudentiae condemnare Decoloniam, qui virum sanctissimum religiosissimumque in Jansenistarum numerum retulit. Verum hoc ei commune fuit cum aliis spectatissimis viris, qui exacuerunt ingenii aciem ad illustranda tuendaque puriora et sanctiora theologiae dogmata. Tanquam id habuerit operis ac muneris Bona, ut praecepta salutis hominibus daret, eosque meliores efficeret, vel a prima adolescentia sedulam operam navavit legendis sacris libris, SS. Patrum operibus, et omni Ecclesiae historiae noscendae, quae adeo sua effecit, ut nil nisi sapientissima oracula fundere videretur. Oderat theologicas disputationes, et pacis semper laudator, semper auctor imposuit sibi istam vim, ut omnino ne liceret cum quoquam dimicare. Quod nihil sanctius, nihil augustius reliquit nobis Christus Missae sacrificio, multa collegit Bona ex SS. Patrum aliorumque scriptis, quae ad illud sancte et pure faciendum pertinebant. Post id scripsit opus *de Divina Psalmodia*, ejusque caussis, mysteriis, disciplina, deque variis Ecclesiarum ritibus, et opus non solum copia eruditionis, sed etiam versibus, imitatus

Boetium, ornavit, idque Romae, Parisiis atque alibi impressum jampridem manibus teritur omnium. Homo, qui SS. Patrum et vetera philosophorum ita percepta habebat praecepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem uteretur, quo ceteros deduceret ad mores praeclaros et disciplinam, quam a majoribus accepimus, tres edidit libros, quorum alteri titulum fecit: *Manuductio ad caelum medullam continens SS. Patrum et veterum Philosophorum*, alteri *Via compendii ad Deum*, tertio demum *Principia et documenta vitae Christianae*. Qui blanditiis voluptatum deliniti atque corrupti non vident in quo vera virtus et felicitas consistit, si se doceri et manu duci sinent a Bona, praeclaram bene beateque vivendi, et apertam, et simplicem, et directam invenient viam. Quoniam vero multum prodest provisio animi et praeparatio ad minuendum mortis terrorem, opusculum quoque condidit, quod inscripsit: *Praeparatio ad mortem*, ex quo uno intelligi potest quam ipse abundaret praeceptis institutisque Christianae philosophiae, et quam ejus mens aleretur vitae consequentis contemplatione, sic ut quo pro-

pius ad mortem accederet, quasi terram videretur videre, in quam tanquam in portum ex periculosa navigatione esset venturus. Sunt etiam alii libri, ut vocari solent, *Ascetici*, quos dum Monachus erat, officio suos instruendi tribuit. Sed cum ille exemplum esset innocentiae, et omnis officii diligentissimus, non minus factis, quam dictis aut dormientes excitabat, aut currentes incitabat ad vitam sanctissime degendam. Moris majorum summus imitator, antiquitatisque amator eximius vel ab adolescentia exquirere et colligere ea coepit, quae ad ritus in sacro faciendo pertinebant; sed opus magnum et arduum, quod de rebus liturgicis edidit, Romae dum esset, urgente maxime Cardinale Sfortia Pallavicinio, instituit atque perfecit. Septem et amplius annos in illo consumpsit, judicatumque est omnes scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimari non poterat, facile illum superasse. Multos doctissimos viros non Italos modo, sed et Gallos commemorare possemus, qui hanc laudem tribuerunt Bonae, explicasse illum accurate et eruditissime omnia, quae propria erant Catholicis Ecclesiis

maximeque Latinis, et ex multorum rituum compositione comparationeque effecisse, ut intelligeretur quae omnibus communis fuerit de Eucharistia doctrina ac fides, quod sane ad tollenda callida et malitiosa Haereticorum sophismata plurimum intererat. Egit itaque primo de Eucharistiae institutione, apparatu, variis missarum generibus, templis, aedibus, locis, altaribus, vasis, luminibus, instrumentis, diversis ministrorum ordinibus, multiplici indumentorum forma, figura et colore, ceterisque hujusmodi rebus, quae sacrificium ipsum antecedunt. Quibus copiosissime expositis, explicat quae sint partes Missae, quae sint caussae et rationes omnium rerum et verborum, quae fiunt, adhibenturque; quid faciendum fugiendumque sit, quid constantissime servatum, quid additum, quidque immutatum fuerit, et haec omnia sumi debuere ab innumeris ritualibus libris, ceterisque monumentis antiquitatis, quam totam Bonam habuisse cognitam, et in hoc opere exposuisse facile existimabis. Quod qui legat discet quas attulerint quaestiones non Haeretici modo, sed et Catholici ad Euchari-

stiam, omnemque fere rem liturgicam pertinentes, quidque de iis judicandum statuendumque sit. Ineptus sane essem si vel summatim praecipua persequi vellem, quae in hoc thesauro sacrae eruditionis continentur, qui ut in manus hominum pervenit, non jucunda solum, sed etiam admirabilis visa est sapientia Bonae. Nescio an ille se laudari laetatus sit a laudatissimis viris. Nam non levitas illi, sed certa ratio, non gloriae desiderium, sed hominum utilitas caussam scribendi dedit. Ea propter ut audivit Joannem Mabillonium minus probare ea, quae attulerat in cap. XXIII. lib. I. de azymo et fermentato pane, inclinans ad Jacobi Sirmundi sententiam, docensque ad saeculum usque X. Latinos tum fermentatum, tum azymum adhibuisse, deinceps vero obtinuisse ritum azymi, cum Graeci retinuerint semper ritum fermentati, rogavit ipsum, ut accurate hac de re tota scriberet. Sciebat enim quantum credendum esset doctrinae illius. Paruit ejus voluntati Mabillonius, et quae exaravit virum moderatum, ingenuum et veritatis diligentissimum ostendunt. Librum, quem anno

MDCLXXIV. edidit in vulgus, ipsi Bonae nuncupavit. Eodem tempore extitit Franciscus Macedo Franciscanus homo, qui cum in Bonam male esset animatus, quod nullam sui, ut aliorum multorum, honorificam mentionem suis in operibus fecisset, haud dimittendam occasionem putavit dolorem ulciscendi suum. Declaravit quale ingenium esset in se, cum virum, cujus doctrinam sanctitatemque omnes suspiciebant ac venerabantur, aspere insectatus esset. Sed vanum hominem, qui aura captus frivola insolentem sibi adripuerat fiduciam, aut derisum fuisse credo vel ab suis consiliariis, aut admonitum, ut cohiberet iracundiae motus. Quod si fecisset, minime censoriae severitatis nota ejus Dissertationi *

---

* Amplissimum hunc libellus infelicissimus prae se fert titulum: *Reverendissimi P. F. Joannis Bona Abatis Generalis Cisterciensis ex Congregatione Fuliensium doctrina de usu fermentati in sacrificio Missae per mille et amplius annos a Latina Ecclesia observato, dum esset Abbas, antequam R. E. Cardinalis (qualis nunc est) crearetur, examinata, expensa, refutata a P. F. Francisco a S. Augustino Macedo Min. Observ. Lectore publico Patavino, producto textu Authoris, et adhibita responsione in libro inscripto Rerum Li-*

inusta fuisset. Ceterum Bonae sententia non solum habuit oppugnatores, sed etiam defensores plurimos, et in utramque partem multa adhuc disseruntur in scholis. Quanquam ille eamdem, ut ita dicam, mitigaverit, cum declarasset Latinam Ecclesiam adhibuisse panem modo fermentatum, modo azymum pro temporum, locorum et gentium ratione, nunquam tamen deseruisse videtur. Gratias tamen egit Mabillonio, tum quod laborem impenderit in illustrandam rem, quae erat obscura, et quae difficiles explicatus habebat, tum quod de liturgia Gallicana, in qua exponenda sibi non plane satisfecisse ajebat,

---

turgicarum cap. XXIII. Inglostadii sub signo Aquilae.

Quid dignum santo feret hic promissor hiatu?

Vel ab his reprehensus fuit, quibus minus probabatur Bonae sententia; et quae de eo scripsit Mabillonius summae impudentiae et imperitiae quoque arguunt Macedum. Quod ipsum quavis pena dignum judicabat Norisius, sui et Bonae caussa, cujus erat admirator maximus, ea paraverat, quae ad retundendam hominis Franciscani superbiam plurimum valuissent. Sed opus improbavit Bona, qui integritatis sincerae conscius facile patiebatur se a noxiorum premi insolentiis,

scribendum suscepisset. Sed multa, quae aliorum fugerant negligentiam, unius hominis reperit solertia, quare vere dictum ab Eusebio Renaudotio * putamus, vidisse omnia Bonam, optima collegisse, et primum in rebus liturgicis docte et sapienter illustrandis palmam accepisse. Quanquam in his rebus omnem aetatem consumpsit, noli putare ipsum neglexisse reliqua studia, quae reconditis in artibus, et in quadam varietate litterarum versantur. Vel a prima aetate coluit Latinam poesin, et quos Latinis carminibus reddidit Davidici aliquot Psalmi jure meritoque a multis, sed praesertim a Leopoldo Mediceo, aequo et sapientissimo harum rerum aestimatore, laudati fuere. Non hospes erat in Graecis et Hebraicis litteris, in philosophia, magistro Hieronymo Carrario, cujus magnum erat nomen, haud mediocriter profecerat, et toto illo quinquennio, quo Augustae Taurinorum fuisse diximus, se totum

* In Praef. ad *Liturgiarum Orientalium Collectionem*.

in nobiliores disciplinas, ne mathesi quidem, astronomia ac musica exceptis, quas homine theologo haud indignas esse, ut multi, putabat, abdidisse ex ipso comperimus *. Inexplebilis cupiditas discendi apparebat praesertim in iis, quae ad theologiam et sacram eruditionem pertinebant, et cum talis evasisset, ut summis viris par esse posset, res liturgicas maxime illustrare sibi sumpsit, ut sereret aliquid tanquam in inculto et derelicto solo; et quod sperabat plura bona ex illarum cognitione posse propagari, alios ad eamdem tractationem invitabat. Consuetudine beneficentiae cum paratus esset, et tanquam exercitatus ad bene de multis promerendum, libentissime suppeditabat de thesauris suis quae ceterorum utilitati potuissent servire. Testati id sunt Lucas Holstenius, Leo Allatius, et multi eorum, qui divinarum rerum

---

* Extat ejus epistola ad Hieronymum a S. Roberto de tota ratione studiorum suorum: pag. 3. inter *Selectas ejus epistolas* Augustae Taurinorum editas an. MDCCLXV.

scientia tum in Gallia florebant. Minime pigebit nominare nonnullos, quo testatior sit opinio, quam absentes de illius doctrina habebant. Joannes Cotelerius cum scripta Graecorum Patrum, qui ab ultimis Ecclesiae temporibus vixere, simul conjungere, et commentariis explicare deliberasset, a Bona petiit, ut partem laboris in se susciperet, maximeque exquireret illo suo judicio certo et acri quae vera, falsa ac dubia essent. Cumulate satisfecit amico; nec minus bonitas illius respondit judicio, quod de illo habuerunt S. Bernardi operum editores Lucas Acherius, Claudius Chantelovius et Joannes Mabillonius. Totam Benedictinorum familiam, quae a Sancto Mauro appellatur, in qua maxime florebant non modo tres ii, quos nominavi, sed alii plures doctrina excellentes homines, adeo sibi beneficiis, et quasi quadam societate et communicatione earum rerum, quae ad divina studia pertinebant, obstrinxerat, ut Bonae caussa eadem vehementer omnia vellet. Vicissim Bona suum esse putabat et quid sentiret de praeclaris ab ea susceptis operibus ostendere, et quod ipsa faciebat libera oratione contra

nonnullorum invidiam defendere. Multa et maxima sunt quae suppeditavit Acherio ipsi ad ornandum *Spicilegium veterum Scriptorum*, eique aliisque auctor fuit, ut Aythonis, Theodulphi, Ebbonis, Attonis, Marii Mercatoris aliorumque opera quaedam, quae ipse ex codicibus praesertim Vaticaniis deprompserat, emitterent. Favit et Francisco Combefisio ac Stephano Balutio, atque suis copiis mirifice adjuvit Petrum Gousainvillaeum in edendis S. Gregorii Magni operibus. Statuerat enim se non solum officii fructum, sed etiam pietatis laudem debere in eo quaerere, quod particeps, vel socius, vel auctor esset hujusmodi consiliorum. Non mediocria sunt quae concessit Joanni Thiersio, viro Graecis Latinisque litteris eruditissimo, qui quidem tantum tribuebat judicio Bonae, ut ad eum scribens his usus sit verbis: *Is es, cujus studio nihil non tribuo, cujus sententiae, clausis ut ajunt, oculis acquiesco, a quo si nudus labor comprobetur, quin ab eruditis viris sit comprobandus non dubito*. Philippus Labbeus cum suas ad Bellarminium Dissertationes edidit, se ex omnibus maxime dolere Bonae mortem

declaravit, cujus doctrina duce easdem confecerat. Nam inter cetera doctus ab eo fuerat *Sermones XV. de Coena Domini* Ogerio Luceriensi, non aliis, ut ipse et Theophilus Rainaudus judicaverant, tribuendos esse. Officia plurima praestitit Christiano Lupo, qui iis temporibus in Academia Lovaniensi ob singularem in rebus divinis scientiam principatum tenere videbatur, et benevolentissime et constantissime ipsum defendit, cum graves in eum turbae excitatae fuissent, quod Joannem Hierosolymitanum inter Haereticos adnumeravisset. Bollandus, Papebrochius atque Heschenius saepe testati sunt quanta subsidia a Bona acceperint in Sanctorum rebus gestis conscribendis, neque desunt alia plura clarorum virorum testimonia, quae magnificis verbis declarant, quid pie, quid grate, quid humaniter ipse aut fecerit, aut tulerit ad amplificandam hominum gloriam et litterarum dignitatem. Reprehensus interdum a Jesuitis fuit quod defensionem hominum, qui contrariarum partium erant, suscepisset; sed ille sui judicii, potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid ii laudaturi forent.

Hoc quoque sit humanissimi Cardinalis bonitatis exemplum, quod si quos invenisset, inter quos laudis esset aemulatio, quantum poterat enitebatur, ut nulla intercederet obtrectatio, omnesque ad Christianam rempublicam, sanctioraque ejus instituta defendenda quasi cognatione quadam conspirarent. Cum jam in uno homine possent cerni omnia, quae commendant ad opinionem et innocentiae et doctrinae, magnum ex ejus morte boni, Pontifex Maximus, et universa civitas percepit dolorem. Obivit illam sancte, postquam triginta quatuor dies aegrotaverat aestu febrique jactatus, v. Kal. Novembres an. MDCLXXIV. Urbanum coenobium, quod dicitur S. Bernardi ad Thermas, magna ex parte rerum suarum reliquit heredem. Eo in loco, quo Monachorum ossa sepeliuntur, conditum et ipsius cadaver, sic illo praescribente, fuit cum hac inscriptione, quam sibi vivens fecerat.

D.

D. O. M.
JOANNES BONA
PEDEMONTANVS
CONGREG. SANCTI BERNARDI MONACHVS
ET HVIVS ECCLESIAE
TRANSLATO HVC TITVLO
S. SALVATORIS IN LAVRO
PRIMVS PRESBYTER CARDINALIS
VIVENS SIBI POSVIT.

Minime curarunt Monachi monumentum magnifico adornatum opere, nobiliorique in loco faciendum, quod Bonae virtutis memoria nec oblivione eorum qui fuere, nec reticentia posterorum deleri possit.

OPERA EDITA

De divina psalmodia, *deque variis ritibus omnium Ecclesiarum in psallendis divinis officiis Tractatus sive psallentis Ecclesiae armonia*; *Romae apud Jo. Petrum Collinium* 1653. *in* 4. Idem opus auctum prodiit *Parisiis apud Ludovicum Bilaine* 1663 *in* 4. *et* 1672. *in* 4. *et Coloniae* 1676. *in* 8. Mens erat Alberto Fabricio locum ei dare in Tomo VIII. Antiquitatum Ecclesiasticarum (vid. *Giorn. de' Lett. d' Italia Tom. IX. p.* 553.) Non est tacendum quod cum Bona in fronte operis judicium exposuisset suum de auctoribus et libris, quibus usus fuerat, hujus rei primus omnium exemplum dedisse videtur.

Via compendii ad Deum: *Romae typis Angeli Bernabò a Verme* 1656. *et* 1657. *in* 12, *Parisiis apud Fridericum Leonard* 1662. *in* 12.; *Argentorati et Coloniae* 1674. *in* 8. *et Venetiis apud Jo. Mariam Lazzaronum* 1742. *in* 12. Bis etiam edita Bruxelles et Parisiis fuit Gallicum in sermonem conversa.

Manuductio ad caelum; *Romae apud Angelum Bernabò* 1658. *Lugduni sumptibus Claudii Prost* 1660. *in* 12. *Viennae Austriae apud Matthaeum Cosmerowium* 1660. *in* 12. *Francofurti apud Gulielmum Serlinum* 1663. *in* 24. *Friburgi Brisg.* 1663. *in* 12. *Bruxelles typis Francisci Fopens* 1663. *in* 32. *Parisiis apud Antonium Crestien et Petrum de Bats* 1664. *in* 12. *Monachii* 1664. *in* 12. *Neapoli apud Antonium de Fusco* 1664. *in* 12. *Romae apud Jacobum Dragondellum* 1664. *in* 12. *Bruxelles et Reterod.* 1670. *et* 1675. *in* 16. *Coloniae* 1674. *in* 8. *et Venetiis* 1698. *in* 16. Hoc opus translatum fuit in linguas Italicam, Gallicam, Germanicam, Armenam et Hispanicam.

De sacrificio Missae Tractatus asceticus. Rhotomagi 1668. *in* 12. *Parisiis* 1676. *et* 1678. *in* 12. *Monachii*

1678. *in* 12. *Coloniae* 1680. *in* 12. *et Romae* 1687.

Rerum Liturgicarum lib. II. Romae typis Nicolai Angeli Tinassii 1671. *in fol. Parisiis* 1672. *in* 4. *Coloniae* 1674. *in* 8. *Parisiis* 1676. *in* 8. *Aucti, et fusiori disquisitione de azymo et fermentato locupletati*. Ex omnibus editionibus, quae operis vere aurei factae sunt, commendatur maxime Taurinensis., quam curavit Robertus Sala, et notis copiosissimis illustravit, et in tres Tomos in fol. magn. divisit. Editus I. est an. 1747. II. 1749. III. vero an. 1753. Biennio post ipse edidit Tomum IV. cum hoc titulo: *D. Joannis Bona S. R. E. Presbyteri Card. Epistolae Selectae una cum aliis eruditorum virorum ad eumdem*.

De discretione spirituum in vita spirituali deducendorum lib. I. Bruxelles 1671. *et* 1674. *in* 12. *Romae apud Tinassium in fol. et* 1674. *in* 4. *et Venetiis apud Jo. Mariam Lazzaronum* 1742. *in* 12. Editus liber fuit cum *Via compendii ad Deum. Parisiis* 1673. *in* 4. Translatus cum fuisset in Gallicam linguam, Parisiis typis impressus fuit an. 1677. in 12.

Principia et documenta vitae Christianae: Romae 1674. *in* 12. *Parisiis* 1674. *et* 1675. *in* 12. *Coloniae* 1675. *in* 12. *Monachii* 1676. *in* 12. *et Veronae per Jacobum Vallarsi* 1729. *in* 12. Bis Italice redditus liber fuit, semel Gallice. Quae vero huc usque nominavimus Bonae opera simul collecta typis impressa fuerunt *Antuerpiae* 1677. in 4. et 1694. in fol. *et Parisiis* 1678. tres in Tomos in 8. divisa.

Testamentum sive praeparatio ad mortem Fr. Jo. a S. Catharina Monachi Congr. Reformatae S. Bernardi Ord. Cisterc. demum Card. Bona nuncupati Jo. Cinellius nunc primum in lucem edit Florentiae ex typogr. sub signo Navis. 1675. *in* 24. *Lugduni apud Anissonios* 1676. *in* 12. *et Monachii* 1676. *in* 12. Cinellius, qui librum dono accepe-

rat a Magliabechio, Italicam in linguam transtulit, et ipse Bononiae et Mediolani typis impressus fuit.

Horologium asceticum indicans modum obeundi Christianas exercitationes opus posthumum. *Parisiis apud Ludovicum Bilaine* 1676. et 1679. in 12. *Antuerpiae* 1679. in 4. *Coloniae* 1681. in 12. Hoc opusculum in Italicam linguam translatum editum Venetiis fuit 1733. in 12. cum *Testamento* Bonae.

De praeparatione ad mortem opusculum Praeneste typis Barberinis per Jo. Dom. Masci 1731. Aureolus sane libellus sub pulvinari Card. Bonae repertus fuit, et dono datus Barberinio. Horum omnium operum collectio edita fuit Antuerpiae primum an. 1723. in fol. mox eadem in urbe 1739. in fol. Sunt qui narrant Bonam reliquisse *Examen mysticae Theologiae, ejusque consensus eum Scholastica*, et aliud opus inscriptum: *Phoenix redlviva, renovatio spiritus per anachoresim, et exercitia spiritualia*, et reliquisse etiam quaedam *de vita sua, et Sermones sacros*. Praeter epistolas, quas a Sala editas fuisse narravimus, aliae plures extant tum editae, tum ineditae, quae omnes singularem viri prudentiam, doctrinam et sanctitatem declarant.

ANGELUS FABRONIUS

ALOYSIO CREMANIO
IN TICINENSI LYCEO JURIS PRUDENTIAE
DOCTORI S. P. D.

QUonam fato fieri putabimus, amicissime Cremani, ut cum multos impellat ad juris prudentiam addiscendam utilitatis magnitudo, pauci tamen nobilissimam facultatem sic profiteantur, ut non modo jurisconsultorum nomine, sed ne foro quidem dignos arbitremur? Castigemus segnitiam hominum atque inertiam; et quoniam hac aetate omnes praeclarae disciplinae plurimum amplificatae fuere, non sinamus in squalore jacere, et male haberi prudentiam juris, quam qui contemnendam putat, is vincula revellit non modo judiciorum, sed etiam utilitatis vitaeque communis. Cogitanti mihi saepe numero et memoria vetera repetenti persapientes fuisse Romani videntur, qui cum rerum gestarum gloria florerent, nulla re magis imperium retineri posse putarunt, quam legibus ad illam antiquissimam, et omnium rerum principem expressis naturam. Optima enim lex est naturae vis, mens et ratio pruden-

tis, juris atque injuriae regula. Difficile est virtutem et aequitatem illum revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Nihilo tamen minus Populus Romanus vel in summa rerum omnium prosperitate tantum civili sapientiae tribuit, ut voluerit eam asservari inter Deorum sacra atque caerimonias, jusque a Pontificibus velut ab ipsa divina justitia postulari; hos leges constituere, hos formulas componere. Quanquam deinde ad populum transierit juris prudentia, ac demum in Principum arbitrio ac potestate fuerit, non minor tamen extitit cura prospiciendi hominum felicitati aequissimis legibus; nec piguit Praetorios viros et Consulares militari virtute et triumphis insignes legum scientiam profiteri, sive in judiciis orarent caussas, sive domi sedentes in soliis, aut transverso foro obambulantes de jure consulentibus responderent, sive caerimonias religionesque in Deos ordinarent, jusque Pontificium commentariis describerent, sive in forensibus disputationibus juris regulas definirent, et ambiguas leges ratione atque auctoritate declararent confirmarentque, duras aequitate temperarent, inutiles rejicerent, sive adolescentes, in quibus erat indoles virtutis, disciplina instruerent, rati sa-

pienter, quales ipsi cum praeceptis, tum exemplis informarentur, talem fore Reipublicae fortunam. Hujus dignitas, quae quidem non tam rebus gestis, quam recta ratione in jubendo ac vetando sic amplificata est, ut nihil addi potuisse videatur, minui coepit, cum mores lapsi sunt ad luxuriam atque avaritiam: tuebantur se tamen pristinae leges sanctitate sua, et vel ii, qui Rempublicam funditus everterunt, e re sua esse putarunt ea servari instituta atque scita, quae naturae communi hominum consentirent, et civilibus negotiis quadrarent omnium regionum ac temporum. Quare minime est mirandum, si populi, qui a Romanorum imperio desciverunt, ac suos sibi Reges crearunt, Romanas tamen minime deseruerunt leges, ne amitterent humanitatem et regulam, ad quam, quasi e caelo delapsa illa esset, omnium fere judicia rerum dirigerentur. Nec parum profuit ad Romani juris augendam dignitatem jurisconsultorum opera. Hi enim quasi Reipublicae consiliarii atque administri, legum conservatores et judiciorum moderatores dati essent, quidquid in Graecorum scholis et in philosophorum libris invenissent ex usu justitiae et Romanae civitatis, patriis judiciis sic aptabant, ut ubi caussa defi-

ceretur verbis legis, tum vel dialectica ratio, vel moralis doctrinae praecepta in auxilium vocarentur, quae asperiora videbantur regulis mitigarentur aequitatis, quae obscuriora propter mutationem linguae et morum nova luce illustrarentur, et quae necessitas magis quam consilium pepererat, et nascenti magis, quam adulto imperio opportuna videbantur, mutarentur, et ad omnia tempora omnesque, si fieri potuisset, mores accommodarentur. Ex interpretationibus, disputationibus responsisque jurisconsultorum nata est juris prudentia, quae adeo propria Romanorum fuit, ut etiamsi ceteras doctrinas omnes atque artes a Graecis acceperint, hujus tamen se solos inventores ac propagatores fuisse merito gloriarentur. Sed jurisconsultorum, qui antiquas leges, Senatusconsulta, edicta, orationes Principum illustrarunt, ambiguas enodarunt quaestiones, sua responsa atque decreta ediderunt, tanta fuit copia, ut Justiniani aetate duo usque librorum ab iis conscriptorum millia numerarentur, qui in foro obtinebant auctoritatem. Magnopere propterea intererat aliquem inveniri, qui, quod fusum et dissipatum erat, in certa genera cogeret, et ad artem quodammodo redigeret, quod ita prae-

stitum ab ipso Justiniano fuit, postquam jam legum codicem vulgaverat, ut ex immenso illo librorum numero unum coagmentatum sit opus, ex quo tanquam ex oraculo peterentur responsa ad omnem fere judicialem controversiam dijudicandam atque dirimendam. Multis enim rejectis, quae contraria, supervacanea, antiquata judicabantur, multis mutatis, interpolatis, omnibus diligentissime excussis, perlustratis, ea tantummodo excerpta fuerunt, quae in foro judiciisque locum habere poterant, ac si tunc primum inventa et scripta fuissent. Si Justinianeum aevum doctius fuisset et elegantius, majus quiddam confici potuisset. Verum dum dolemus, quod praetermissa fuerunt innumera Senatusconsulta, innumera edicta, innumerae constitutiones cum interpretationibus illorum jurisconsultorum, qui, libertate vigente, claruerunt, in quibus temporum et Reipublicae formam et veterem elegantiam expressam contemplari possemus, ignoscemus Triboniano praecipuo Pandectarum auctori, qui habuit excusationem voluntatis Principis, laboris plusquam Herculei, in quo exantlando triennium tantummodo consumpsit, et commodi publici, cui non satis consultum fuisset, si neglectis

recentioribus Papiniano, Paullo, Ulpiano, Juliano, Cajo, Africano, Marcello ceterisque, quorum vel Principum ipsorum constitutionibus confirmata fuerat auctoritas, ex Catonum, Muciorum, Manilii, Cascellii, Servii, Sulpicii, aliorumque veterum jurisconsultorum scriptis magna ex parte Pandectae compositi fuissent. Istud Romanorum jus, quod tam late patuit, quam illorum imperium, quod excultum ab hominibus ingenio et doctrina summis fuit, quod ex ipsius justitiae et naturae fontibus manasse judicabatur, quod Justiniani Imperatoris auspiciis ac jussu collectum, digestum, ordinatum, confirmatumque fuit, per sex ferme rudia, insipientia, inficeta, omnisque humanitatis, doctrinae atque elegantiae ignara saecula non neglectum modo, sed omnino obliteratum jacuit, donec ad scholas ac fora Occidentis, imperante Lothario Saxone, postliminio rediit. Tum inveterata barbaries ex moribus disciplinaque hominum deleri coepit, tum jura societatis et officia vim suam recuperarunt, tum compressa Regulorum ceterorumque potentiorum, qui forum et jurisdictionem cum ferro et armis miscebant, intoleranda licentia, tum nata cupiditas noscendi linguam et mores Roma-

norum atque artes, quibus justitiae penetralia referantes non minus aeterna jura, quam aeternam Urbem atque aeternum Imperium condidisse videbantur. Commoda, quae ex legibus constantibus et universo generi hominum accommodatis percipiebantur, tantum juris prudentiae amorem excitarunt, ut institutae plures Academiae fuerint ad illam publice docendam, magnisque honoribus ac praemiis ii donati, qui in hac facultate excellere putabantur. Sed quoniam multi semper laboris, multique temporis fuit perpolire disciplinas, quae aut inveniuntur, aut intermortuae reviviscunt, jamdiu plurimi ad scholas loquacitatem sine litterarum scientia, et sine eloquendi elegantia attulerunt, ut litigandi magis, quam justitiae tradidisse vias judicentur. Porro cum constet universa juris prudentia communi omnibus hominibus jure, et legibus et moribus populi Romani, qui ejus solidam et expressam effigiem non umbram videre cupiunt, necesse habebunt sedulo inquirere quid jura gentium et naturae praecipiant, quid rectores civitatum in illa addiderint, aut immutaverint, suadente publica utilitate, quae fuerint legum, Senatusconsultorum, Edicti perpetui verba; quae restitui posint, quae amissa videantur;

quis auctor, quis ordo, quae ratio, quae sententia fuerit; quae veteres annotaverint; quae rescriptis aut constitutionibus laxaverit benignitas Principum; quae in Pandectis aut Codice conjungi, quae separari suadeant locorum inscriptiones aut subscriptiones; quae praeterea ex veterum moribus et studiis, ex linguae usu, ex Graecis scriptoribus, atque ex omni antiquitatis notitia illustrari possint; quae fuerint sectarum discrimina, quae illarum vestigia aut in legibus ipsis, aut in Prudentum responsis appareant; quid jubeat regula juris, quid adversus eam pro communi utilitate receptum sit, quid recte, quid secus fecerit Tribonianus; quae demum scripturae, quae interpunctionum sit fides, constantia, aut varietas. Hanc viam omnium primi inierunt Alciatus et Budaeus, hanc tenuerunt Duarenius, Hotomannus, Donellus, Gifanius, Gothofredi et, ut uno nomine omnes complectar, Cujacius, quorum exempla si nos sequemur, juris prudentiae dignitati et famae nostrae consulemus. Qui declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro quaerunt, stultitiae suae dabunt poenas. Non mediocris ingenii est atque doctrinae juris prudentiam profiteri; et jurisconsultus, qui prius in

grammaticorum, rhetorum ac philosophorum scholis diu multumque se non exercuerit, quique ignarus sit, quibus ex fontibus leges manaverint, hoc indignum nomine arbitrabimur. Gratulor huic nostrae, gratulor Academiae Ticinensi, in qua magna celebritate famae vel ab adolescentia docere coepisti, quod cum locum non dent nisi eruditissimis juris prudentiae magistris, turbam et barberiem forensem a scholis atque judiciis depellere conantur; et quoniam gloriari in primis videris, quod magistrum habueris Leopoldum Guadagnium, cujus sane domus multos ad opinionem innocentiae et juris civilis commendavit, ejus vitam ea mente scribendam suscepi, ut hanc tibi veteri amico veluti munusculum, levidense tamen crassoque filo mitterem, quod ita accipi volo, ut te mihi carissimum esse propter egregiam doctrinam tuam ac suavissimos mores, et propter multa, quae mihi semper tribuisti officia, me tibi esse devinctissimum intelligas. Vale.

Pisis IV. Non. Jan. MDCCLXXXVI.

Leopoldus Andreas Guadagnius.

MAjores Leopoldi Andreae Guadagnii jurisconsultorum nostrae aetatis eruditissimi sedem Aretii habuerunt, ex qua urbe Marcianum, ac demum Florentiam concessere. Civitate Florentina donati eas exercuerunt artes, quae honestam familiam decent. Petrus Aegidius Leopoldi pater medicinam et chirurgiam faciebat, et magno argumento est ipsum famam ex iis collegisse, quod cum Veneti an. MDCLXXXX. bello Illyrico educerent naves in expeditionem adversus Turcas, copiarum et Ducis valetudinem ejus prudentiae in primis commendarunt. Redux in patriam, cum viduitatem aegre ferret, duxit in matrimonium castissimam feminam, quae nobili patre Anglo, at Florentiae genita erat. Huic nomen Anna Maria Palmar, ex qua plures suscepit liberos, quorum natu secundus Leopoldus Andreas in lucem venit XI. Kal. Decembres an. MDCCV. Domi prima humaniorum litterarum elementa didicit: mox ad homines Scholarum, ut vo-

cant, Piarum ductus audivit Ferrantem Moneliam, qui rhetoricam Florentiae ita docebat, ut ejus in universa Etruria percelebre esset nomen. Eruditus et ab iisdem hominibus fuit philosophia, quae ut tum erant tempora, prorsus Lyceum olebat. Ne paternum, ut saepe fit, sequeretur exemplum in danda opera medicinae, fecit hebetudo oculorum, quapropter de juris prudentia addiscenda deliberavit, ex qua gloriam et quaestum sibi pollicebatur. Adolescens illustri ingenio atque industria, et ita moratus, ut prae se probitatem, modestiam ingenuitatemque ferret, cum venisset ad Academiam Pisanam, alliciebat ad se se amandum omnes, quos frequentabat, magistros, atque adeo consuetudine sibi devinxit Jo. Paullum Gualterium et Josephum Averanium, ut nemo iis perpetuo fuerit carior. Sane quem locupletiorem invenisset Averanio, ut ejus opera divitias atque ornamenta ingenii sui augeret? Exercebatur ab eo non tam publice, quam privatim non modo in studiis juris prudentiae, sed etiam in ceteris facultatibus, quae illam juvare possunt. Gratus vero et pius Leo-

poldus in praeceptorem ad ejus exemplum et praecepta omnes actiones suas moderabatur, et sacra ei fuisse dixisses nomina, sententias, scripta, memoriam Averaniorum fratrum. Scholae vacatio non vindicabat eum a labore, cum Florentiae apud Ferronium et Moneliam, qui caussarum patroni nobilissimi habebantur, plurimum exerceretur. Frequens etiam erat Antonii Mariae Salvinii auditor, a quo litteras Graecas ita didicit, ut aequalium suorum haberet superiorem neminem. Cum vero Salvinius ob valetudinis incommoda domi detineretur, neque continere se posset, quin Graeca praesertim epigrammata componeret, excipiebat haec ex illius voce Guadagnius, et inter scribendum multa ex praeceptore quaerebat, quae ejus studium magis magisque proficiendi in Graecis litteris declarabant. Eodem tempore plurimum se exercebat in Etrusca et Latina lingua, ut confideret se jam posse inter elegantes scriptores numerari. Eam certe sibi formavit orationem, quae etiamsi viribus careat, et lenitatem scriptoris exprimat, est tamen, ut ita dicam, integra valetudine. Quidquid inde hau-

haurias, purum liquidumque te haurire senties, et facile subscribes nostrorum hominum sententiae, qui omnium fere jurisconsultorum Etrusce et Latine loqui elegantissime Guadagnium judicarunt. Hoc etiam nomine coepit absentibus esse notus; et cum in amicitiam venisset Jacobi Facciolati viri omni fere liberali doctrina politissimi, hoc suasore, Academiam Patavinam cogitavit. Est hoc in more positum, ne ad eam fere admittantur, qui publicum aliquod doctrinae monumentum minime prodiderint, quapropter Guadagnius de legibus Censoriis opus scribendum suscepit, quod a Facciolato ipso, cui inscribitur, Venetiis editum est *. Disputabant jurisconsultorum eruditissimi num Censores potestatem habuissent cogendi comitia, rogandi populum, ferendique leges. Quanquam eorum dignitas ad tantam amplitudinem pervenerit, ut morum disciplinaeque Romanae regimen, Senatus Equitumque centu-

* Extat in libro, cui titulus: *Novelle letterarie per l' anno 1731. in Venezia presso. l. Albrizzi*.

riae decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus essent, publicorum jus, privatorumque locorum, et vectigalia P. R. ab ejusdem nutu atque arbitrio penderent, probat tamen Guadagnius adversus Heineccium aliosque multos, Censores, concionem etsi aliquando habuerint ad populum, hunc tamen convocare, et cum eodem agere de ferendis legibus minime potuisse; potuisse quidem edicta proponere, quae improprie leges appellata fuere: *Lex* enim, ut ait Capito apud Gellium *, *est generale jussum populi aut plebis, rogante magistratu*. Cum vero Censoribus liceret publicos agros vendere et locare, locare et vectigalia atque opera publica cum quibusdam pactis seu conditionibus, quae leges appellari solent, hinc etiam factum docet Guadagnius quare eorum edicta leges nominarentur. Quae monumenta ad nos pervenerint hujusmodi legum, quae in iis continentur, quae fuerint Censoriae tabulae aliaque hujusmodi ita copiose, eleganter atque erudite explicat Guadagnius, ut esse jam e-

* Lib. X, cap. 20.

jus artis, quam profiteri coeperat, antistes videretur. Quibus editis, Facciolatus non minus prolixe Guadagnio de voluntate Triumvirum Gymnasii Patavini promisit, quam erat solitus de sua polliceri; quod cum ad aures pervenisset illorum, qui Academiae Pisanae praeerant, retinendum, in Etruria hominem putarunt, de quo non solum bene sperare, sed explorate etiam judicare poterant. Itaque non invitarunt modo, sed pene etiam ipsum coegerunt, ut onus publice Pisis docendi Institutiones Juris Civilis susciperet, quod accidit aestate an. MDCCXXXI. Regnabat tum in Etruria Jo. Gasto Mediceus, qui eruditus ab Averanio fuerat scientia juris civilis. Ut audivit ergo ab Averanio sic efferri Guadagnium quasi hominem, qui decus atque ornamentum futurus esset Academiae Pisanae, jussit eum bene sperare, et bono animo esse in ingrediendo novo munere. Quam tum dixit Latina oratio, qua veluti Academiae fores aperiuntur, magnam commendationem habuit, quod esset sapientissimis sententiis, gravibusque verbis ornata et perpolita. Quod cum ad augendam opinio-

nem, quam omnes habebant doctrinae illius, plurimum valuisset, ejus schola juventutis flore frequentabatur. Multa ei obversabantur animo, in quibus optabat vim doctrinae suae consumere. Videbat tamen, ne quid privatis studiis de opera publica detraheret. Saepe etiam consulentibus respondebat, et quod plurimi illum sibi aut arbitrum, aut judicem, aut patronum deligerent, quodque Lucensium, Genuensium, Epidauriorum Respublicae aliique Principes de rebus gravissimis illius consilium exquisierint, id magno argumento est, non aliqua simulatione aut artificio, sed fide et prudentia celebritatem sermonis hominum illum consecutum fuisse. Non me latet eumdem a nonnullis culpatum fuisse, quod nimium temporis foro tribuerit. Sed si dum publico fungi debebat munere, operam suam nunquam a discipulis removebat, injuste profecto reprehenditur otium illius, qui non modo in eo hebescere et languere noluit, sed etiam plurimis ut prodesset enixus est. Gloriam vero non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, qui ad illustres laudes has etiam minus notas, mi-

nusque pervulgatas adjungunt. Ad excusandum etiam Guadagnium illa valent, quod cum non esset abundans (nam eo tempore, quo inter Doctores Academiae Pisanae relatus est, ejus stipendium fuit C. centussium, quanquam istud postea ad DCLX. et amplius auctum fuerit) vindemiolas suas eo reservabat, ut libros emeret, fratres sublevaret, et miseris succurreret. Qui exigere videbantur a Guadagnio, ut scriptis suis Academiae gloriae consuleret, admodum gavisi sunt, cum audierunt ejusmodi illum suscepisse opus, in quo Institutiones juris civilis clare eleganterque expositae copiosis adeo illustrarentur commentariis, ut in iis principia juris naturae et gentium, civilis origines, rationes, progressus, Graeca Latinaque veterum Scriptorum loca, quae his omnibus lucem afferunt, et quae in usu forensi sunt, possemus agnoscere. Etsi quamplures hactenus prodierint in Imperiales Institutiones commentarii, ut ipsos *vel freto Danico sternendo sufficere posse* affirmaverit Leibnitius, in quibus alii leges cum legibus, minime vero has cum forma Reipublicae atque Imperii, cum

moribus Romanorum, et cum Scriptoribus, quos Classicos dicimus, contulerunt, alii artem criticam et elegantiores disciplinas cum juris prudentia conjungentes, mentem a contemplatione rerum ad forensem usum nunquam traduxerunt, alii demum nil nisi forum cogitantes, quod adhuc retinetur in judiciis, atque propterea quod postremum esse debebat, id primum atque unicum, neglectis fontibus, proposuerunt, nihilo tamen minus nulli extitisse videntur, qui omnes has partes, et quod singulis defuit, expleverint. Id propositum Guadagnio fuit; et cum is haberet in promptu omnem antiquitatem, omnesque notos et tractatos juris prudentiae locos, et explanationes, quas celebriores jurisconsulti adhibuerant in obscuris et ambiguis interpretandis, tale confecit, seu potius instituit opus, ut ei licuerit in hoc quodammodo gloriari, se pulcherrima juris prudentiae ornamenta, et vel ipsas Graecae et Latinae grammaticae divitias ad usum forensem transtulisse. Bina, quae Pisis an. MCCLVIII. prodierunt volumina, ad I. Institutionum librum tantummodo pertinent. Tertium volumen

nil nisi titulum primum secundi libri, qui est de rerum divisione, et acquirendo earum dominio complectitur, nec tam studiosorum utilitati, quam posteritatis otio consulere voluisse videtur Auctor, adeo multa, sane egregia, in eo collegit, quae explicant quid a natura, quid a legibus praescriptum, quidque assensione, aut auctoritate, aut judicio aliquorum comprobatum fuerit de variis privati dominii acquirendi modis. Omne id, quod pertinet ad jus tum *in re*, ut loquuntur, tum *ad rem*, ita persequi sibi proposuerat Auctor, ut totus II. liber cum tredecim titulis libri III. in priori jure explicando, reliqui cum quinque titulis libri IV. in altero jure exponendo versarentur. Sed quot ei opus fuisset voluminibus, si viam, quam ingressus fuerat, tenere voluisset? Quis ferre potuisset se invitari ad Institutiones juris civilis addiscendas immensa rerum copia, quae vel patientissimos laboris deterruisset? Auctor ipse cum praevidere nequiret quatenus hic suus labor progressurus esset; cum quotidie stimularetur a typographo, ut materiem ad inchoatum opus perficiendum suppeditaret, quam paratam

minime habebat; cumque dolenter sane audiret ita judicari de universo opere, quasi inutile illud futurum esset juris prudentiae elementorum studiosis, quanquam illud omni eruditione atque doctrina abundaret, constitit omnis ejus cura, minimeque, quod pollicitus erat, stimulos licet addentibus Academiae Curatoribus, exitu praestitit. Quapropter cum reprehenderetur a multis, excusatione aut aetatis, aut laboris, aut impensae minime utebatur, sed se non desperare, minus fortasse sincere, ajebat, fore aliquando, ut promissa esset exsoluturus. Sed haec quamvis non effecit, mirum tamen erat ejus ingenium, mira prudentia ac diligentia in erudiendis adolescentibus, qui ei in disciplinam se se tradebant. Pene silere videbantur ceteri Institutionum juris civilis Doctores, ipso Guadagnio docente, nec minor fiebat ad eum audiendi caussa concursus, cum domi tantummodo easdem Institutiones explicaret. Nam an. MDCCXLII. creatus est publicus Pandectarum interpres; et ne amplius haberet scholas privatas Institutionum, factum est XVI. post annos Principis jussu ad sedandos, cre-

do, collegarum questus. Saepe enim evenit, ut discipuli insignia doctrinae ab iis postulent, a quibus Institutionibus juris eruditi fuere. Sed hoc ipsum fuit honorabile: nam actum cum ipso est large liberaliterque, ne quid de laborum fructu dignitateque muneris diminutum videretur. Jam vero Pandectas interpretans quantam consecutus sit gloriam Guadagnius nihil attinet dicere. Videbatur prae se ferre veterum jurisconsultorum majestatem dignitatemque, dum eorum dicta atque sententias e superiori loco exponebat, nec dubito, quin si reviviscerent, Guadagnio suae linguae subtilitatem elegantiamque essent concessuri. Nil tam dolebat, quam si valetudinis incommodis, ne ad Lyceum veniret, impediretur, et vel dum erat summa senectute perditaque valetudine, domi excipiebat discipulos suos, ut illos omni doctrina juris instrueret. Opprimi illum malle onere officii, quam discipulis suis deesse dixisses. Nam praeter quam quod a natura comparatus erat ad diligentiam, caritatem et patientiam, ei persuasum erat in officio colendo sitam vitae esse honestatem omnem, ut in negligendo

turpitudinem. Qui tot annos doctrinam suam Academiae Pisanae promptam expositamque praebuit, non admodum ejus gloriae consuluit scriptis edendis. Levia sunt, si ejus sapientiae vim spectes, quae de Pandectis in vulgus emisit. Horum celeberrimum codicem, qui Pisis olim, nunc Florentiae asservatur, diligenter suo more aestate an. MDCCXXXII. examinavit, et multa ad eum pertinentia in adversaria retulit. Id ut rescivit Ferrantes Capponius, cui sane plurimum tribuebat Guadagnius, ipsum ad aliquid de eo scribendum invitavit. *Quin tu*, modeste respondit Leopoldus, *me post Homerum Iliadem scribere, aut post Roscium comoediam agere hortaris? An ignoras quam erudita hac ipsa de re Henricus Brencmannus in lucem hominum protulit?* Cum tamen opus instituisset, statim intellexit e segete ad spicilegium relictam fuisse stipulam. Libellum itaque exaravit, qui ab Antonio Gorio in volumen IV. Decadis II. *Symbolarum litterariarum* relatus fuit, in quo multa eruditio et critice comparet. Propositum autem Scriptori praesertim fuit duo haec conficere, primo Florentinum exemplar, contra

ac putaverant Politianus, Hotomannus, Broeus, Perezius aliique, Imperatoris Justiniani, seu Triboniani prototypum non esse, sed ex alio apographo, aut forte ex pluribus, ex quibus menda quaedam in illud irrepserunt, VI. vel VII. saeculo descriptum, neque adeo semper et ubique fidem eidem praestandam, ut nulla ratio, auctoritas nulla a Florentina lectione dimovere nos possit: secundo quoniam ex insigni hoc MS. ceteri omnes, quos huc usque superesse novimus, Digestorum libri profluxerunt, Florentinam lectionem, nisi summa et evidens vetet ratio, esse ceteris praeferendam. Ex hac quidem dissertatione conjicere licet fuisse Guadagnium jurisconsultorum suae aetatis elegantissimum atque eruditissimum; nec dubito quin si collegisset omnia ea, quae ad interpretandas obscuriores Pandectarum leges scripto mandaverat, clarius etiam illius doctrina apparuisset. Verum nec prece, nec praemio, nec gratia, ut aliquid ejusmodi ederet, adduci potuit, solitus excusare scholae et fori occupationes. Aegre ab illo impetravi librum, quem nunc in vulgus emitto, quemque extrema aetate

composuit *. Poterat enim hoc, quod Salvius Julianus jurisconsultorum sui temporis facile princeps, gloriari: *Nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem in octavum et septuagesimum aetatis annum duxi, memor sum ejus sententiae, qui dixisse fertur: και τον ετερον ποδα εν τη σορω εχων προσμαθειν τι βουλοιμην* **. Qui hunc librum legerit, et eruditionem et voluntatem Auctoris laudaverit, qui de adolescentium institutione optime meritus sit, cui ut magis magisque serviret, vel minima interdum, quae puerorum elementa videri possunt, sequi non dubitavit. Sed id illi erat persuasum, non esse jurisconsulti credere aliquid esse minimum, objiciebatque iis, qui haec vel arroganter, vel inepte nimis fastidire solent, Cujacii dictum ***: *nil est inutile in jure, et si mihi credltis, omnia vobis perscrutanda, pertentanda*

* Admonendos lectores putamus hoc commentariolum de vita Guadagnii editum primo fuisse cum libro, quem de *Graecis Pandectarum* ipse confecit.

** Apud Pomponium l. 29. de fideic. libertat.

*** De rat. doc. juris.

sunt, si non velitis esse jurisconsulti de populo. Quoniam hoc propositum Guadagnio fuit, ut Graeca Pandectarum explicaret, facile judicabis illum in suo regno versatum fuisse, et vehementer concupivisse, ut juris prudentiae studiosi omnes imitarentur Modestinum, Papinianum, Scaevolam, ceterosque, e quorum libris Digesta composita fuerunt, qui adeo amabant callebantque Graecas litteras, ut veriti minime fuerint ne irriderentur, quod saepe verba Graeca inculcaverint. Exposuit Auctor in principio operis quid esset dicturus: ait enim. *I. Animadvertendum esse duco, Graeca quaedam in Pandectis vulgo esse omissa aut mutata, aut mendose et imperfecte scripta, aut inutiliter addita; II. Romanos, etsi quondam solicitam habuerint curam servandi sartam tectamque Latinam linguam, ejusque usum longe lateque proferendi, sub Imperatoribus tamen a vetere illo instituto descivisse; III. Disserendum videtur de Romanorum studio ac peritia Graeci sermonis, qua illi quondam jurisconsultis nostris praeiverunt; IV. Ostendendum erit jurisconsultos, e quorum libris fragmenta in Pandectis exstant, non sine caussa verba Graeca Graecasque senten-*

tias immiscuisse Latinis ; *V. Agam de iis*, *quae Graece scripta Pandectis praemitti in editionibus quibusdam solent*, *et vero etiam in ceteris omnibus praemitti debebant* ; *VI. Graeca*, *quae in Pandectis ipsis habentur*, *ad quasdam veluti classes referre juvabit* ; *VII. Perutile erit de Graecorum*, *quae in Pandectis occurrunt*, *verborum*, *sententiarumque in Latinum translationibus dicere* ; *et denique VIII. De aliquibus jurisconsultorum hellenismis*. Haec omnia suppeditarunt ei satis copiosam materiem ad amplificandum exornandumque opus, quod quia totum versatur in Graecis rebus, proprium ex iis habuit titulum : inscribitur enim *Ad Graeca Pandectarum*. Maximas vero gratias et agere et habere debemus Guadagnio, quod quinquaginta et amplius annos, quibus Doctoris munus in Academia Pisana sustinuit, qua voce, qua scriptis cultiorem juris prudentiam provehere maxime studuit, in qua quod princeps et signifer fuerat Cujacius, tantum huic tribuebat, ut tamquam numinis alicujus oracula omnia illius dicta habere videretur. Proinde siqui sunt artifices ad corrumpendam juventutem, qui, quod multitudo litium, va-

rietas caussarum, turba et barbaria forensis dat locum et quaestum vel impolitissimis jurisconsultis, clamare solent supervacaneam esse, et usum non habere in juris prudentia Graecam et Latinam eruditionem, notitiam antiquitatis, doctrinam philosophiae et naturalis juris, rogemus ut sileant, postquam aetas nostra jam ad ea patienda, quae veteribus scholis perplacuere, exolevit, nosque sinant amplecti atque exornare, quae nobis summi viri omnibus bonis artibus politi et ad juris prudentiae gloriam nati tradiderunt. Sed ad Guadagnium revertamur, qui cum instituisset multa, quae politius limare et perficere optabat, oblectamenta senectutis sibi parasse dicebat. Sed hae fuerunt inanes cogitationes, quamvis in Academia, ad quam flos juventutis concurrit, plures studiorum suorum adjutores invenire potuisset. Semper tamen ejus mens alebatur discendo, volutandisque Graecis et Latinis scriptoribus. Alexandram tenebricosissimi Lycophronis magna ex parte in Italicum vertit, et alia hujusmodi inchoata reliquit. Quod vero magna esset opinio de illius in Latine scribendo e-

legantia, saepe rogabatur, ut inscriptiones, titulos, elogia mortuorum, epigrammata, ceteraque hujus generis conderet, quae libentissime concedebat. Quidquid profecto scriberet, antiquitatem redolebat; sed nunquam clarius apparuit quam concinnus et elegans esset Latinus scriptor, quam in iis, quas Academiae jussu dixit, orationibus, quaeque sunt in manibus hominum. Altera est *de laudibus Josephi II.* cum Romanorum Rex creatus fuit; altera *de periculis ex copia subsidiorum in litterarum studio cavendis*. Quae tam ingratae fuissent litterae, quae conticescerent felici adeo faustoque tempore, quo multum jactata Austriacae domus fortuna praesidia stabilitatis suae adepta fuisse videbatur? Academia Pisana singularibus a Francisco Caesare aucta beneficiis, officium gratulationis lubens meritoque persolvit, ac vehementer gavisa est, cum intellexit se prudentem in judicio et gratam in munere habitam fuisse, quod mandasset Guadagnio, ut orationem diceret, editamque in vulgus ipsi Caesari nuncuparet. Usus est quidem in ea sententiarum gravitate, verborumque ponderibus, sed cum ei de-

esset

esset flumen illud ingenii, illa vis, ille sensus, quibus legentes audientesque rapimur, inflammamur, commovemur, laudamus magis, quam admiramur Guadagnii eloquentiam, ad quam enervandam valebat etiam frequens alienorum dictorum factorumque commemoratio. Qui jurisconsultorum mos magis etiam apparet in ea, quam secundo loco, sed praepostere, supra nominavimus, oratione. Verendum sane erat, ne subsidiorum copia, quae ad comparandas bonas artes hac aetate plurima suppetunt, retardarent magis, quam inflammarent adolescentium industriam. Nihil enim est tam sapienter inventum, nihil tam utile, quod vel ignavia perdere, vel stultitia in perniciem convertere non audeat. Dolens itaque Guadagnius esse multos, qui abutentes librorum copia, et iis praesertim, qui facilem, et quasi compendiariam ad sapientiam se viam monstraturos promittunt, ne malum latius manaret atque inveterasceret, eos convincendos suscepit, minime qui multa, sed qui utilia legerit sapientis nomine esse censendum; tardi ingenii esse rivulos consectari, fontes rerum non videre, ac-

mulandam majorum nostrorum diligentiam atque industriam, qui in litteris Graecis atque Latinis addiscendis, qui in noscendis, perscrutandis, pervolutandis gravissimis auctoribus et magistris intelligendi atque dicendi, quique in jaciendis stabiliendisque disciplinarum fundamentis omnem aetatem contrivere. Illi, qui epitomas, qui versiones, qui dictionaria, ut loquuntur, amant, questi sunt cum Guadagnio, quod extorquere e manibus hominum conatus esset utilissima instrumenta, quae, licet per ea minime assequamur quae sunt recondita et abstrusa in litteris, efficiunt tamen ne harum plane rudes simus et ignari, et ne facile decipiamur ab iis, qui fallacissime venditant ingenium atque doctrinam. Horum voces haud omnino contemnendas esse putavit Guadagnius; quare ut cum iisdem in gratiam rediret, alteram dixit orationem, qua non Carneadeo more quod in priori probaverat oppugnavit, sed hujus severitatem mitigavit, ut vel eorum assensionem captaverit, qui diuturnum laborem reformidantes nil curare videntur, nisi ut leviter tincti sint litteris. Sed haec ora-

tio minime in vulgus est edita, cum vereretur fortasse Auctor, ut quod dixit non perinde intelligeretur a doctioribus, atque ipse senserat. Nec sane verisimile erat, hominem, qui, quoad vita suppeditavit, egit acerrime, ut non solum juris prudentiae, sed et interiorum litterarum penetralia sibi paterent, blandiri voluisse discipulorum timiditati atque ignaviae. Quod in se ipso esset expertus quantum ad percipiendam colendamque virtutem adjuvare possunt litterae, saepe et libenter carpebat nonnullorum malitiam, qui iis ita abutuntur, ut teneros animos avocent a religione, eorumque dolos, machinas, fallacias, praestigias dum patefaciebat, se nihil tam studuisse ostendebat, quam ut secum semper adesset pietas in Deum, in homines caritas, reliquaeque virtutes, in quibus perfecti Christiani laus continetur. Minime miraberis hominem gravitati deditum frequentasse theatra. Mirifice enim delectabatur musica, neque indignum sapiente existimabat paullisper relaxare animum, et dare se jucunditati. Adde quod cum lumen lucernae diu ferre non possent ejus oculi, nec aliud

haberet, quo senectutem suam oblectaret, aurium sensui aliquid se posse dare arbitrabatur. Verum, ut ut haec judicentur, cavit semper Guadagnius ne quid ageret aut diceret, quod dedecere prudentioribus videretur. Omnino si quicquam est decorum, nihil est profecto magis quam aequabilitas universae vitae, tum singularum actionum, quodque ita vixerit Guadagnius ad LXXXI. usque annum, ut ejus vel primum aetatis tempus palam fuerit ad castimoniae, integritatis atque innocentiae exemplum divulgatum, semperque in rebus optimis constans virtutum laude creverit, non tam praeconio, quam admiratione dignum existimamus. Aliorum gloriae ac laudi tam aberat, ut invideret, ut illi vitio verteretur, quod effusius favere videretur vel iis, qui mediocriter docti erant. Cum animum gereret apertum et simplicem, simulationem dissimulationemque ex omni vita tolli optasset. Verum, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, is, qui ceteris cavere didicerat, non satis sibi, ne deciperetur, cavit. Parsimonia et diligentia delectabatur, quarum fructus aut pauperes, aut

propinquitatibus affinitatibusque conjuncti percipiebant. Ad omnem humanitatem facilitatemque proclivis facile sibi parabat amicos, retinebatque fide et caritate singulari. Vel desertus ab nonnullorum officiis, quorum famae parco, dum illos non nomino, in sua erga ipsos voluntate permansit. Sic se gerendo bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nominatur, consecutus est, tantumque ei tribuebatur, ut in ejus consilio antiquae residere virtutis memoria videretur. Robur ejus animi nec senectute, nec valetudinis incommodis fractum aut imminutum est. Sancte ac placide, uti vixerat, mortem obivit. Hanc fortasse maturavit gravis cibus, quo ventris fluxiones, quibus saepe laborabat, sanari posse speravit. Adfuit morienti ejus frater, heres et collega Carolus Guadagnius, homo doctrina in physicis rebus clarus, qui ut memoria posteris proderetur meritorum illius in se, in litteras atque in Academiam Pisanam, cenotaphium eidem posuit in sepulcreto, quod *Campum Sanctum* dicimus, in quo haec vere magis, quam eleganter scripta leguntur.

LEOPOLDO . ANDR. GVADAGNIO
CIVI . FLOR.
JOSEPHI . AVERANII . JVRIS . CAESAREI
ET . ANTONII . MARIAE . SALVINII
GRAECAR. LITTER. ANTECESSORVM
AVDITORI . SOLERTISSIMO
JVRIS . PRVDENTIAM
ET . PANDECTARVM . INTERPRETATIONEM
IN . PISANO . ARCHIGYMNASIO
LIII. ANNOS . PVBLICE . PROFESSO
LITTERARVM . OMNIVM . MAGIS
RECONDITARVM . PERITISSIMO
DOCILI . PROBO . MITI . PIO
LXXXI. AN. NATO
CAROLVS . ALFONSVS . GVADAGNIVS
IN . EADEM . ACADEMIA
EXPERIM. PHYSICES . PROFESSOR
FRATRI . AMANTISSIMO
PRID. NON. MART. AN. AERAE CHRIST.
MDCCLXXXV. DEMORTVO
M. P.

Angelus Fabronius

Guidoni Savinio

Academiae Senensis Curatori

S. P. D.

Quantum ex historia percipiatur jucunditatis et fructus, nemo est qui ignoret, a qua siquis abhorrere se dicat, parum aberit, quin ipse se ne hominem quidem esse fateatur. Vel ipsi pueri, in quibus naturae vis maxime elucet, narratiunculis delectantur; homines vero vel agrestiores scire aliquid semper cupiunt earum rerum, quae gestae sunt, quas qui narrare solent opportune et in loco, quamvis non utantur sermone historico, sed quotidiano, eorum omnes colloquia congressusque requirunt. Sed de jucunditate suo quisque sensu judicare facile poterit, de utilitate non item. Mitto jam quod ille apud Platonem Aegyptius Sacerdos Soloni dixisse fertur, semper pueros esse, qui vetustatis cognitione careant: illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiae, unde major vis

quam ex historia colligi potest? Quanquam non certa quadam et immutabili lege omnes res humanae reguntur, magnaque earum varietas et inconstantia est, plerumque tamen e similibus similia existunt, neque ulla certior regula est judicandi quo quaeque res evasura sit, quam considerare quid praeteritis temporibus acciderit, quidque ex iisdem fluxerit caussis: inde quod divinare, quod imitari, quod vitare debeas capies. Porro is, qui diu diligenterque pervolutaverit historiae monumenta, se non unius circumdatum moenibus loci, sed civem totius mundi agnoverit, videbiturque sibi omnibus aetatibus vixisse, omnes regiones perlustrasse, omnibus publicis consiliis interfuisse, atque omnia, quae unquam contigerunt, spectasse, et dum contemplabitur omnis exempli documenta, vere dictum fatebitur historiam esse testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriae, magistram vitae, nuntiam vetustatis. Quondam historia nihil erat aliud nisi annalium confectio, quibus sine ullis orationis ornamentis monumenta temporum, hominum, locorum gestarumque rerum mandabantur. Graeci omnium fere doctrinarum atque artium inventores addidere historiae eloquentiam, et post Herodotum, qui prin-

ceps genus hoc ornavit, omnes, qui otium suum in scribenda historia consumpserunt, non tam instruere, quam delectare sibi proposuerunt lectores compositione verborum et copia varietateque sententiarum. Sero Romani Graecorum exemplum secuti sunt: nam, teste Cicerone, nec Cato, nec Pictor, nec Piso tenuerunt, quibus rebus orne- tur oratio, et quamvis Antipater majorem sonum vocis addiderit historiae, nullo tamen modo aut cum Thucydide, aut cum Theopompo et Ephoro, qui duo ex Isocratis schola prodierunt, aut cum Xenophonte Socratico, aut cum Callisthene Aristotelio fuit comparandus. Admonere tantummodo reliquos potuit, ut accuratius scriberent; verum qui illi successere, Gellius, Clodius, Asellio, aliique antiquorum languorem atque inscitiam consectati sunt, et narratores rerum, minime vero exornatores fuere. Cum omnium oculi in ipsum Ciceronem conjecti essent (quis enim magis quam orator formare orationem potest, eamque variare quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus?) et ab eo, quippe homine eloquentissimo, non modo postulare, sed et exigere viderentur, ut quod deerat Latinis litteris ipse suppeditaret, respondebat se hoc munus

patriae libentissime persoluturum, si sibi ullum tribueretur vacuum tempus et liberum, quod res tanta suscipi non posset occupata opera, impeditoque animo, nec absolvi nisi diuturno tempore maximoque labore. Quod a Romanis fuit relictum, perfecit tandem homo Patavinus, qui cum ab ultimis temporibus scribendi coepisset exordium, feliciter adeo tractavit Romanam historiam, ut in hoc etiam genere populus omni praeclara arte florentissimus nihil Graeciae concederet. Jungens ille eloquentiam cum prudentia, res non modo granditer narrat, ornat ubique, ac praesertim in iis concionibus, in quibus illae undae populares velut mare profundum atque immensum quodam quasi aestu effervescere videntur, sed etiam sapienter animadvertit quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium fuerit; quomodo, labente paullatim disciplina, immutati sunt mores, deinde ut magis magisque lapsi sunt, tum ire coeperint praecipites, donec ad ea tempora, quibus homines nec vitia, nec remedia pati potuere, perventum est. Est in magnis imperiis admirabilis quaedam continuatio seriesque rerum, sunt varii eventus, qui ab aliis pendent,

sunt varii mores, ac propterea varia fortuna, dominantur in iis modo studia bonorum, modo pravorum cupiditates, sunt jura et leges, quas aut aequitas, aut ambitio peperit; et qui caussarum omnium animo perspexerit colligationem, qui quae inter se distantia videntur, quomodo copulentur noverit, qui ad sensus voluntatesque hominum penetrare, deque eorum consiliis et actionibus recte judicare didicerit, qui liber sit a metu atque spe ne quid veri dicere non audeat, quique adeo in scribendi arte profecerit, ut facta dictis exaequare, lectoremque delectare, atque apte instruere queat, is ad perfecti historici laudem poterit aspirare. Livius et Sallustius hoc maxime digni nomine existimantur. Magnus quoque est pictor Tacitus; et quia in picturis alios laeta et collustrata, alios horrida et opaca delectant, genus quoddam scribendi adhibuit acre atque vehemens, ac si ad eas ruinas, quibus Tiberii temporibus oppressum erat Romanum Imperium, aliquod acerbitatis addere voluisset. Creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur, ita pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Nihilo tamen minus

magis excellere videtur in detegendis latebris hominum voluntatum vitiorumque, quam in patefaciendis caussis motuum, fortunae, mutationumque imperii. Illa de Arminio, quem florentissimum imperium *sub Tiberio lacessivisse dicit, illa de Nerva, quem res olim dissociabiles, principatum ac libertatem, miscuisse affirmat, illa de Trajano, quo imperante, ait securitatem publicam non spem modo ac votum, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpsisse, indigna historico videntur, qui ignorare haud debet, cur ea, quae praeterierunt, facta sint, et ea, quae instant, fiant, et ea, quae consequentur, futura sint. Nam vita et salus imperiorum uni virtuti debetur, et ubi tyrannis, foeda vitia, malaeque artes dominantur, omnia sine ulla spe ad interitum ruere necesse est. Inter Latinos historicos Caesar etiam suspiciendus est ob elegantiam, perspicuitatem, brevitatemque, qua res a se gestas narrat. Ex ejus commentariis facile est divinare qui esset status Romanae Reipublicae, hanc magnitudine sua jam laborantem ad breve exiguumque tempus duraturam, et quae ad eamdem evertendam admirabilis ille temporum et personarum moderator meditabatur. Illum legens,*

nusquam adhaeresces, disces semper aliquid, semper delectaberis, et vere de illo judicatum esse affirmabis, quod dum voluit alios habere parata unde sumerent qui vellent ſcribere hiſtoriam, sanos quidem homines a scribendo deterruerit. Postquam Mediceorum praesertim opera Latinae litterae ad novam, ut ita dicam, vitam revocatae fuerunt, multi sane extitere, qui Latinos historicos non solum imitari, sed etiam aemulari ſtuduerunt. At quamvis cultiores Europae populi ſuos in hoc genere efferre poſſint ſcriptores, magnos illos quidem, uti Thuanos, Sleidanos, Oſorios, Camerarios, Grotios, Buchananos, Marianas, Itali tamen, ut ego judico, ceteris et copia et praeſtantia ſuperiores fuerunt. Pauci imitati sunt Sallustium, plurimi Livium, quidam Caeſarem, nulli, quod fortaſſe mireris, Tacitum, quod aut noluerunt, aut, quod veroſimilius est, non potuerunt. Perplacent mihi praeſertim ii, qui nudum illud, et rectum et venuſtum ſcribendi genus, quod tantopere in Caeſare admiramur, ſecuti ſunt. Nihil eſt enim in hiſtoria, ut ait Cicero, pura et illuſtri brevitate dulcius. Ex his, siquid ego judico, praestant Petrus Bembus et

Castruccius Bonamicius, *quorum alter majorum memoria*, *alter nostra floruit*: *quanquam Bonamicius interdum ornatius dicit*, *quam simplex expositio gestarum rerum ferre videatur*. *Sunt enim quaedam in historia*, *quae ornamenta aut verborum*, *aut sententiarum requirunt*, *ut*, *tanquam pictae tabulae*, *bono in lumine collocentur*. *Miror equidem Jo. Lamium virum judicio eruditissimum secus de Bonamicio judicasse*. *Fortasse illum ferociorem fecerunt praeclara de eodem testimonia*, *et dum minima inquirit et carpit* *, *nullam probabilem rationem reddit*, *cur ille in optimis historiae scriptoribus pure et prorsus Latine loquentibus non sit numerandus*. *Sed Lamianorum rumor raucus jam factus est*, *et Bonamicii nomen vivet*, *dum honos habebitur Latinis litteris*, *quae utinam apud nos diu vigeant*, *nec abripi nos ab iis unquam finamus vocibus illorum*, *qui magis audacter*, *quam perite affirmant*, *non peregrinos modo*, *sed et barbaros fore in a-*

---

* *Vid.* Novelle Letterarie pubblicate in Firenze an. 1746. Tom. VII. p. 667. et an. 1751. Tom. XII. p. 381.

liena civitate, si alia quam nostra lingua in scribenda historia utemur. Jucundum quidem mihi est vitam declarare Bonamicii ea lingua, quam ipse prae omnibus excoluit, atque hoc commentariolum si tibi probabitur, qui judicio et doctrina polles, satis contra Latinae linguae hostes et munitus et septus mihi esse videbor. Vale; et mihi ignoscas volo, si de viris doctrina excellentibus scribens cogitem

. . . . Si qua me quoque possim
Tollere humo.

Id enim voto meo sufficit: illud supra votum

. . . Victorque virûm volitare per ora
Quanquam ô!

Sed hoc satis est, quod prope sola historia (vides me C. Plinii Caecilii Secundi uti verbis) polliceri videtur.

Pisis Kal. Jan. MDCCLXXXVI.

Castruccius et Philippus Bonamicii Fratres.

Lucensium Civitas, quae semper floruit viris doctrina praestantibus, duos hac aetate tulit historicos Vincentium Lucchesinium et Castruccium Bonamicium, quorum alter feliciter adeo Livianam majestatem, alter Caesarianam elegantiam expressit, ut omnes fere, qui id post ranatas litteras tentarunt, superasse videantur. Natus ille nobilissima familia, cautus, prudens, religiosus et castus, famam, quam illi litterae pepererunt, muneribus fortunae et virtutis auxit, hic celebritatem nominis a litteris tantummodo obtinuit, quae splendescebant fortasse hac ipsa de caussa magis in eo, quod alieno omni ornamento, si tamen virtus a litteris sejungi potest, spoliatae essent. Ad has ab ineunte aetate durior visus est, quod non fastidiret modo, sed pene horreret grammaticorum tricas atque ineptias. Ut vero coepit intelligere ab optimis scriptoribus posse et debere repeti grammaticae praecepta,

et

omnem scribendi elegantiam, iis totum se se dedidit. Ipse, ut erat avidissimus legendi, et memoriam singularem habebat rerum et verborum, scriptores cursim percurrebat quoscumque, habitabat autem et pernoctabat cum Cicerone, Caesare, Horatio atque Virgilio. Nam non eloquentiae modo studebat, sed etiam poesi, et cum verba et vim eorum, quos sibi proponebat ad imitandum, exprimere satageret, clarius explendescebat, quam generosi condiscipuli et vel praeceptores ipsi ferre possent. Attigit quoque Italicam poesin, et contempsit eos poetas, quibus tenues sunt copiae rerum, quamvis elegantia sermonis commendentur. Varietatem enim, magnificentiam et robur tam esse propria poesis arbitrabatur, ac si sine iis nulla esset; sciscitantibusque quem scriptorem potissimum imitaretur, respondebat se Dantem et Petrarcham ceterosque non Italos modo, sed et Latinos probatissimos sic respicere, ut ex multorum virtutibus suam quamdam propriam formam efficeret, quae novitate ipsa commendaretur. Tali modo confecto studiorum curriculo in patrio gymnasio, Pisas a

patre missus est, ut in ejus civitatis Academia philosophiae et juris prudentiae operam daret. Praeceptorem habuit juris civilis Salvatorem Olmetam Corsum hominem, qui licet non multa doctrina esset ornatus, maxime tamen putabatur idoneus ad inflammandos adolescentes acri et vehementi quadam incitatione. Frequentavit Guidonem Grandium, qui tum Italorum mathematicorum princeps habebatur, et erat. Sed praesertim audivit illos, qui humanioribus litteris excellere putabantur, quod has ad omnem vitam omnemque aetatem plurimum habere et adjumenti et ornamenti Bonamicius existimabat: nam cum legimus delectant, cum scribimus sunt necessariae. Cum minus ei probarentur, qui tum celebrabantur, philosophiae magistri, quod Gassendum tanquam ducem et signiferum sequebantur, quasi diuturnam sitim explere cupiens adiit libros Baconis a Verulamio, Lockii, ceterorumque philosophorum, quibus maxime Britannia gloriatur. Suspexit vero in iis non tam doctrinam, quam libertatem (quin de nonnullis licentiam dicam?) scribendi, solitusque erat appellare Britannos

prope jam solos vindices humanorum jurium et fugientis libertatis custodes. Post haec eum jussit pater versari in judiciis, et forensibus concertationibus, idque se facturum asseveravit Bonamicius ad sustentandam familiae egestatem. Sed cum coepisset iracundius respuere ineptias Pragmaticorum sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio, neque a se obtinere posset, ut ullum cum iisdem commercium haberet, aliud iter atque aliam fortunam sibi tentandam esse putavit. Romam itaque cogitavit tanquam communem quamdam nationum, ac totius terrarum orbis patriam, ad quam omni tempore undique confluxerunt viri ingenio atque doctrina praestantes praemia virtutis a communi parente postulaturi. Eo cum venisset, nullo conciliatore, gratiam aucupatus est Cardinalis Nerei Corsinii, cujus summa erat potestas, Pontificatum Maximum illius Patruo Clemente XII. gerente. Amabat litteras Corsinius, atque ut in Bonamicio ingenium elucere vidit, ipsum ad laborem atque laudem excitavit. Factum vero ejusdem commendatione, ut Aeneas Sylvius Piccolomineus, qui

Pontifici erat a Latinis epistolis, illo tanquam studiorum et muneris adjutore uteretur. Quaerebat Piccolomineus ex elegantia Latine scribendi plausum et gloriam, et cum in vulgus edidisset Latinam orationem habitam in funere Friderici Augusti Saxonici Poloniae Regis, nobilem illam quidem et splendidam, sibi famam elegantissimi scriptoris confecisse gloriabatur. Sed Bonamicius ad omnem sermonem liber tenere se non potuit, quin aperte palamque affirmaret, se illius orationis opificem habendum; quam ob rem indignatus Piccolomineus eum domo sua abire jussit. Quae priusquam acciderent, sui oratorii ingenii jam periculum fecerat Bonamicius. Latinas enim ediderat orationes duas, de laudibus Pontificis alteram, et pro Latii Academia, Melchiorre Polignachio auctore, instituta alteram. Quibus in orationibus impetus licet esset ingenii, et inchoata quaedam a natura eloquentiae imago, non vero perfecta, atque ex multarum rerum cognitione efflorescens, laudarunt tamen eas docti homines, atque indolem adolescentis ad magna nati excitandam esse arbitrabantur Pon-

tificis liberalitate. Bono eum esse animo jubebat Corsinius Cardinalis: spes aliqua ei ostendebatur a Cardinali Alberonio, si illius vitam ita describere voluisset, ut ejusdem magis ambitioni, quam historiae legibus serviret; nec deerant, qui, proposita mercede praemiorum, ejus operam in scribendis epistolis requirerent. Verum seu quod Urbanae fortunae cautiores et moderatiores homines desiderent (nam Bonamicius morae impatiens et natura inconstans eos laedebat interdum, quos antea laudaverat) seu quod miserrimam omnino esse putaret ambitionem honorumque contentionem, Urbem deserere deliberavit. Peropportune tum cecidit, ut femina Angla nobilitate, forma, ingenio atque opibus clara eum habere concupiverit Latinae linguae magistrum et itinerum socium. Cum huic obsecutus fuisset, et multas Italicas urbes peragrasset, et Patavii etiam aliquamdiu consedisset captus praesertim Dominici Lazzarinii doctrina, quem mortuum postea elegantissimis Latinis versibus laudavit, ne servituti (sic enim observantiam appellabat) assuesceret, se se in libertatem

vindicavit. Dum commorabatur cum ipsa femina in Etruria, timere debuit Fidei Quaesitorum severitatem ob licentiam sermonum. Nec sane vincula ulla ejus linguae injici posse videbantur, sive jocaretur (sales enim et aculeatas facetias amabat) sive de seriis rebus loqueretur, solitusque erat dicere Dei concessu atque munere datam hominibus libertatem, hujusque proprium esse sic vivere, sic loqui, ut volumus. Quam licentiam cum nunquam sibi praecidere vellet, quid erat, quod de inclementiore fortuna saepe quereretur? Vere enim dictum videtur: *sui cuique mores fingunt fortunam*. Non necesse arbitror recensere quam multa, quam varia, quam acerba perpeti debuerit Bonamicius, donec meliora per militiam sperare coepit. Quasi istud novae vitae initium esset, Petri Josephi nomen, quod datum ei fuit, cum an. MDCCX. in lucem venit, in illud Castruccii, ad renovandam, credo, Castruccii Castracani civis sui nobilissimi memoriam, commutavit, atque hoc praesertim litteratorum reipublicae notus esse videtur. Nam quae antea in vulgus sparserat seu car-

mina seu orationes, quanquam non minimi fuerint ad hominum famam, nullo tamen modo sunt comparanda cum iis, quae bellorum caussa scripsit, quibusque effectum est, ut non Latinus historicus unus e multis, potius inter multos prope singularis fuisse judicaretur. Bellum Italicum a morte Caroli VI. Caesaris Borbonios inter atque Austriacos conflatum ancipiti jampridem marte ducebatur. Spoliare Carolum Borbonium Siciliae ac Neapolis regno, quod infeliciter decennio ante amiserant, Austriaci meditabantur, eaque propter armorum impetus ac furor ad Velitras diutius consedit, quae urbs a fortuna jam delecta esse videbatur, ubi exercituum vires atque artes palam ostenderentur, et extrema fortuna tentaretur. Is belli Veliterni exitus fuit, ut Carolus Rex, qui illi praefuit, Austriacos, magna accepta clade, aufugere coegerit, ac ipse victor maxima populi acclamatione Neapolim redierit. Haec Bonamicius, qui ejusdem Regis castra secutus fuerat merens stipendia sub Sanctacrucio Morillii Comite, et in exercitu Neapolitano Terraconensis alae Praefecto, digna

putavit, quae historiae monumentis per se mandarentur. Neque haesit qua praesertim lingua uteretur. Confidebat enim, si res ad Velitras gestae Latinis illustrarentur litteris, fore, ut latius dimanaret Ducis fama: praeter quam quod ei erat persuasum bellorum praeliorumque narrationes Latino sermone conscriptas altius quodammodo assurgere, et majorem inde assumere gravitatem et decus. Nihil sane nobilius, nihil elegantius libro, quem his de rebus anno MDCCXLVI. in vulgus edidit, et Trajano Aquavivae Cardinali amplissimo praefatione tanti viri majestate digna dedicavit. Nescio equidem an quicquam in hoc genere extet, quod cum eo comparari possit; et hic unus commentarius satis esset ad convincendam stultitiam recentiorum Gallorum, qui, cum in Latinis litteris hospites sint et peregrini, frustra eos laborare affirmant, qui illarum subsidio magna exprimere, et lectores in admirationem traducere confidunt. Non plausus modo, sed et praemia ex suo labore obtinuit Bonamicius. Nam relatus inter milites custodes Regis fuit, et ab eo grandi pecunia donatus,

Is quidem videbatur etiam ad eam laudem aspirare, ut non solum facta aliorum scribere, sed et fortia ipse facere posset. Sed nos in Bonamicio scriptorem, non auctorem rerum suspiciendum putamus, quanquam suspicari quis possit bellicam virtutem et scientiam illi non defuisse ex iis orationibus, quas Etrusco sermone habuit Neapoli coram lectissimos Duces: altera enim novam quamdam bellandi rationem suadebat; altera militarem Academiam recens institutam collaudabat. Porro qui utrumque praestiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus; sed Graecorum Romanorumque exempla hodierni Duces, quamvis bellandi virtute veteribus non sint inferiores, commendant magis, quam aemulantur. Concitatus Bonamicius amicorum cohortatione, ut in posterum famae diligentius serviret, iterum edere commentarium de rebus ad Velitras gestis, novam historiae materiem quaerere, et cum omnibus Musis rationem se habere cogitavit. Sed morum facienda erat mutatio, si parem ejus ingenio fortunam invenire voluisset. Cum e re sua et Philippi majoris

natu Fratris esse existimasset conciliare sibi benevolentiam Benedicti XIV., quo sane nemo sapientior, nemo doctior, celebrior nemo Pontificatum Maximum gessit, hujus laudes persecutus est splendida praefatione (nam sententiarum ornamentis et conformationibus omnibus praestat) qua secundam editionem historiae belli Veliterni illi nuncupavit. Gratum fuit Pontifici munus, quod laudum cupidus esset, et quod nemo tam sit aversus a litteris, qui non mandari iis aeternum laborum suorum praeconium facile patiatur. Quam ego lauream cum laudatione, aut quod telum cum vituperatione Bonamicii conferam? Saepe is in hujusmodi scriptionibus exercebatur, et mirabantur omnes illum posse non solum verba, sed vim exprimere Latinorum, quos sibi ad imitandum proponebat. Et sane quis illo magis Caesarianam elegantiam in historia, Ciceronianam majestatem in praefationibus, Horatianum robur in sermonibus, Catulli veneres in elegiis effinxit? Italicam quoque excoluit linguam, cujus utilitatem, elegantiam atque dignitatem efferens quadam oratione, in La-

tinam, quod mireris, multa dixit. Sed hanc orationem scripsit non quo aperiret sententiam suam, sed ut concertationis studio oppugnaret alienam, solitus Carneadeo more modo hoc, modo illud defendere; in quo sane ejus ingenii magnitudo elucebat. Jam id gaudebat, quod nomen suum longe lateque vagaretur, quodque gloriae amplificandae occasionem sibi dedisset Carolus Neapolitanorum Rex jubens eumdem illam Italici belli historiam Latine conscribere, quae consequebatur res apud Velitras gestas, quaeque Aquisgranensi pace, et Nicaeensi in Italia conventu terminabatur. Ea propter iter in Cisalpinam usque Galliam suscepit, ut et locorum, ubi majori ex parte bellum illud gestum est, perspecta natura, et hominum, qui eidem interfuerunt, explorato testimonio, non minus diligentiae, quam veritati consuleret. Opus sane memorandum ob fortunae varietatem, ob acerrimas pugnas, ob magnitudinem exercituum, ob claritatem Imperatorum, ob defensam strenuissime libertatem vel ab iis, qui imbelles putabantur, et ob pacem repente conclusam otiosis ma-

gis optandam, et defatigatis necessariam, quam cuiquam opportunam aut gloriosam bellantium. Totum autem opus tres in libros Auctor divisit, quorum primum in Caroli Regis, secundum in illius fratris Philippi Borbonii, tertium in Senatus Genuensis nomine apparere voluit. Quae duae res maxime historiam commendant, veritatem atque libertatem in illa scribenda se semper retinuisse profitetur Bonamicius. Sed homini, qui sub Borboniorum signis militabat, et qui iis beneficiorum vinculis erat obstrictus, nullius partis esse minime licebat, et quae adversus Austriacos dicit, inimico animo illum dicere facile judicabis. Quapropter multorum offensionem timere debuit; sed in primis Antoniottus Botta optare videbatur, ut ille temeritatis suae poenas daret. Etsi quae fuit temeritas laudare fortitudinem, et si vis etiam ferociam civium, qui pro defensione avitae libertatis pugnarunt, vellicare imprudentiam Ducis, qui ignorans, quid in animis servitutis jugo minime assuetis possit libertatis amor, se eos nullo negotio domiturum, atque nil ipsis nisi oculos ad lacrimandum relicturum

superbe jactabat? Ut facilius ac certius res Genuensium cognosceret, Castruccius ad eorum urbem venit, nec satis dici potest quam liberaliter ab iis fuerit tractatus, qui sibi honorificentissimum fore judicabant mandari eleganter atque libere scriptis multa praeclara, quae pro patriae salute et dignitate gesserunt, ut non iracundiam injustam, sed meritam ac debitam fuisse constaret, utque memoria defensae, et exemplum defendendae libertatis posteritati proderetur. Profecto divinae cujusdam virtutis fuisse videtur ferocientem armorum insolentia plebis faecem continuisse, eamdem hostium reditu dejectam excitasse; sociis praesidium, civibus salutem attulisse, atque hostibus ipsis egregiam in foedere fidem, singularemque in bello constantiam ostendisse. Dum autem Castruccius consilia, acta, eventus omnis Italici belli describit, dum eos laudat, qui prudentia, virtute, solertia, fide atque constantia inclaruere, talem se scriptorem ostendit, ut non potuerit nisi a se ipso (sunt enim qui praeferunt commentarium de rebus ad Velitras gestis hisce de bello Italico commentariis) superari,

Hanc artem magnam habere difficultatem ex eo intelligi potest, quod Bonamicius multam commentationem atque meditationem adhibebat, antequam stilum verteret, et multas saepe horas laborabat, ut elegantiores dicendi modos inveniret, quanquam, sicut initio docuimus, ea esset memoria, ut nihil legeret, quod non in illa penitus insidere videretur. Praeter munus pecuniae, quod ei satis large dederunt Genuenses ob confectam historiam Italici belli, annulum magni pretii a Philippo Borbonio accepit, et Comitis titulo honoratus est. A Neapolitanorum vero Rege Praefectus Fabrûm extra ordinem, et in oppido Barolo Quaestor perpetuus creatus est. Sed Principum donis non utebatur ut frugi ac temperans homo: profundebat quod habebat, sicque totam fere vitam in egestate degit. Audivi saepe illius fratrem Philippum querentem quod coactus fuisset sustinere intemperantias, sumptus, ac miserias non modo fratris, qui tamen illi erat carissimus propter ingenii bona, sed etiam feminae humili et obscuro loco natae, quam Romae dum erat (erat autem frequentissime vel post il-

lud tempus, quo ad Neapolitanorum Regem militatum abiit) in matrimonium duxerat. Ita fere sunt magna ingenia, ut negligant quae sunt prudentis hominis officia, in quibus exequendis vera gloria, felicitas vera continentur. At licet Bonamicium bona, quae in virtutibus sita sunt, modice tangerent, ii tamen, quibus utebatur familiaribus et quotidianis convictoribus, suspiciebant in ipso fidem, animum ab avaritia, ab invidia, ab assentatione, a gratia, a mendacio alienum, in notandis ceterorum vitiis acrem, in suis confitendis ingenuum, et ita apertum, ut nihil in ipso lateret. Famam certe ex eo quaesivit Castruccius, quod amicitiae officia diligenter sancteque coluit, et multorum benevolentiam ad vitae usque exitum retinuit. Amatoriis vero levitatibus deditus, in his inconstantiam probare videbatur, nec sane poetice lusit, cum ad Guidonem Savinium scribens dixit fuisse testes suorum amorum Padum, Tyberim, Tarum, Sebethum, Arnum, et praesertim Arbiam, quod est Senensium flumen. Absens amicos saepe compellabat tum Etruscis, tum Latinis carminibus, quorum

nonnulla typis impressa fuerunt ad declarandum poeticum ejusdem ingenium. Quod ex iis quidam fuerunt, qui se peti arbitrabantur a L. Sectani Q. F. ad Gajum Salmorium Sermonibus, Castruccius suae fidelitatis suorumque nervorum esse existimavit eorum defensionem arripere cum accusatione Jesuitarum, qui illorum Sermonum, magnarumque turbarum atque rixarum auctores esse putabantur, et erant. Carmen itaque confecit multa elegantia, multoque sale atque lepore conspersum, quod inscribitur: *L. Sectani Q. F. de caussis superiorum quatuor Sermonum Sermo I.* Simulavit enim se esse eumdem illum L. Sectanum suorum Sermonum caussas referentem: re autem vera in Sectanum illum ejusque socios acriter invehitur. Amicitiae etiam et aequitati binas consecravit orationes, quarum altera commilitonem suum Jo. Baptistam Guimbardium capitis reum egregie defendit, altera probavit non satis fuisse caussae, quare de fratribus Aviglianis uti homicidii reis praejudicaretur. Illud adhibuit dicendi genus, quod ad patrocinia mediocriter aptum illis videri potest, qui sententias

ex

ex aliorum dictis atque auctoritatibus concludunt, et incondite efferunt. Sed qui elegantiam, nervos forenses, atque oratoria ornamenta amant, magnas sane tribuent laudes hisce Bonamicii orationibus, sed praesertim Guimbardianae, quae his virtutibus longe alteri praestat. Laetus Castruccius hujus successu, facile sivit eamdem in vulgus spargi, beatas appellans illas civitates, in quibus eloquentia primas tenet, secundas juris civilis scientia. Profecto ut hominis decus est ingenium, sic ingenii lumen est eloquentia, qua cum se valere intelligeret Bonamicius, libenter omnes captabat occasiones illius exercendae non solum ad salutem et conservationem hominum, sed etiam ad propriam gloriam. Interdum ingenii exercendi gratia crimina fingebat; et narratur mihi finxisse etiam aliquando factam fuisse Lucae conjurationem, et hanc ita descripsisse, ut Sallustiano modo conjuratorum mores effinxerit, conciones interposuerit, et laudes eorum extulerit, qui contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam a Senatu et bonorum caussa steterunt. Mirum autem

minime videri debet, si ex hoc facto offensionem exceperit, quod eo indignius videbatur, quod a suis civibus nullo non tempore eximias erga se voluntatis significationes habuerat. Materies digna facultate et copia ejusdem esse videbatur narratio belli illius, quod inter Gallos Britannosque extiterat, quo in bello admirabilis sane fuit Gallorum virtus ob obsessam et captam minorem Balearem insulam. Fertur Rex ipse Galliae ab Rege Neapolis petiisse uti ad se Bonamicium mitteret, de quo audierat sic praedicari, illum vel veteribus se aequasse in claris et fortibus viris, et factis commemorandis atque describendis. Sed cum Neapolitanorum Regis interesset animum a studio partium alienum ostendere, facile illi fuit caussam recusandi invenire. Non est credibile quantum id doluerit Bonamicius, quod esset gloriae percupidus, et opum egentissimus; nec dubito quin id valuerit ad augenda valetudinis incommoda, quibus jamdiu coeperat affici. Ad haec levanda in patriam rediit, quod a Sebastiano Paullio Lucensi, quo medico et amico jamdiu utebatur, aliquid ad

spem ostendebatur. Sed malum inveteratum factum erat robustius, vel ipsa medicina, quam inconsiderate adhibuerat Neapoli. Marina enim aqua intus inclusit, quod foras natura expellere coeperat. Qua ex re aqua intercus orta est, cujus morbo decessit VI. Kal. Martias an. MDCCLXI. Sepultus est in templo SS. Vincentii et Anastasii cum hac inscriptione:

Comiti . Castruccio . Bonamicio
Lucensi . Francisci . F.
In . exercitu . Neapolitano
Praefecto . Fabrûm . Extr. Ord.
Et . in . oppido . Barolo . Quaest. perp.
Magni . ingenj . et . nominis . viro
A . Carolo . Borbonio
Primum . Neapolis . et . Siciliae
Mox . Hispaniarum . Rege
Et . a . Philippo . Fratre
Parmensium . et . Placentinorum
Duce
Necnon . a . Genuensium . Republica
Quorum . res . Italico . Bello . gestas
Latinis . commentariis . illustravit

Singularibus . beneficiis . ornato
Qui . amissam
Diuturno . morbo . valetudinem
In . patrio . solo . curaturus
Summa . constantia . et . relligione
Decessit
An. ab . rep. sal. MDCCLXI.
Sext. Kal. Mart.
Vixit . ann. L.
Mens . IV. dies VI. hor. II. P. M.
Philippus . hujus . templi . Rector
Et . RP. Lucensis . negotiorum
Apud . Pont. Max. Procurator
Vincentius . J. C. et . Lugiensibus . Praefectus
Angelius . inter . custodes . corp.
Reg. Neapol. Ord. ducens
Comites
Fratri . desideratissimo
Et . sibi . suisque
Posterisque . eorum
MM. PP.
Qui . jacet . hoc tumulo . magnus
Castruccius . ille . est
Orator . Vates . Miles . et . Historicus

Ipse vero Castruccius fertur parasse sibi alteram inscriptionem, quae sic est.

Hic. jacet
Bonamicius. Comes
Qui. dum. personam. ludit
Militis. ducis. et. historici
Inanes. Regum. amicitias
Et. castra. sequutus
Castruccius. vocabatur
Deinde. gravissimo. oppressus. morbo
Valetudinem. quaerens
In. patrio. caelo
Mortem. et veritatem. invenit
Petrus. Josephus. Maria
Dici. et inscribi. voluit
Ut. quem. vulgus
Ludum. fortunae. appellabat
Scirent. omnes. esse
Divinae. misericordiae. trophaeum
Obiit XXV. Febr. MDCCLXI.

Optimus fuit portus poenitenti mutatio ingenii, ac vehementissimus dolor, quod sero intellexerit, pietatem, religionem, sanctita-

tem, quae omnia pure et caste Dei numini tribuenda sunt, adeo ad vitae felicitatem conducere, ut prae iis cetera omnia flocci facienda sint.

QUoniam de Castruccio satis dictum putamus, non incommodum videtur non praeterire Philippum Bonamicium, quo facilius collatis utriusque studiis, qui praeferendus sit possit judicari. Hujus quidem vitam elegantissime exposuit Jo. Baptista Montecatinius, vir non tam nobilitate, quam ingenio clarus, quem ita sequemur, ut coarctemus, nostrum tamen interdum interponentes judicium, quae ipse dilatavit. Natus est Philippus Lucae x. Kal. Mart. an. MDCCV. Maria Felice Rigola et Francisco Bonamicio, qui honeste rem quaerebat tenui mercatura facienda. Fuere veteribus temporibus plures Bonamicii doctrina maxime illustres, quos cum gentiles suos fuisse affirmaret Bonamicius, laudi magis suae, quam veritati serviebat. Gloriosum ei profecto fuit hos atque alios aemulari, ut ejus quoque nomen immortalitati commendaretur. Apparebat in puero docile ingenium, et quem ad

litteras natura pepererat, voluntas et fortuna exercuit. Nam degens in Seminario Lucensi usus est praeceptore Sancte Pierotto, quo sane nemo aptior extitit ad inflammandos adolescentium animos ad gloriam. At theologiae praeceptorem habuit Joannem Fidelem Rigolam matris suae fratrem, cui quidem sic deditus fuit, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit. Complures annos in Seminario commoratus est, quod in eo praefecti, ut loquuntur, et magistri humaniorum litterarum munere, postquam Pierottus e vita excessit, functus fuerit. Ea propter cum esset acceptissimus Fabio Colloredo Lucensium Antistiti, ab eo inter minores Sacerdotes maximi Templi cooptatus fuit, et adhibitus ad acta Synodi, quam habuit an. MDCCXXXV. Latine conscribenda. Sed illud majus fortunae munus fuit, quod in eam civitatem se contulerit, quae nobilitate, humanitate, doctrina praestaret omnes, et ei unus ante alios fuerit carissimus, cujus magnum erat in ipsa nomen, magna auctoritas. Nam Jo. Vincentius Lucchesinius cum esset summa senectute, cu-

peretque aliquem habere, quo adjutore in scribendis Pontificis nomine epistolis, et familiari uteretur, Bonamicium ad se se Romam vocavit. Domus autem Lucchesinii, in qua quinquennium fuit, tanquam ludus quidam omnis doctrinae et virtutis esse potuit Bonamicio. Nec tam vivo, quam mortuo praestitit singularem pietatem, cum eum funebri oratione laudasset, vitam, quam nos primo edidimus *, litteris mandasset, et in omni fere sermone multa et ornate et honorifice et grate de eodem praedicaret. Quasi sua res aut decus ageretur, vehementer laboravit Lucchesinius, ut Bonamicio gradus aliquis fieret ad munus, quod ipse sustinebat. Quo ut se dignum ostenderet Bonamicius ipse, opus scribendum suscepit *de claris Pontificiarum epistolarum Scriptoribus*, quod edidit an. MDCCLIII., et Benedicto XIV. nuncupavit. In disputatione et dialogo (induxit enim enim cum Lucchesinio disputan-

* Extat in Vol. XI. hujus operis

tes Alexandrum Furietium et Cajetanum Fortium, homines auctoritate et doctrina summa, de quorum laudibus majora dici non possent, quam populus Romanus memoria retineat) ea persecutus est, quae necessaria putavit illis, qui magnum et difficillimum munus tuentur explicandi sensa Principis, quem omnes caerimoniarum et sacrorum et publicae religionis magistrum habere debent. Quod vero ex humanae divinaeque potestatis conjunctione existat Pontificia majestas, ex duplici quoque civilium sacrarumque rerum cognitione genus illud scribendi efflorescere debere ait Pontifici Maximo accommodatum, eoque dignum scriptore, quem formandum susceperat. Profecto non satis laudari ii possunt, qui eloquentiam graviorum artium instrumento locupletare student; sed cum ego nunquam in Bonamicio tam lautam supellectilem viderim, nec a philosophia, nec a jure Pontificio, nec a politica, nec ab historia satis ille esset instructus, vim eloquentiae rei natura, et dignitate muneris, cui ipsa servire debet, non facultate sua metitus fuisse videtur. Ex hoc tamen dialogo

facile intelliges elegantiam Latinorum verborum in sua potestate habuisse Bonamicium, nec Latinitate modo, sed et explanatione, quae reddit apertam et dilucidam orationem, ipsum valuisse. Cum vero scribenti de iis, qui Romanis Pontificibus ab epistolis fuerunt, magnus esset apertus campus, in quo ejus excurrere oratio, et diligentia atque eruditio cognosci potuissent, in exiguum sane gyrum se ipsum compulit Bonamicius, cum pauca vel de illustrioribus Scriptoribus exposuisset, et innumeros fere praetermisisset. Nemo ignorat quanta industria et patientia opus sit illi, qui vetera monumenta conquirit; nec profecto Bonamicius natura aptus erat ad id, solitus interdum rerum minutarum inquisitores, quae ad litterariam historiam pertinent, sicuti operarios barbarosque perstringere. Hujus libri confectio gratissima illi fuit, quod per eum famam elegantissimi scriptoris (etsi idipsum nonnullis aut severioribus, aut invidis visum sit secus) se collegisse arbitrabatur. Gratum quoque fuit Benedicto XIV. operis munus, sed qualis illius esset in Bonamicium animus ex eo cognosci po-

test, quod successor fuerit Lucchesinio Cajetanus Amatus, huic vero Thomas Emaldius (bini enim esse solent Pontifici ab epistolis) neque quidquam aliud ab eodem Bonamicius ipse obtinuerit, nisi ut *Secretarii Brevium* (sic enim appellatur) *Substitutus* crearetur. Hanc exiguam Pontificis erga se voluntatis significationem Bonamicius modo laudabat, modo carpebat. Non enim poterat esse obscurum quantum ipse iis, quos nominavi, Latine scribendi elegantia et ingenii gloria antecelleret. Quae ut magis magisque universae Urbis judicio ac testimonio comprobarentur, saepe aliquid dignum suo nomine, et praesertim Latina carmina emittebat. Propter elegantiam et sententiarum exornationem, quae non in imaginibus agentibus, acribus, insignitis consistit, sed quae in verbis et in rebus ipsis quamdam dignitatem habet, laudantur praesertim, quae condidit de maximo Templo Bononiensi a Benedicto instaurato; de Cardinalibus Henrico Enriquetio, Vincentio Malvitio et Antonio Maria Herba Odeschalchio, de nuptiis Marci Antonii Burghesii et Annae Mariae Salviatae, atque Sigis-

mundi Chisii et Flaminiae Odeschalchiae. Nunquam aut libuit, aut licuit Bonamicio longius contexere carmen, quod minime inflammaretur illo instinctu divino afflatuque, ex quo magni atque uberes existunt poetae. Exornator tamen erat gravis rerum et laudator magnificus, et cum saepe mitteret amicis et Maecenatibus suis munera epigrammatum, perinde accipiebantur, ac si ab ipsis Latinis Musis missa fuissent. Per haec sibi sperabat fortunam Bonamicius, et multo etiam magis, quod in ea urbe vivebat, quae omnibus communis semper patria fuit, quaeque crevisse, et ad summam amplitudinem pervenisse videtur, quod exteris hominibus, quos virtus et doctrina commendabat, aditus ad honores semper patere voluerit. Memoria repetens Philippus illa Ciceronis in oratione » pro Planco. » Illud sine ulla dubitatione » maxime nostrum fundavit imperium, et » populi Romani nomen auxit, quod prin- » ceps ille creator hujus Urbis Romulus foe- » dere Sabino docuit, etiam hostibus reci- » piendis augeri civitatem oportere », haec explicare latius atque exornare Italica oratione

sibi proposuit, quam dixit in Academia Quirinorum, jubente Card. Nereo Corsinio, ipsius Academiae Dictatore perpetuo. Non verebatur ne non conveniret omnium auribus isthaec oratio: extitit tamen Cardinalis Sciarra Columna, qui per eam detractum aliquid Romanorum dignitati, nobilitatique fuisse questus graviter est; sed quam aut leviter, aut superbe, ex ipsa cognosci poterit oratione, quam in vulgus hac ipsa de caussa edi voluit Bonamicius, cui id tantummodo doluit, quod inclementior fortuna beneficia aulae Romanae, quae sibi evigilanti in studio debita esse dicebat, et quae dormientibus saepe deferuntur, moraretur. Sed si quaerimus cur non tam cito ejus votis faverit fortuna, hanc fortasse caussam reperiemus, quod se insolenter efferret, multos invidiose carperet, paucis parceret amicis, et saepe aut libere, aut accusatorie de potentium factis loqueretur. Quae non ita accipi volo, perinde ac si inimico animo a me dicerentur. Plurimi enim semper feci Bonamicium, amavi etiam ex eo tempore, quo simul saepe eramus apud Livium et Victoriam Odes-

chalchios, quos ita observabamus (ego quidem observabo dum vivam) ac si neque vir melior, nec femina lectior in terris unquam extitissent. Sunt qui dicunt praecipuum munus sapientiae in arte vivendi consistere, et foedus quoddam esse debere sapientum, ut ne minus amicos, quam se ipsos diligant. Ergo is, quisquis est, qui tabescit invidia, qui ceterorum contemptu aut risus aut plausus captat, qui sitienter gloriam atque honores appetit, et aut alacritate futili gestiens deliquescit, aut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte et quieto non perfert, violare videtur officium et existimationem suam. Factum est tandem Vitaliani Borromei Cardinalis commendatione, ut a Clemente XIV., priusquam is egrederetur e comitiis, in quibus Pontifex Max. fuit renuntiatus, Bonamicius epistolarum, ut dicunt, Latinarum Secretarius crearetur, et tum se felicem putavit, si tamen potest ulla in humana vita felicitas esse. Perinde quasi Pontifex benevolentiam insignem in ipsam Rempublicam Lucensem declarasset, Senatus illi gratias agendas censuit, et Bonamicium

multo donatum auro honorificentissimo decreto inter Patricios retulit. Quod beneficium alia quoque liberalitate auxit. Vel ab eo tempore, quo Pontificatum Maximum gerebat Benedictus XIV. eum suis procurandis Romae negotiis (Agentem vocant) destinaverat. Quo in munere magni quidem ejus opera fuit. Egit enim prudenter et dextere, ut potestas esset Senatui Lucensi tres nominandi, e quibus unus a Romanis Pontificibus sacrorum Antistes eligeretur; ut jus, quod jamdiu ipsi exercuerant, discerpendi Archiepiscopatus fructus, et quibus vellent assignandi, circumscriberetur; et ut Lucensi civi in Romano Advocatorum, quos Concistoriales nominant, collegio semper locus pateret: quae quidem omnia et utilissima et honorificentissima habita fuerunt. Quoniam autem Bonamicius factus ab epistolis Pontificis, altero se exolvere munere, quod pro patria gerebat, cogebatur, censuit Senatus habendam rationem illius in omni re, quae sibi cum Romanis Pontificibus esset tractanda, nec dubitavit unquam, quin optimi civis officia idem esset expleturus. Bonamicius cum

jam in ipsa Pontificis aula habitaret, non videbatur posse esse mediocribus rebus contentus, praesertim cum natura ad honorum cupiditatem trahi videretur. Itaque studuit vehementer, ut Pontificis animum sibi magis magisque conciliaret, eaque propter illi nuncupavit iterum editum a se opus *de claris Pontificiarum Epistolarum Scriptoribus*, quod etsi multis in locis emendavit, ac multum auxit, tale tamen non est, ut plane expleverit expectationem doctorum hominum. Quas Philippus addidit in illud, cum desidiosa delectatione vestigasse videtur, et ea jam erat aetate, ut consumere multum operae et laboris in aliqua re nec posset, nec vellet. Cum autem Clemens XIV. recuperasset Avinionensem et Beneventanam Provincias, ac pene obliterasset memoriam praeteritarum offensionum, ob quas Galliae et Neapolis Reges illas regiones Sedi Apostolicae ademerant, Bonamicius versibus Latinis sane elegantibus celebravit lenitatem ac prudentiam singularem Pontificis, quibus mirum in modum utebatur ad conciliandam sibi potentiorum caritatem, et quod aptissimum erat iis temporibus

ribus

ribus, ad quiete vivendum. Haec atque alia hujusmodi dicendo amplificare atque ornare potuisset Bonamicius jussus funebrem orationem habere de laudibus ejusdem Pontificis; sed quamvis hujus mores fuerint justi, integri, religiosi, perferentes injuriarum, et ab omni cupiditate alieni, verendum tamen erat Oratori, ne in multos inofficiosus, et in se ipsum pene periculosus esset, si omnia, quae constanter magnoque animo ille gessit, laudare voluisset. Quid? In eam potius partem peccavit, quae est cautior, omniumque suorum dictorum, quod mireris, habuit moderatricem prudentiam. Sed tum bene audire ab omnibus, omnibus satisfacere adlaborabat, et cum nihil tam cuperet magis, quam leniter, eleganter et cum dignitate extremam senectam degere, videbatur coarguere superioris aetatis perniciosam culpam de omnibus libere ac licenter judicandi. Neque minus ex vero intellexit, praesertim cum coepit esse incommoda valetudine, omnia illa, quae habent speciem gloriae collecta inanissimis splendoris insignibus, brevia, fugacia, caduca existimanda, verum-

que decus in una virtute positum esse. Quare omnia, quae ad Dei cultum pertinent, diligentissime pertractabat, et cum a Clemente XIV. lectus fuisset in Collegium Canonicorum Lateranensium, non tam illi jucundum erat fungi officio suo, quam molestum abstrahi ab eo aut muneris occupationibus, aut valetudinis incommodis. Religioni, ut et amicitiae in Odeschalchios in eo se servire putavit, quod vitam Latine scribendam suscepisset Innocentii XI. qui ex illa gente fuit, quemque omnes sciunt fuisse exemplum innocentiae et sanctitatis. Commentarium in vulgus edidit an. MDCCLXXVI. et Pio VI. dedicavit. Ego autem dicam quod sentio. Omnem illam salubritatem Latinae dictionis quasi sanitatem retinuit semper Bonamicius. Non tamen ejus scripta, ut illa Castruccii, plane implent animum meum. Inops est sententiis, non semper videt quid deceat, quid non, raro aut nunquam ex magnarum reconditarumque rerum cognitione ejus oratio efflorescit, quae sit ars atque scientia magni scriptoris, ut agricolarum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur pe-

ne ignorasse mihi videtur. Cum autem nonnulli dicunt Philippum Latina elocutione (nam elocutio non solum habere debet elegantiam verborum, compositionem et dignitatem, sed etiam sententiarum accommodationem) vel ipsum superasse Castruccium, nimis admirabiliter, nimisque magnifice dicere videntur. Inter eos, quos Bonamicius laudatores habuit elegantiae et integritatis suae, magni, et merito quidem, facere videbatur Benedictum Stajum: ea enim est jucunda et gloriosa laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Dicitur etiam Stajus auctor inscriptionis, quae legitur in marmoreo monumento, quod in Romano Lucensium Templo fratris filii eidem faciendum locarunt. En inscriptionis ipsius exemplum.

PHILIPPO BONAMICIO CIVI LVCENSI
OB SVA DE PATRIA APVD SANCTAM
SEDEM MERITA INTER PATRICIOS
ADLECTO
AB EPISTOLIS LATINIS SVMMORVM
PONTIFICUM CLEMENTIS XIV. ET PII VI,
CANONICO LATERANENSI
ET PRAELATO DOMESTICO
SCRIBENDI ELEGANTIA
EDITIS INGENII OPERIBVS CLARO
IN DEVM PIETATE IN AMICOS FIDE
CARITATE IN SVOS EXIMIO
MICHAEL CASTRVCCIVS
ANTONIVS FRATRVM FILII ET HERED.
G. A. M. PP.
ANNOS NATVS LXXV. M. IX. D. VIII.
OBIIT DIE XIII. NOVEMB.
MDCCLXXX.

OPERA EDITA

Bonamiciorum Fratrum opera quatuor voluminibus comprehensa edita fuerunt Lucae typis Josephi Rocchii an. 1784. in 8. En eorum indicem .

Vol. I. *Philippi Bonamicii de claris Pontificiarum epistolarum Scriptoribus* .

------ *De vita Jo. Vinc. Lucchesinii* .

------ *De vita Castruccii Fratris* .

Vol. II. *De Innoc. XI P. M. vita* .

------ *Oratio in funere Jo. Vinc. Lucchesinii* .

------ *Oratio in funere Clementis XIV. P. M.*

------ *Epistolae* .

------ *Discorso recitato nell' Accademia Quirina* .

------ *Carmina* .

------ *Inscriptiones* .

Vol. III. *Castruccii Bonamicii de rebus ad Velitras gestis Commentarius* .

------ *Commentariorum de bello Italico Libri III*.

Vol. IV. *Opuscula Latina , quae soluta oratione scripta exstant* .

------ *Carmina* .

------ *Prose Toscane* .

------ *Versi Toscani* .

ANGELUS FABRONIUS

FRANCISCO DE ALBITIIS

IN ACADEMIA PISANA JURIS

PONTIFICII DOCTORI S. P. D.

Bene ac sapienter tu quidem judicas, eruditissime Francisce, ex multis studiis, quae ingenio exercentur, in primis magno usui esse memoriam rerum gestarum, cujus de praestantia quia alias dixi, nunc silendum puto, simul ne per insolentiam quis existimet memet, studium meum saepius laudando, extollere. Quod si hominibus bonarum artium tanta cura esset, quanta nihil profuturas petunt, multi facta clarorum virorum investigarent, et historiae monumentis mandarent, quin pertimescere de fama et de honore debeant, cum historia quoquo modo scripta delectet, et in pretio habeatur. Sed in magna rerum copia amplissimoque campo aliud alii iter ingredi possunt. Qui de praeclara virtute atque gloria bonorum ita scribendum suscipiunt,

ut facta dictis exaequent, instructi esse debent ab eloquentia, quae res una est omnium difficillima. Sunt qui ab historia haud segregandam putant notitiam illarum rerum, quibus felicitas humani generis, et justum injustumque continetur, atque illarum artium, quibus domi militiaeque et partum et ducum imperium est; sunt alii, qui elaborant, ut penitus introspiciant mentes illorum, qui magna gesserunt, et ut noscant caussas omnes vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis; sunt qui bellorum jura, Imperatorum consilia et acta, et praeliorum eventus perpendere et narrare sibi proponunt, et hi nisi eloquentiam magnarum artium instrumento locupletaverint, risum magis quam admirationem movebunt; sunt demum, qui annosas quasdam chartas cangerant undique, et tanquam aliquod historicum opus obtrudant; sunt etiam multi, qui nolint nisi annales conficere, et sine ullis ornamentis monumenta temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum litteris consignare, et hos non oportebit esse doctrina imbutos: satis erit non esse mendaces. Magnum profecto munus illi sustinere mihi videntur, quibus propositum est alicujus regni atque provinciae historiam ita nar-

rare, ut non modo omnes fortunae vicissitudines, sed omnia instituta et leges, quae varia fuerunt pro varia imperantium voluntate, morum mutationes, quid tempora tulerint, quid hominum libidines pepererint, persequantur. Fuit hoc omnium regnorum fatum, in quibus Romanorum jus diu viguit, ut non solum ejus vis paullatim infirmaretur, sed omnis pene ejus memoria sensim obscurata sit et evanuerit. Conjungendam propterea homines doctrina praestantes putarunt historiam Romanae juris prudentiae et legum, quae in illius locum successerunt, cum historia quorumdam regnorum, et ii bene posuisse operam judicantur, qui caussas tot mutationum acute investigarunt, vereque ac libere, detractis simulationum involucris, aperuerunt. Magna merito laus in hoc scriptionis genere tribui solet Arthuro Dukio homini Britanno, qui de usu et auctoritate Juris Civilis Romanorum in Dominiis Principum Christianorum *copiose disseruit; sed quod opus hujusmodi propter amplitudinem regionum magnas habebat difficultates, quas unus homo haud poterat exsorbere, ille quidem satisfecit Britannis, Scotis, Hybernisque suis, Gallis, Germanis, Italis, atque*

aliis exteris nationibus non item. Suos et Gallia ostentat Cironium, Costam et Doujatium, Germania Coringium, Batavia Voetium, Hispania Molinum et Cortesium, nec desunt historici hujusmodi multi Svecis, Danis et Norvegis. Quanquam Italia abundaverit semper omni praeclara arte atque disciplina, pene tamen abesse videbatur litteris nostris hujusmodi historia; et miror equidem, quippe cum sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc legale maxime, et apud nos magno semper in honore fuerit juris prudentia et diligentissime exculta, et dissimilitudo imperiorum varietatem juris habuerit maximam, multos allicere debebat rei utilitas, praestantia et copia, ut in hanc laborem impenderent, et ad illam caussarum operam narrationem adjungerent vicissitudinum, quas in Italia leges habuerunt. Quae quidem historia dat Principibus regnandi, dat populis praecepta parendi, propositisque optimarum institutionum exemplis, et praesentes et posteros longe omnes excitat ad justitiam colendam, sine qua nihil potest esse laudabile, et in qua virtutis splendor, et omnis humana felicitas continetur. Atqui si quaerimus quidnam sit illud, quo aetates quaedam ceteris

fortunatiores esse videantur, in eo positum reperiemus, quod nonnullae nactae sint scriptores illustres, qui recte factorum memoriam scriptis commendarunt suis, ducueruntque homines unde quaeque lex orta sit, quid varietates, mutationesque temporum, morum atque imperiorum pepererint, quid superstitio, barbaries, et infinita dominandi habendique cupiditas suaserint; quid sancta jusserit Religio; quid non patiatur natura, quidque manens et non mutata ratio ex illo omnium bonorum fonte petita postulet atque exigat. Haec perpendens Petrus Jannonius Jurisconsultus Neapolitanus vehementer posse id probari populo suo arbitratus est, si eo tempore, quo sibi a caussis vacatio dabatur, operam consumpsisset in inquirendis explicandisque legibus, quibus olim Neapolitanum regnum gubernabatur. Fuit profecto quaedam huic regno fortuna fatalis, ut a multis, moribus et lingua dissimilibus, subjiceretur. Paruit Romanis et Graecis, paruit Gothis et Longobardis, Northmannis et Svevis; dimicarunt de illo Romani Pontifices et Constantinopolitani Patriarchae, qui cum praetermitterent nihil quod ad augendam potentiam conduceret, novis institutionibus rem pu-

blicam miscuerunt, viguit diu in eo feudale jus, habuit dominos seu potius praedatores Gallos, Hispanos, Germanos, adeo varia et diversa genera bellorum et imperiorum passum est, ut perpetuis fortunae fluctibus objectum esse videretur. Quanta vero illa sunt, quae Clerici infirmarunt, commutarunt atque condiderunt, cum omni studio ad Principum jura occupanda incumberent! Haec in primis exponere sibi proposuit Jannonius, ducens initium ab antiquissimis Ecclesiae legibus, et ab ultimis Christianae reipublicae temporibus, quod dum praestitit non tam libere, quam accusatorie, ut in fabulis Amphiaraus, sic ille prudens et sciens ad pestem ante oculos positam profectus est. Sed ex eodem fonte intelligebat se hausturum laudes suas, e quo fuisset aspersus; et nemo est tam inimicus illi caussae, quam suscepit Jannonius, qui illum veterum legum institutionumque non fuisse prudentissimum audeat dicere. Atque illum minus instituti sui poenituisse oportet, quod grate libenterque intellexerit trans mare transque alpes, quibus in locis praeclarissimae artes ac disciplinae vehementius jam quam in earum quasi patente atque altrice quondam Italia coluntur,

non reprehendi rationem scribendi suam, exemploque suo excitata fuisse multorum studia, ut civilem quarumdam Provinciarum historiam litteris consignarent. Est boni civis, et eorum praesertim, qui in rebus publicis versantur, nosse exempla majorum, quibus regerentur magistratibus, quid habuerint militum, quid valerent aerario, quas artes excolerent, quos socios, quos amicos sibi adsciverint, quae habuerint in publicis institutis ac legibus, quae relicta sint et tradita de jure populi terrarum domini, quae corrumpere vel corrigere potuerint mores civitatis, quidque judicatum atque statutum fuerit de sacris et religiosis. Audivi equidem saepe te querentem pro summo tuo in patriam studio (nam illa non minus tibi cara est, quae genuit, quam illa, ex qua genus nobilissimum ducis) deesse hujusmodi scriptorem Pisanae civitati, quae quondam florentissima respublica fuit, neque in Graeca urbe viguisse Graecorum morem, apud quos Νομοφυλακες *creabantur, qui non solum litteras, sed etiam facta hominum observabant, ad legesque revocabant. Nos quidem hoc sentimus: si tibi placuisset colligere monumenta Pisarum, quae ex maximo miserrimoque*

naufragio ad nos usque pervenerunt, effici potuisse, te patriam historiam tractante, ut nihil in hoc genere ceteris nationibus cederemus: nam ut ipse intelligo, et ex te persaepe audivi, sunt multae fabulae apud Troncium, ejus loquacitas sine nitore atque elegantia est, de institutis rerum publicarum, et de optimis legibus minime disputat; admonere tantummodo reliquos potuit, ut accuratius ac prudentius scriberent. Sed ut ad Jannonium revertamur, cujus caussa hunc suscepimus sermonem, et de quo saepe colloqui solemus, est quaedam inter nos parva dissensio. Quae tandem inquies? Num satis ornate, ut docte scripserit. Habere ille quidem mihi videtur vires agrestes atque horridas, sed ab illo abest politior elegantia, quam adeo propriam historicorum esse reor, ut nisi, quemadmodum apud Graecos Thucydides et Xenophon, apud Romanos Sallustius, Caesar et Livius, apud nos, ne externa tantum efferamus, Machiavellius et Guicciardinius, delectu verborum ac sententiarum, quae scribunt ornent, magnorum Scriptorum nomen minime mereantur. Sed plura persequi tum magnitu-

do epistolae prohibet, tum festinatio, ut ea explicem quae exorsum sum. Quare ad propositum veniamus, et in hoc commentariolo de Jannonii vita sequemur praesertim Leonardum Panzinium, qui magna cura atque diligentia collegit omnia, quae ad illam declarandam conducere posse videntur. Vale.

Pisis Id. Martii MDCCLXXXVI.

PETRUS JANNONIUS

Difficile est vitam hominis scribere, in quo aut laudando, aut reprehendendo nulli fere modum retinuisse videntur. Utcumque erit, juvabit tamen aliquid tentasse, et si in tanta aut reprehensorum, aut laudatorum turba perpaucos veritatis cupidos invenero, qui aequo animo accipiant, quae ego liber a partibus dicturus sum, eorum testimonio ac judicio me consolabor. Sine dubio magnus homo et summe disciplinarum gravissimarum studiosus fuit Petrus Jannonius, qui si doctrinae parem habuisset aut fortunam aut prudentiam, non ille quidem major et celebrior (nam et ex culpa fama interdum invenitur) sed honoratior et felicior extitisset. Nam cum aetas illius in ea tempora incidisset, quibus periculosum erat, in Italia praesertim, quae sancta putabantur, quanquam cum religione nihil commune haberent, Romanorum Pontificum ceterorumque Ecclesiae Praesidum jura vel minimum laedere, ac veteres regum regnorumque casus adumbrare,

quidquid ipse reprehendit, malevolentia atque odio in Catholicam religionem dictum putabatur, eaque propter a potentioribus ita vexatus est, ut nunquam ex multis miseriis atque periculis requieverit. Patriam ipse habuit Ischitellam, quod est Apuliae citerioris oppidulum illa in parte situm, quae Garganus mons dicitur, quo in loco ipse natus est non. Maii an. MDCLXXVI. matre Lucretia Migaglia, patre Scipione pharmacopola. Sunt qui tradunt hunc originem duxisse a Jannoniis-Alittis divitiis generisque nobilitate insignibus; sed tam aberat Scriptor noster, ut obrepere vellet ad existimationem hominum commendatione fumosarum imaginum, ut nobilitatem tanquam inane nomen et alienum honorem, nisi cum virtute conjungatur, irrideret. Institutus liberaliter fuit educatione doctrinaque puerili in domo paterna; cum vero ageret XVIII. aetatis annum, missus est a patre Neapolim, ut ibi nobilioribus disciplinis, ac praesertim juris prudentiae, vacaret. Nihil illi fortunatius fuit, quam tradi in disciplinam Dominico Aulisio, qui non solum iis facultatibus, iis-

que

que artibus, quibus instruuntur adolefcentes ad usum forensem, abundabat, sed & Graecis Latinisque litteris, hiftoria, philosophia, omnique fere liberali doctrina erat eruditissimus. Quod in adolescentulo fulgebat fingularis indoles virtutis, magnaque gloriae cupiditas, erga eum semper se geffit Aulifius amice et benevole, vix ut id pati poffe viderentur ceteri ejus generofi condiscipuli. Cum vero adeo profeciffet in ftudiis tum philosophiae, tum juris prudentiae Jannonius, ut famae se jam servire poffe putaret, petiit a Cajetano Argento, quo tum nemo illustrior erat in Neapolitano foro cauffarum patronus, ut se quoque in eorum coetu locaret, quos solitus erat domi suae habere ad excolendas privatis exercitationibus nobiliores disciplinas. Tum se acerrimum propugnatorem oftendit cultioris juris prudentiae, cujus praeclarum specimen dedit, cum illuftrandam suscepiffet pluribus in differtationibus l. 2. §. *de origine juris*. Indagatio rerum maximarum turbae jurisconsultorum occultissimarum habebat oblectationem; quapropter cum intermitteret nunquam ftudia eruditionis, et illa praesertim,

quae ad originem mutationemque legum, vicissitudinesque regnorum pertinebant, orta eſt in eo cupiditas, ipso Argento approbatore, Neapolitani regni civilem hiſtoriam scribendi, exponendique cauſſas, quae impulerunt eos, qui molitionem novam quaerentes id machinati sunt, ut vetera inſtituta atque scita tollerentur. Nihil illi erat optatius, quam in suscepto jam opere dies noctesque consumere, sed coegerunt illum rei familiaris anguſtiae, ut doctrinam suam ex umbraculis eruditorum otioque domeſtico in solem, in pulverem, aciemque forensem educeret. Dominatur in foro Neapolitano non tam juris civilis prudentia, quam dicendi copia, ad quam cum a natura minime eſſet factus Jannonius, neque ei multum operae dediſſet, propterea quod melius eſſe putabat cogitare acute et prudenter, quam eloqui copiose, sero in claris cauſſarum patronis numeratus eſt. Ut numeraretur factum est an. MDCCXVI. tum cum patrocinium suscepit oppidanorum S. Petri in Lama, a quibus eorum Dominus Lyciensis Episcopus olivarum decimam exigebat. Nam quae hac de caussa edidit scri-

pta, quamvis non ſint splendida verbis, sunt tamen acùta prudentiaeque plenissima; et ipta adversarii celebritas plurimum valuit ad famam illi conciliandam. Quae priusquam acciderent, tenuis illi adeo erat fortuna, ut cum pecuniam non haberet ad emenda Cujacii opera, quae utiliora videbantur ipse sibi exscriberet. Poſt illam plures nobiles caussas egit, et quae attulit in forum scripta, diligenter adeo elaborata erant, et tanquam elucubrata, ut nulla esset caussa, quae non digna illius patrocinio esse videretur. Maxime vero perspiciebatur illius doctrina, ſi quidquam hiſtoricum, aut ad jus publicum et *feudale* pertinens illi esset tractandum: tum enim facile primas tenebat. Sed Jannonius quotidie et legens et scribens et commentans forensibus exercitationibus contentus non erat, & cum vacabat a foro, se in villam suburbanam quamdam Ischitellae Principis abdebat, ut ibi opus de civili hiſtoria Neapolitani regni urgeret. Verum parum abfuit quin illud e manibus deponeret, non solum quia res habebat multum difficultatis et laboris, sed etiam quia audierat Partenium Jannetta-

ſium hominem Jesuitam, doctum illum quidem, et ab omni cura solutum, in historia Neapolitani regni scribenda plurimum laborare. At ubi haec in lucem hominum venit an. MDCCXIII. vidit statim Jannonius nihil esse caussae, quare de propoſito deduceretur, cum aliud nihil egisset Jannetiaſius, niſi ut Latinae linguae ornamentis veſtiret, quae Summonta Italice atque ineleganter exposuerat. Aderant etiam amici saepe ipsum rogando, ut ad umbilicum promissum opus adduceret, neque magnitudine rei deterreretur. Inter haec moritur Auliſius, neque mediocris suspicio fuit veneno necatum ipsum fuisse ab fratris filio Nicolao Ferrara-Auliſio. Ea propter hic in carcerem conjectus eſt, et cum pejora timeret, rogavit Jannonium, ut sui patrocinium susciperet. Hujus opera e vinculis emittitur, et ut gratus et pius erga eum cognosceretur, cui se vitam debere dicebat, donavit eidem magnam partem librorum, et omnia fere scripta patrui sui. Suaviter & jucunde cum reminisceretur Jannonius quantum ipse in juris prudentia profecisset per Aulisium, ut illius doctrinae utilitas ad omnes dimanaret, typis imprimen-

da curavit quae ipse adnotaverat ad quosdam Pandectarum titulos, et quae de institutionibus juris Pontificii exposuerat. Sed quoniam tanto viro malevoli deesse non poterant, hi in vulgus spargere coeperunt, manu scripta Aulisii divitias opportunas fore Jannonio, ut laudaretur, utque Historiam Neapolitanam absolveret, quasi homo ingenio, doctrina atque studio abundans alienis subsidiis indiguisset. Nihil ille respondit, ut tam absurdam tamque inverecundam accusationem refelleret, et acrius in incepto permansit. Sed quod ab hoc illum saepe abstrahebant fori occupationes, videbatur accusare fortunam suam, quod vitam sustentare litibus et jurgiis cogeretur. Tantum ex his cepit utilitatis, ut festivam, quod jamdiu optaverat, sibi paraverit librorum copiam, et suburbanam villulam, ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Levabatur ejus animus se exercendo; et ne in una juris prudentia vitae tabernaculum collocasse videretur, interdum in antiquitatis et naturae investigatione versabatur. Est in manibus hominum epistola ad Nicolaum Cyrillium virum medicina et omni physica

doctrina clarissimum, qua ei quaerenti respondit, cur nix diutius maneat in ea Vesuvii montis parte, quae est inferior, quaeque flammas eructat, quam in superiori, ex qua ignis minime erumpit. Cujus rei caussam invenit Petrus in arena, qua tegitur cacumen inferioris montis, per quam liquescens nix facile percolatur, cui aquae percolationi cum minime sit aptum saxeum aut terreum solum superioris montis, inde fit, ut ubi nix in eo liquescere incipit, quae inde dilabitur aqua facile quod reliquum est nivis solvat. Egerat jam Petrus cum typographo de imprimenda sua civili Historia Neapolitana, cujus rei, approbante Nicolao Capassio viro sibi amicissimo et doctissimo, facultatem obtinuit ab Althanio Card., qui Caesaris nomine ad Regni gubernacula sedebat. Emanavit itaque opus, in quo conficiendo viginti annos laboraverat, mense Martio an. MDCCXXIII. quod non minus segetem et materiem Auctoris gloriae, quam molestiarum acerbissimarum fuisse dixeris; de quo quidem nescio quemadmodum scribam, adeo multa, adeo magna sunt ea, quibus commendatur. Propositum

id quidem Auctori fuit, ut quoniam omnibus rerum Neapolitanarum Scriptoribus aut studium et cura, aut animus viresque defuerunt exponendi perpendendique leges, mores omnemque politiam nobilissimi regni, ipse hanc relictam partem expleret. Ea propter exordium capiens ab ultimis temporibus, quibus Graeca urbs suis regebatur institutis, donec in Romanorum potestatem ditionemque venit, diligenter inquirit quae propria Graecorum, quae Romanorum fuere, per quos Magistratus, per quas leges, quibusque artibus hi in universa dominabantur Italia. Tali modo vestibulum et aditum illustrem fecit ad suam historiam, quae ab Constantini Magni imperio incipere videtur. Mens enim praesertim fuit Jannonio considerare mutationes, quas habuerunt Romanae leges, antiqui mores, omnisque civilis Reipublicae administratio a Christiana religione, et ab iis, qui sacrorum moderatores fuerunt, et quomodo, nato Pontificio jure, potestas Regulorum cecidit, convaluitque pene intermortuum jus Romanum. Nulla fere est res illustris, quae ab illo non sit notata, et quod difficillimum fuit,

ſic Eccleſiaſticae poteſtatis originem et progressus subtexuit, ut ex eo possimus cognoscere quando conservata ſit illa a sacerdotio et imperio conglutinata concordia, quando nonnullorum avaritia atque ambitione disjuncta, et quae inde manaverint quaeſtiones, discordiae atque mala. Dum rerum ordinem et vicissitudines declarat, conservat ubique rationem inſtitutionemque suam perpendendi quid quamque rem secutum ſit, quid veteribus inſtitutis ac scitis ſit contrarium, quid a majorum moribus discrepans, et quid aequitati consonum. Infinitum esset ſi vel summas rerum atque sententiarum attingere vellem, quae continentur in opere, quod narrat quid per XV. et amplius saecula domi militiaeque geſtum ſit per eos, qui in Neapolitano regno dominati sunt, quos magiſtratus, quaeque publica munera inſtituerint, quae fuerint jura Romanorum, Gothorum, Longobardorum, Northmannorum, Svevorum, ceterorumque, qui illis usque ad Auſtriacos successerunt, quae extiterint controverſiae inter Occidentis et Orientis Patriarchas, et quomodo ii, qui in Eccleſiae caſtris militabant, se gesserint,

ut poteſtatem, jurisdictionem, bona atque divitias amplificarent. Homo ad scribendi licentiam liber teſtabatur Deum se aequitatis et veritatis caussam defendere, et neminem laedere, niſi qui se ita offerret, ut in eum non invaſisse, sed incurrisse illius oratio videretur. Verum ſi aequi esse voluerimus, fatebimur infenso atque inimico animo fuisse Jannonium in presbyteros et monachos, nihil illis indulsisse, et ubique virus acerbitatis suae sparsisse. Hic noſter acerrimus objurgator melius quidem caussae et famae suae consuluisset, ſi a contumeliis atque conviciis abſtinuisset, et triſtitiam severitatemque semper gravitate, atque rationum pondere firmasset. Praeter quam quod is, qui objurgare ceteros ſibi proponit, etiam atque etiam cavere debet, ne ulla in re ipse labatur. Saepissime is errat in chronologia, quaedam magni momenti leviter tangit, raro vetuſtiora certioraque monumenta consulit, cum multa expiscatus esset, et surripuisset etiam, verba haud immutans, a Conſtantio, a Summonta, a Parrinio ac praesertim a Buffierio, qui omnes de Siculis Neapolitanisque rebus scripse-

runt, quid his debeat ingenue haud aperit, fastidiose interdum dicta jam repetit, aut minima sequitur, ut invidiam faciat sacris hominibus, utitur vero oratione, quae etiamsi vim quamdam habeat, non est tamen puris et electis verbis composita, soluta et aequabiliter fluens. Magnum et difficile est munus historiam scribere, majus etiam πολιτικον opus efficere, atque ea persequi omnia, quae ex varietate temporum, imperiorum, legum, consuetudinum atque opinionum dimanarunt. Verum etsi non plane satisfecit Jannonius severioribus judicibus, multam tamen gloriam ex historia civili Neapolitani Regni, quam in IV. divisit volumina, collegit, et ii, qui refrenandam et coercendam putant nimiam Ecclesiasticorum potentiam, et jura Principum sarta et tecta esse volunt, maximum se accepisse a Jannonio beneficium praedicant, quod docuerit, quid in jure, aut in aequo verum & bonum aut esset, aut non esset. Magnam quoque attulisse utilitatem putatur iis, qui caussas agunt et judicant in Neapolitano foro, quod complectens totam rationem universi juris ac legum, quibus civitas regeba-

tur, quid evanuerit vetuſtate & oblivione, quid imperantium voluntate immutatum, quidque retineatur adhuc, et retineri expediat declaravit. Haec reſpiciens ipsa civitas, et laudibus et dono, et dignitate patroni sui scriptorem remunerandum putavit (1). Quo teſtimonio cum ipse superbire videretur, ei dixisse fertur sapiens homo Argentus: *Neſcio equidem gratuler ne tibi, an doleam: admodum enim vereor, ne, quam nunc in capite habes, laurea corona, ſpinea futura sit.* Praedictionem confirmavit eventus; nam paullo poſtquam opus in vulgus editum fuit, ex clamoribus illorum, qui ſacris erant addicti, ferme tota urbe per-

A' dì 17. Marzo 1723. Si è appuntato d' eleggersi per Avvocato ordinario di queſta ſedelissima città il Mag. D. Pietro Giannone, ed il Mag. Segretario ne ſtenda la conclusione --- Si è appuntato, che il Mag. Razionale ſpediſca il mandato di ducati cento trentacinque a beneficio del Mag. Matteo Taſſone per dovergli impiegare in compra di una galanteria d' argento per regalarsi in nome di questa ſedeliſſima città al D. Pietro Giannone in ſegno di gratitudine per il libro compoſto dell' Iſtoria civile di Napoli, che può ridondare in tanto beneficio di queſto Pubblico. Marcheſe Coſtanzo, Pignone, Serra, Pignatelli, *De Maria*. *Ex libro IV. Appuntamentorum* fol. 39. J. Velli Secret.

crebuit ab illo everti sacra et caerimonias; irrideri indulgentias, religiosas peregrinationes, sanctorum miracula, et illud praesertim ebulientis sanguinis, quod S. Januario tribui solet, et inexpiabiles strui insidias ad convellendam Christianam rempublicam, atque ea, quae majores nostri religionibus tuta nobis atque sancta esse voluerunt. Usque eo a Jesuitis praesertim commotus est populus, ut Jannonius quoties in publicum prodibat, clamore convicioque jactaretur, et cum timeret vel ipse Althanius Cardinalis, quo eruptura esset isthaec popularis audacia atque licentia, quaesivit a consiliariis suis quid sibi faciendum esse putarent. Fuerunt nonnullorum sententiae dandum in custodiam Jannonium; censuerunt alii vetandam operis venditionem, & quotquot invenirentur illius exemplaria in librariis officinis penes *Collaterale*, ut loquebantur, *Consilium* deponenda. Opportune hac de re admonitus Jannonius ab ejus amico Francisco Ventura, cujus magna erat in cognoscendis criminibus potestas, quotquot potuit clam recuperavit exemplaria, tacite approbantibus ipsis judicibus, quibus nil aliud erat propositum

nisi aut restinguere aut sedare tantam invidiae flammam. Ea propter quidam religiosi homines, qui in publicis concionibus acerbe et contumeliose in Jannonium invecti fuerant, aut in exilium acti, aut minaciter, nisi linguae frenum injecissent, perterriti. Sed non propterea sedati animi fuere: exasperati etiam magis postquam episcopale fulmen emissum fuit in Nicolaum Nasum, quod Jannonii opus typis impressisset, non impetrata prius ab Archiepiscopo potestate. Cum interea hujus administri acerbiora Jannonio machinarentur, neque dubitarent ad illum perdendum opportunam fore occasionem proximum S. Januarii festum, eorum crudelibus consiliis occurrendum putavit. Adit itaque Althanium Cardinalem, exponit ei quanto in periculo versetur non aliam ob caussam nisi quia patriae et principatus jura animose defendit, astutias, audaciam adversariorum aperit, populi levitatem ac superstitionem accusat, ab eoque petit ne se implorantem ejus auxilium deserat. Homo nullius animi, nulliusque consilii non tam de Jannonii vita, quam de sua timendum sibi arbitrabatur, si malevolentiae hominum in illum vi obsistere voluisset, qua-

re eumdem ab se dimisit sine ulla rerum expectatione meliorum. Quod tamen periculo illius movebatur, suasit ipsi, ut se latebris alicujus domus occultaret, aut Vindobonam concederet, Caroli VI. Caesaris praesidium aequitatemque imploraturus. Id ut exequeretur accessit etiam auctoritas amicorum, quapropter III. Kal. Majas an. MDCCXXIII. clam Neapoli discessit. Hac ipsa die lata fuit sententia ab iis, qui pro Archiepiscopo judicabant, qua spretarum legum reus Jannonius declarabatur, quod facultatem minime obtinuisset ab Archiepiscopo edendae Neapolitanae historiae, eaque propter cum ipso sic agendum, tanquam si illi aqua et igni interdictum esset (1). Citatus antea fuerat, sed non re-

(1) *Auctoritate nostra ordinaria, qua in his fungimur, excommunicamus, & excommunicatum declaramus, et ipso facto incursum in* excommunicationem majorem *latam & contentam in Concilio* Lateranensi sess 10. necnon in Constitutione Eminentissimorum et Reverendissimorum Dominorum Cardinalium Archiepiscoporum Neapolitanorum praedecessorum, praesertim Synodo Dioecesi. Eminentissimi & Reverendissimi Card. Cantelmi tit. de Editione & usu librorum cap. 5. num. 2. & tandem latam & confirmatam ab hodierno Eminentissimo & Reverendissimo Card. Pigna-

spondit, quod se esse absentem simulaverat. His auditis, exultare gaudio plebs, ultorem impietatis adesse dicere Deum, & rogare Magistratus, ut ex urbe exhaurirétur comitum Jannonii, si qui fuissent, Christianae reipublicae perniciosa sentina. Itineribus deviis ipse Manfredoniam venit, cujus civitatis Archiepiscopus, vir sapiens, et ab adolescentia Jannonio officiis, usu et consuetudine con-

tello Archiepiscopo, in Edicto ad hunc effectum lato & publicato *die* 3. *mensis Augusti* 1707. U. J. D. Petrum Giannone *relatum et non comparentem* & contumacem effectum, notorium transgressorem ordinationum contentarum in praedictis sacris Conciliis, constitutionibus & edictis, ex eo quia temere ausus fuit absque ullo examine, approbatione & licentia dicti Eminentissimi Domini Cardinalis Pignatelli Archiepiscopi, sive nostra, hic Neapoli propriis sumptibus imprimi facere, seu typis edere, & publicare opus quoddam ab ipso compositum in quatuor Tomos divisum, *cui titulus est*: Istoria Civile &c. Qua quidem excommunicatione tamdiu maneat irretitus, donec ab eodem Eminentissimo & Reverendissimo Domino Card. Archiepiscopo, cui illam reservamus, absolutionis beneficium meruerit obtinere. Careat interim consortio & communione Christifidelium & sepultura Ecclesiastica, quatenus excommunicatus decesserit. Ita instante & petente Domino Fisco Curiae Archiepiscopalis Neapolis Antonius Bottone pro Curia Actorum Magister. Ciavarelli Notarius.

junctissimus, non mediocriter laboravit, ut posset ille sine periculo e regni finibus egredi. E Barolo, ubi aliquot dies periculose commorari coactus fuit, Tergeste navi advectus est, et tum paullulum respirare a metu coepit. Habitus ibi honorifice fuit ab optimatibus, ad quos fama illius doctrinae et calamitatum, quas perpessus fuerat, pervaserat; neque multo post Vindobonam pervenit. Qui ei machinabantur perniciem, nihil non egerunt, ut tota urbe spargeretur rumor illum, ficuti impietatis reum, sacris interdictum fuisse, atque gravissima culpa teneri, quod opus suum vulgasset, neque Archiepiscopo, neque Pro-Rege permittentibus. Non defuerunt verba & monumenta Jannonio, ut quid in hujusmodi accusatione falsum esset ostenderet, et aequis hominibus palam faceret ab adversariis suis calumniam religionis non religione, sed malevolentia comprobari. Sed quia nihil est tam volucre quam maledictum, nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur, minime est mirandum si quosdam potentiores, & illos praesertim, qui Jesuitis favebant, conciliari sibi posse despe-

raverit. Neque minus illius frater Carolus adlaborabat, ut elueret maculam illa Archiepiscopali sententia susceptam. Cujus in patronis si fuit etiam Argentus, magis fuit, ut ipse moleste ferre videretur insignem injuriam Petro illatam fuisse, quam ut propulsaret. Poenituit illum postea, quod languidiore studio fuisset in caussa, in qua de honore amici, & de Regis jure agebatur; & quae dixit et gessit, postquam Althanius Cardinalis ejusdem caussae cognitionem mandavit judicibus, qui e sanctioribus Magistratibus electi fuerant, ut suaderet nullam fuisse Archiepiscopo rationem sacris interdicendi Jannonio, & esse eorum, qui praesunt administrationi Reipublicae, videre ne quid haec a malis libris detrimenti capiat, neque posse Ecclesiarum Rectores hanc potestatem sibi arrogare, ejus pristinum in amicum animum comprobarunt. Verum haec antequam acciderent, actum cum Archiepiscopo fuit, ut Jannonium absolveret, quod illius postulationi concessit (1)

(1) Eminentissimo Signore. Mi viene scritto da Napoli d' essersi dalla Curia di V. E. proceduto contro di me

non quia hanc aequam & honeſtam putabat, sed quia verebatur, ne lata a se sen-

a cenſure per avere io fatto ſtampare la mia opera della Storia Civile del Regno di Napoli ſenza licenza della medesima Arcivescovile Curia, la qual opera ſottopongo alla cenſura della S. Madre Chieſa, ſe mai in quella vi foſſe errore involontariamente traſcorſo. Mi dichiaro eſſere ciò ſucceduto per ignoranza, ſupponendo che detta licenza avesse dovuto andare a carico dell'impreſſore o del padrone della ſtampa; onde pentito ne chiedo perdono, ſupplicandola umilmente a voler dare gli ordini per la mia aſſoluzione, come lo ſpero dalla ſomma ſua benignità e clemenza; e riverentemente mi ſottoscrivo &c. Vienna 2. Ottobre 1723.

Attenta ſupradicta copia epiſtolae U. J. Doctoris Petri Giannone tranſcriptae a ſuo originali, cum quo concordat, ejuſdemque tenore involontarii erroris, benigne procedendo ſecundum regulam et viscera S. Matris Eccleſiae erga poenitentes, delegamus & committimus facultatem abſolvendi praedictum oratorem cuicumque Confeſſario ab eo eligendo, approbato tamen ab Ordinario loci; conditione adjecta, ut in futurum abſtineat ſimilia perpetrare, & poenitentiam imponendam a Confessario adimpleat & ſatisfaciat &c. alias &c.

Datum Neapoli in noſtro Archiepiſcopali Palatio die 22. Octobris 1723.

Franciscus Cardinalis Pignatellus Archiepiſcopus. De mandato Eminentiſſimi & Reverendiſſimi Domini mei Archiepiſcopi Jacobus Collez Secretarius.

tentia a Regiis judicibus injusta, vitiosa atque irrita declararetur. Sed haec ipsa absolutio offendit animos majoris partis judicum, & eorum, qui Vindobonae ad Caesarem de rebus Neapolitanis referebant; quare non mediocriter adlaborandum fuit Jannonio, ut his omnibus persuaderet non laedi per illam jura Regis, quod non publice, sed privatim ad levandam curam & angorem animi sui postulata & concessa fuerat. Non mediocriter etiam conducebant ad levamentum summorum hominum aut officia, aut testimonia, inter quos honoris caussa nomino Blasium Garofolum et de Miro Monachum Cassinensem, qui praestare ceteris doctrina putabantur. Eo jam res deducta erat, ut confidere posset Jannonius fore sibi gloriae adversariorum malitiam atque improbitatem, & declaratum iri a judicibus, apud quos caussa sua Neapoli agebatur, Regni leges ac jura Principis sua condemnatione violata fuisse. Sed ne judicium pronuntiaretur, cum jam praejudicium adversus Archiepiscopum factum fuisset, obstitit Caesaris voluntas, qui de tota controversia tum Neapoli, tum Vindobonae sileri jussit,

inſtante maxime Perlaſio Rialpi Marchione, viro, in quo summa erat auctoritas atque amplitudo. Nam cum cupiditas honorum ejus filium Romam duxiſſet, ejus cauſſa gratificari Romano Pontifici vehementer cupiebat. Et permagni quidem hujus intererat ita fieri, quod multorum maleficiorum convictum Jannonium putabat, cum judicassent Quaeſitores Fidei opus illius de Civili Hiſtoria Neapolitani Regni continere *doctrinas et propoſitiones quamplurimas falſas, temerarias, scandaloſas, ſeditiosas, per summam calumniam injurioſas omnibus Eccleſiae ordinibus, & toti Eccleſiaſticae, praeſertim S. Sedi Apoſtolicae, erroneas, ſchiſmaticas, atque impias et haereses ut minimum ſapientes*, atque propterea illud e Chriſtiana Republica, ſi fieri potuisset, omnino tollendum (1). Non propterea Jannonium erubuisse atque expalluisse judicabis, at incredibili robore animi septus illud curabat unum, ut potentiorum benevolentiam & Caesaris patrocinium ſibi conciliaret. Quod saepe Regum

(1) Hoc decretum interpoſitum fuit Kal. Quint. an. MDCCXXIII.

animi occupantur vocibus eorum, quos audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur, adhibuit Pium Nicolaum Garellium, quo medico Caesar utebatur, ut in hoc excitaret desiderium ipsum opus legendi, quod cum praestitisset, haud deserendum hominem putavit, qui animose & fortiter Regum jura defenderat. Quam voluntatem confirmarunt in eo testimonia et officia Zizendorfii, & praesertim Eugenii Sabaudi, quorum auctoritas magna quidem apud omnes, & in primis gravis erat. Post id cum saepius in conspectum ipsius Caesaris venisset, narravit ei, quid quisque adversariorum suorum voluerit, cogitarit, admiserit, & se retractaturum professus est, si quid forte ex calamo suo excidisset, quod non posset honeste vereque defendere. Sed plane illum intelligere volebat se tanta in invidiae flamma non futurum, si Clericorum et Monachorum moribus & consuetudinibus pepercisset; qua in re se Cassinii Cardinalis secutum esse exemplum dicebat, quo sane nihil acrius ad nimias Ecclesiasticorum libidines vituperandas. Proferebat etiam in medium auctoritatem Bossuetii, de

Marca, Thomaſmii, aliorumque, ut plerasque suas sententias cum illorum judicio mirifice congruere oſtenderet. Sed quod hi rationibus, Iannonius impetu et ira saepe persequitur; qua de caussa juſta prudentum reprehenſione non caruit. Placuit tandem Caesari praemio hominem afficere, quod esset et laborum fructus, & adversus pericula propugnaculum atque praeſidium. Factum itaque decretum exeunte Octobre an. MDCCXXIV. quo Caesar ex aerario Siciliae quotannis pendi jussit Iannonio mille florenos, & quod honorificentiſſimis verbis conceptum fuit, ejus exemplar infra exscribere juvabit (1). Cum tanto Cae-

[1] *Avendo S. M. C. e C. preſenti gl' importanti ſervigj fatti dall' Avvocato D. Pietro Giannone alla ſua Real Corona per aver ſoſtenuto con tanto vigore ne' ſuoi libri le ſue regalie ed alte preminenze, avea riſoluto S. M. che fosse impiegato in poſto conveniente alla ſua dottrina e merito. E perchè preſentemente non vi è occaſione di vacanza, ha ſtimato ordinare, che intanto la servisse in queſta Corte presso la sua Imperial perſona, ſomminiſtrandogli per ſuo ſoſtentamento fiorini 1000. l' anno da pagarſegli meſe per meſe. E perchè la preciſa volontà è che con effetto gli foſſero pagati, comanda a' ſuoi Uffiziali, che dalla Caſsa ſegreta de' Spagnuoli meſe per meſe ſe gli pagasse il contingente di fiorini 80. ovvero a ſua propria elezione queſto pa-*

saris beneficio se a morte ad vitam, a desperatione ad spem revocatum esse diceret, gauderetque, quod in Germaniae luce cognosceretur, atque versaretur in summorum hominum vel flore, vel robore, omni mente & cogitatione exquirebat qua ratione suum gratum ac pium in Caesarem animum ostendere, & ante collectam famam non modo conservare, sed etiam augere posset. Tum opus de *Triregno* instituit, quod satis bellam esse materiem ajebat ad Regiae potestatis jura vindicanda. Ea propter Caesaream bibliothecam frequentabat, consulebat etiam, qui in his rebus peritissimi habebantur, et nulli parcebat industriae, quo doctior in omnis juris scientia evaderet. Delectabatur etiam indagatione rerum politicarum, et de his sapienter judicasse, et multa acute ipsum prae-

gamento si assegnasse sopra i diritti della Segreteria di Sicilia incorporati a S. M. colla precisa destinazione, non però che ciò dovesse eseguirsi insino a tanto, che non sarà il medesimo provveduto di posto onorevole e conveniente a' suoi meriti ed eminente dottrina. Vienna li 31. Ottobre 1724. Il Marchese di Rialp, Al Presidente del Supremo Consiglio di Spagna.

vidisse ex ejus ad Carolum fratrem litteris intelligi poteſt. Ejus quoque operae & vigiliae deserviebant amicis, civibus, iisque omnibus, qui illum ſibi caussarum, quae Vindobonae in Hispanienſi, ut vocabant, Conſilio agebantur, patronum adsciscebant. Maxime illuſtres fuerunt illae, quibus cognoscendum erat de publicis quibusdam juribus (et cum de jurisdictione disputabat, prorsus videbatur in suo regno versari) Calabrorum, atque urbium Capuae, Cajetae & Oſtanii, nec non eae, quibus patrocinatus eſt juribus Montis Mileti, Madalonae et Ariciae Principum; et cum defenſionem arripuiſſet teſtamenti Urbani VIII. pro Maffeo Barberinio adversus Corneliam Barberiniam, quae exhaeredare ipsum volebat, propterea quia juſto matrimonio genitus haud erat, se ad respondendum et ad agendum et ad cavendum peritiſſimum oſtendit. Neque eſt tacendum magni fuisse Conſtantino Grimaldio operam Jannonii, ſine qua nimiis adversariorum viribus (conspiraverant enim adversus eum Althanius Cardinalis, Romanus Pontifex, et Jesuitae, quos praesertim insectatus fuerat iis in scriptis,

quibus oppugnandam susceperat philosophiam & theologiam Scholasticam) oppressus fuisset. Ab illo quoque, ut de ceteris sileam, qui ejus doctrinae plurimum tribuerunt, opem petiit Vanespenius contra potentissimorum hominum conspirationem, sperans Jannonium iisdem armis cum iis posse confligere, quibus se ipsum texerat. Quanto autem ferocius ille Ecclesiasticorum potentiam atque artes oppugnabat, eo acrius illi exardescebant ad ultionem, & ii ipsi, qui antea cuniculis, nunc aperte & palam eumdem petebant. Hos vero dum maledictis insectabatur, imitatus mihi fuisse videtur Sophocleum Philoctetem, qui accepta injuria ea spectacula quaesivit, quae ei acerba fuere. Primus omnium in certamen venit Philippus Anastasius Surrentinus Archiepiscopus, in quo tanta erat cupiditas dominandi specie religionis tuendae, ut semel iterumque Dioecesi sua et Regno abire coactus fuerit. Romae dum esset an. MDCCXXIV. *Apologiam* quamdam in vulgus edidit, qua inter cetera contendebat Christum, minime vero Principes, dedisse Clericis potestatem exercendi judicia, & coercendam esse petulantiam Jan-

nonii, ne contagio mali manaret latius, quod ausus fuisset tribuere Principibus quae Dei sunt. Facilis quidem & prompta fuit defensio dictorum Jannonii; ut vero injuriis, quae propositae fuerunt ab Anastasio, responderet, non admodum elaboravit, cum ex his intelligi posset ipsum impetu potius quodam animi atque odio, quam cogitatione et veri studio illam Apologiam exarasse. Gravius accepit Petrus ob violatam amicitiam, quae ab Octavio Ignatio Vitaliano, cujus opera usus fuerat in sua Civili Historia Neapolitani Regni edenda, adversus hanc scripta fuere. Spectabant haec maxime ad potestatem, quam, Northmannis & Svevis imperantibus, Magni Siciliae Cancellarii exercuerant in Clericos, qui in domo Principis habitabant, ad hujus potestatis originem, et ad caussas, quibus ipsa transiit in Regii Sacelli Praefectum. Merito quidem affirmavit Vitalianus male interpretatum fuisse Jannonium caput quoddam *Investiturae*, quam an. MCLXXXXVIII. Innocentius III. Constantiae Imperatrici atque ejus filio Friderico II. concesserat, quam ob rem audacior factus alia male et injuste reprehen-

dit. Hujus inscitiam notavit Petrus, nec unquam pro sui defensione arma sumpsit, quin gladiatoriam iracundiam prae se tulerit: homo enim erat asper, & durus oratione & moribus, usque eo ut malediceret iis, qui contra se dicerent. Sed caussa etiam fuit major Jannonio de Sicula historia disserendi, cum jussus fuisset a Caesare jus suum persequi adversus Romanos Pontifices Clementem XI. et Benedictum XIII. qui Constitutiones promulgaverant ad abrogandam Monarchiam Siciliae, omne scilicet jus illud proprium Legatorum Pontificiorum, quod ab Urbano II. Siciliae Reges obtinuisse dicebantur. Diu haec controversia duravit, et quae scripto mandavit Petrus, ut probaret jus illud ratum esse debere, plausu maximo a Caesareis excepta fuere. Ex quo factum est, ut ipse cogitationem susceperit dilatandi quae antea coarctaverat, vulgandique opus Lipsiensibus typis. Sed istud latet adhuc in occulto, nec scimus ad quos ipsum pervenerit. Emanarunt interea Romae bina volumina, quae ita inscripta erant: *Riflessioni morali e teologiche sopra l'Istoria civile del Regno di Napoli esposte al pub-*

blico in più lettere familiari di due amici da Eusebio Filopatro. Auctor horum erat homo Neapolitanus atque Jesuita nomine Josephus Sanfelicius, qui et sua sponte, et multorum vocibus in illum furorem impulsus fuerat, ut Jannonium omni contumelia tanquam impietatis & seditionis reum perstringeret. Quod illa, quae ipse scripsit, sunt tota commentitia & vix digna lucubratione anicularum, risu a prudentioribus excepta sunt. Quid? Huic calix mulsi impingendus erat, ut plorare desineret? Sed nihil dulcis habebat in pectore Jannonius, qui cum solitus esset, sive haberet adversarium, sive non haberet, pugnacissime defendere sententiam suam, vehementer gavisus est se sibi obtulisse hominem insulsum, audacia et impudentia superbientem, quem atro dente peteret. Nec minus hujus impudicam impudentiam repressit Comes Harrachius, cui tradita fuerat, mortuo Althanio Card., rerum Neapolitanarum administratio. Nam ut ipse audivit ab iis, quos consulendos putavit, illo opere famam multorum, & sacra Principis jura violari, poenam constituit in eos, qui idem aut legissent,

aut retinuissent, aut vulgassent, et auctorem exilio mulctavit. De hoc nonnulli gravius decernendum putarunt: sed Pro-Rex se rogari sivit a Card. Cinfuegosio Caesaris ad Pontificem Legato, ut supplicis misereretur. Renovatae etiam veteres, quae obsoleverant, leges fuerunt, quibus vetabatur imprimi libros in Neapolitano regno, aut alibi impressos in illud comportari sine eorum, quibus ea res a Rege mandata esset, examine atque concessione (1). Atque ego Sanfelicii impudentiam non miror, at illos homines sapientissimos, quorum magna erat Romae auctoritas, miror, qui cum Jannonio luctari siverint Jesuitam imbellem atque anilis animi, qui sane effecit, ut adversarius suus exultaret audacius. Eo ipso tempore, quo se ad respondendum Petrus comparabat, epistolas a Garofalo accepit, quibus erudite atque acute coarguebantur Sanfelicii errores plurimi; sed non alieno egebat auxilio pugnacissimus homo, qui ex lateribus, atque

(1) Harum rerum narrationem a Capassio contextam vide sis in vol. Act. Lipsiensium, quod est de rebus an. 1729. p. 423.

lacertis suis nobilitatus erat. Texuit itaque opus, quod inscripsit; *Professione di Fede scritta da Pietro Giannone al P. Giuseppe Sanfelice Gesuita &c. co' dubbj propostigli intorno alla sua morale*. Minime dubitabis perpetua ironia usum fuisse Jannonium affirmantem se tandem ad sanam mentem et ad Catholicam Ecclesiam rediisse monitis Sanfelicii, et magistrum sibi fuisse illius opus, ut tribueret Romano Pontifici tanquam Deo omnium tum divinarum, tum humanarum rerum potestatem, ut Cardinales dignitate aut pares aut superiores Regibus esse censeret, ut sanctissima et omnino divina reputaret omnia religiosarum familiarum inventa, quae non ad colendam religionem, sed ad augendam potentiam atque divitias excogitata fuisse antea affirmaverat. Post, id propius adoritur adversarium suum, et multa quae dixerat in historia civili iterat, ut probet nullam huic fuisse caussam se calumniandi atque reprehendendi. Illud vero crimen de Epicurea philosophia non repellit a se, sed illudit tanquam frigidam et jejunam calumniam, et ubique genus ejusmodi scriptionis adhibet, ut trahat in odium non

modo adversarium suum, sed omnes eos, qui de rebus sacris et religiosis, omnique Pontificali jure opinionum commenta pepererunt. Fuit profecto Petrus in hos intemperantior quam debuit; sed se imitatorem fuisse dicebat viri illustris Sancii, qui ad irridendas confutandasque calumnias Cardinalis Perronii Episcopi Eberovicensis similem *Fidei Professionem* ediderat (1). Scriptum suum cum misisset ad Capassium prudenter et amice ab illo admonitus fuit, ne illud in vulgus prodire fineret; quod si fecisset, novis profecto illum conflictatum iri molestiis per illos maxime religiosos homines, quos in odium atque in contemptionem adducere studebat: erigeret potius et confirmaret se ipsum, si qua subeunda dimicatio esset, ut Principum jura, quae cum Catholicae Ecclesiae juribus com-

(1) Haec ita inscribitur: *Confession Catholique du Sieur de Sancy, et declaration des causes tant d'Etat, que de Religion, qui l'ont meu a se remettre au giron de l'Eglise Romaine*. Multa etiam surripuisse videtur Jannonius ex libro edito Parisiis an. MDCLXXVI. cum hoc titulo. *Les nouvelles lumieres politiques pour le gouvernement de l'Eglise, ou l'Evangile nouveau du Cardinal Pallavicini, revelé par lui dans son histoire du Concile de Trente*.

mixta sunt, defenderet. Tum, quod raro accidebat, passus est se moneri a viro sapientissimo; non ita tamen compressit opus, ut nunquam emanare posset, eidemque locus datus est eo in volumine, quod Jannonii *Opera posthuma* inscribitur. Potuisset quidem facile Jannonius nonnullorum reprehensiones contemnere, cum audiret tanta et tam praeclara de suo opere in Germania, in Gallia atque in Britannia fieri judicia, ut illud immortalitatem consecutum jam esse videretur. Plures etiam adlaborabant, ut illud ipsum in Latinam, in Britannicam, in Germanicam, atque in Gallicam linguas converterent, & Jacobus Ogilvius cum suam interpretationem Britannicam an. MDCCXXIX. vulgasset, laudem et utilitatem haud mediocrem ab ipsa accepit. Qua de re cum scriberet ad Jannonium, cum illo se partiri velle emolumenta sua dixit, mittens homini satis largum pecuniae munus cum quibusdam operis exemplaribus. Post haec in aciem dimicationemque venit Sebastianus Paulius Lucensis vir eruditus, neque infacundus ex ea familia, quae *Clericorum Regularium Congregationis Matris Dei*

ap-

appellatur. Edidit enim librum, cui, nulla scriptoris, loci atque temporis apposita nota, titulum fecit: *Annotazioni critiche sopra il nono libro del Tomo II. della Storia civile di Napoli del Sig. Pietro Giannone &c.* Par pari retulit Petrus, vulgato opusculo, quod inscripsit: *Risposta alle Annotazioni critiche sopra il nono libro della Storia civile del Regno di Napoli an.* 1731. Quod iracundi proprium est animi cupere, a quo laesus esse videatur, ei quam maximum dolorem inurere, Petrus persecutus est oratione sane feroci objurgatorem suum, sed quod ejus licentia nimium habere visa est acrimoniae viro prudentissimo Capassio, cujus judicium exquisierat, antequam librum emitteret, multis mitigationibus ipsam lenivit. Dolebat praesertim Jannonius, quod homo, quocum familiarissime Vindobonae vixerat, eo tempore, quo ille sacras ad Caesarem conciones habebat, repente, commutato animo, ad contrarias partes transierit; augebatque dolorem suspicio, quod Matthaeus Aegyptius aliique doctrina et gravitate clari homines ejus aut probaverint consilium, aut in re gerenda se adjutores praebuerint. Paulli

animadverſiones spectabant maxime ad hiſtoriam Northmannorum, quam ita tractari a Jannonio ajebat, ut plena errorum eſſent omnia. Defendit hic dicta a se, & eruditionis et argumentorum copia prudentioribus ſatisfecit (1). Tum etiam accuratius quoddam et exquiſitius attulit dicendi genus, et leporem et

[1] Unus inſtar omnium erit Ludovicus Muratorius, qui haec Grimaldio ſcripſit.

La riſpoſta del P. Paoli, di cui mi ha favorito V. S. Illuſtrissima, mi è felicemente giunta. Mi ſon poſto immediatamente a leggerla, e non me la ho potuto ſtaccar dagli occhi, ſe non dopo aver letto l' ultime parole. L' Autore ha adoperato non il pettine, ma la ſtriglia; e probabilmente il povero Religioſo non tornerà al ſecondo assalto. Vero è, che egli con termini civili aveva fatta la ſua critica, e pareva, che meritasse miglior trattamento; ma quel benedetto Veſuvio mette un gran fuoco in voi altri Signori. Mi ſcrive ella, che il Sig. Giannone ne è l' autore. Non l' avrei creduto, che lo ſtile mi pare assai diverſo. Forſe la collera l' avrà mutato. Certo è che chiunque ne ſia il Campione, uomo è di polſo, e che ſa maneggiar l' erudizione. Però quantunque ſi tratti d' un amico mio, il quale m' increſce, che ſia ſtato sì ruvidamente accolto, tuttavia la prego di ringraziar il Sig. D. Carlo, e l' Autore, perchè m' abbiano voluto ſpettatore di queſta zuffa &c. Modena 7. Settembre 1732.

salem interdum consecutus est, quod delectatione aliqua alliciendos lectores putavit. Haec victoria superbum ingenium immodicamque linguam magis magisque acuit, et cum impune nemo se cum illo dimicaturum putaret, comprimebatur odium, quod Pontificalium jurium defensores conceperant. Sed fervidi animi vir non poterat conquiescere, omnesque captabat occasiones a se magis magisque abalienandi adversariorum animos. De iterum edendis epistolis Petri de Vineis Friderici II. Caesaris Cancellarii cogitationem suscepit, et non mediocriter ea in re, quam tamen exitu non praestitit, elaboravit. Rogatu Castellii, Consilii Colateralis, ut vocabant, Regentis, cui postulanti nihil solitus erat recusare propter summam hominis auctoritatem et benevolentiam, libellum composuit, quem ita inscripsit: *Breve Relazione de' Consiglj e Dicasterj della città di Vienna*. Extitit qui illum in Latinum verteret, & Auctor ipse typis imprimendum curavit Venetiis cum hoc titulo: *Jani Perontini Jurisconsulti de Consiliis & Dicasteriis, quae in Urbe Vindobona habentur, liber singularis: Halae Magdeburgicae MDCCXXXII.*

Caussa illi fuit anagrammatis involucro tegendi suum nomen, quod verebatur odium multorum, ac praesertim Hispanorum, quos Caesar adhibebat in administratione rei publicae, quosque illo libro momorderat. Questi & alii sunt de Jani Perontini injuriis, & Vindobonensis Archiepiscopus & Pontificius Legatus de laesis ab eo suis juribus vehementer atque iracunde cum Caesare expostularunt. Neque defuerunt qui affirmarent eumdem quaedam magni momenti, quae ad Aulicum, ut nominant, Consilium, aliaque majora Tribunalia pertinebant, praetermisisse, atque idcirco opus hujusmodi parvi esse pretii. Habuit alios aequiores judices Jannonius, neque facile dixeris, utrum ille magis praeconiis an objurgationibus, amicitiis an inimicitiis claruerit. Efferebant praesertim quidquid ex illius officina prodibat Scriptores Actorum Lipsiensium, quorum in numero cum essent nonnulli, qui non tam inimico quam maledico dente carpenda susceperant gesta Romanorum Pontificum, iis libenter Petrus se culpae socium adscribebat. Quapropter ut a Menckenio, quocum sibi erat epistolarum commercium, intellexit Joan-

nem Capium laborare in Lateranensis Concilii, quod a Benedicto XIII. anno MDCCXXV. habitum fuit, historia conscribenda, non pauca illi suppeditavit, quibus hanc pleniorem faceret. Quid? Nonne & illa tristia fuerunt quae exaravit, ut probaret ad Julium II. Pontificem pertinere illa Isaiae verba: *Perdam Babylonis nomen*, quae scripta leguntur in quodam Ludovici XII. Francorum Regis numismate? Quod haec ipsa fuerat Jacobi Augusti Thuani sententia, hujus operum editor Samuel Bucklejus Britannus magnum accessurum suae editioni ornamentum putavit, si Jannonii dissertationem cum iisdem operibus edidisset. Interim magna orta est controversia inter Clementem XII. & eos, qui res Neapolitani regni pro Caesare administrabant, caussa Beneventani Archiepiscopatus. Cum hoc privatus fuisset Card. Coscia, ejus in locum sublegit Pontifex Sinibaldum ab Auria Genuensem, qui nulla mora ad exequendum suum munus venit. Id ut auditum Neapoli fuit, extitere qui ad Pro-Regem, ejusque *Collaterale Consilium* referrent, prohibendum Archiepiscopum Beneventanum, cu-

jus ferme tota Dioecesis constat ex locis Neapolitano regno subjectis, quidquam in his conari adversus Caesaris leges. Hic enim edixerat Regni sacerdotia alienigenis haud danda esse, & sine sua confirmatione nullas fore Pontificias Constitutiones, ceteraque Romanae Curiae jussa, si quidquam contra rem suam, & de rebus & de personis, quae in ditione & potestate sua essent, decrevissent. Adversus haec Pontifex suum imperium, quod in Beneventano Principatu habet, jactabat; & ut suum jus teneret, & ut Neapolitanorum injuriam persequeretur, litteras ad Caesarem dedit. Neapolitanis advocatus venit Jannonius, sed frustra, quamvis libellum exaraverit ut probaret, Archiepiscopum Beneventanum omnem vim sui juris in subjectos Regi populos amittere, nisi hujus voluntate comprobetur. Omnino is triumphare sibi videbatur, quoties se se illi occasio offerebat Pontificiam majestatem asperioribus verbis perstringendi. Sed quae sperabat praemia a Principibus, minime obtinuit; & postquam Neapolitanum regnum, quod accidit an. MDCCXXXIV., in Hispanorum potestatem

pervenit, tot difficultatibus affectus atque afflictus fuit, ut suae illum imprudentiae fortasse poenituerit. Quae ei jussu Caesaris quotannis pendebatur pecunia ab aerario Siciliae regni, hoc ammisso, solvi desiit, eaeque erant angustiae Caesarei aerarii, ut ille jam de sua fortuna desperaret. Itaque Neapolim cogitare coepit, hortantibus amicis, & stimulos addente fama, quae de bonitate & beneficentia et de studio in litteras Caroli Regis Borbonii percrebuerat. Dies, quo Vindobona discessit, fuit III. Kal. Sept. an. MDCCXXXIV. Paucis post diebus Tergeste pervenit, ubi cum biduum propter tempestatem fuisset, tandem Venetias post. Id. Septembr. appulit. Acceptus ibi hospitio fuit ab Angelo Pisanio Senatore amplissimo, neque mediocribus honoribus affectus ab Galliarum & Hispaniarum Regum ad Venetorum Rempublicam Legatis. Sparsus interea rumor est ab illius inimicis eumdem ab Caesarea bibliotheca abstulisse, & secum asportasse exemplar epistolarum Friderici II. Imperatoris. Cum res ad aures ipsius Caesaris pervenisset, facile fuit Garellio, qui illi erat a bibliotheca, genus hujusmodi calli-

ditatis & calumniae in odium accusatorum retrahere. Non pari felicitate data eſt opera ab illius Neapolitanis amicis, Vincentio de Hippolytis, Nicolao Cyrillio, Franciſco Bonocorio, Carolo Mauro & Caeleſtino Gallianio, ut ei poteſtas permitteretur redeundi in patriam. Fieri id non poterat, quin gravis offensio concitaretur Romani Pontificis, & cum e re sua esse tum putaret Carolus Rex illius ſibi conciliare voluntatem, de hoc placando, deque reſtituendo Jannonio se ne rogari quidem est passus. Tum hic, cum ſine periculo Venetiis se posse commorari ſibi persuaderet, hoc in loco tabernaculum vitae suae collocare deliberavit. Nec solum illum impulit ratio, ut ita faceret, sed etiam auctoritas summorum virorum, quos inter honoris caussa nomino Angelum Pisanium, Antonium Cornelium, Antonium Contium, & Dominicum Pasqualighium, qui etiam dederunt operam, ut ipse ad docendam juris prudentiam in Academia Patavina invitaretur. Sed malo conſilio obſtitit illorum ſtudiis, & qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximae moles mole-

ſtiarum, & turbulentissimae tempeſtates extiterunt. Cum conquiescerent nunquam ejus inimici, inter quos eminebant Jesuitae, memores quam multa non modo acute, sed etiam facete et ridicule in se ipsos collegerat, cum Sanfelicii accusationibus reſpondit, insusurrabant quotidie potentiorum auribus haud ferendum hominem turbulentum, infidum, propter eaque Vindobonae desertum ab officiis amicorum, atque hac una re notum, quod petulantissime in sacros homines, in Romanos Pontifices, atque vel in ipsam Catholicam religionem esset invectus. Addebant etiam illum laeſisse Venetae Reipublicae jura, cum in sua hiſtoria negaſſet huic ullum esse dominatum in Adriaticum mare, affirmaviſſetque quae acta Venetiis dicuntur Alexandrum inter Pontificem hujus nominis III. et Fridericum I. Caesarem, poeticis magis decora esse fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monumentis tradi. Hanc accusationem, quam periculosam fore praevidebat, minime negligendam censuit. Libellum itaque in vulgus sparſit, qui poſtea inter ejus opera post-

huma relatus fuit (1), quo probavit nullam se injuriam fecisse Venetis, quod eorum jura aliis ex fontibus, hisque remotioribus, manarent, ad quos minime respexit, nec respicere debebat in sua Neapolitana historia conscribenda. De iis vero, quae convenisse inter Alexandrum Pontificem & Fridericum Caesarem nonnulli affirmabant, idem se judicasse ajebat, quod illustriores rerum Venetarum scriptores, & ipse Paullus Sarpius judicaverant. Haec prudentioribus idonea visa sunt ad liberandum culpa Jannonium, quare ejus inimici alios commoliti sunt dolos atque machinas ad eumdem perdendum. Lex vetat optimates Venetos, et eos, quos hospites et contubernales habent, versari cum exterorum Principum Legatis. Quod hac in re

(1) Huic titulus est: *Risposte di Pietro Giannone Giureconsulto ed Avvocato Napoletano ad una lettera scrittagli da un suo Amico, nella quale gli avvisa la poca sodisfazione di alcuni in leggendo nel libro 13. della di lui Storia civile del Regno di Napoli al cap. I. la pretensione de' Napoletani intorno al dominio del mare Adriatico; e l'istoria de' trattati seguiti in Venezia con Federico I. Imperadore, e l'atto di Papa Alessandro III.*

parum cautus esse videretur Jannonius, essentque multi, qui omnia ejus facta atque dicta explorarent ac maligne interpretarentur, capta hinc caussa fuit eumdem apud Inquisitores criminandi. Horum jussu dum noctu ex domo Josephi Terzii caussarum patroni nobilissimi domum rediret (accidit hoc id. Sept. an. MDCCXXXV.) a lictoribus comprehenditur, rapitur ad tribunal, et tota Veneta ditione statim exulare jubetur. Parata erat navis ad ipsum transportandum, et cum appulisset ad Ferrariensem Provinciam, ibi solus relictus est. Graves rumores tota urbe sparsi fuerunt; sed brevi apparuit non satis justam fuisse caussam tantae severitatis exercendae in hominem magis fortuna, ut plerique affirmabant, quam culpa calamitosum, cui Pontificii crimini dabant quod viveret, aut aliquo in loco conquiesceret. Mutato nomine, Mutinam venit, quo in loco quadraginta & amplius dies fuit, Venetorum praesertim amicorum liberalitate sustentatus. A Pisanio etiam, qui erepta ejus scripta recuperavit, haec, libros, modicamque supellectilem accepit. Venit quoque ad ipsum Joannes filius, quem

ex Elisabetha Castellia genuerat. Ut illum levavit hujus adventus, sic afflixit miserrima ejusdem conditio, quasi ea lege natus esset, ut omnibus telis fortunae ejus vita, non secus ac paterna, proposita esset. Quod ei spes aliqua ostendebatur, res suas meliore loco fore Mediolani, eo, exeunte Octobre, venit. Commendatione Trivultii Principis, quocum intime Venetiis vixerat, ab hujus uxore, qua nulla erat femina lectior, aliisque genere, & doctrina insignibus Mediolanensibus honorificentissime tractatus fuit. Fortuna & jure belli regnabat tum in Mediolanensi Provincia Sardiniae Rex, cujus voluntatem ut sibi conciliaret Petrus, Augustam usque Taurinorum accedere deliberavit. Vix eo pervenit cum audivit jussisse jam Regem ipsum, ut ille Mediolano, omnique sua ditione exularet, quod non odio in Jannonium adductus fecit, sed cupiditate gratificandi Romano Pontifici, quocum de gravissimis rebus tractabat. Tum intellexit Petrus nullum esse in Italia locum, ubi ipse consistere posset, quare Genevam concessit invitatus non tam loci amoenitate, & aequis Helvetiorum legi-

bus, quam praemiis, quae illi proponebantur a Busquetio bibliopola, si de emendandis, augendis, atque iterum edendis scriptis suis laborem suscepisset. Non est credibile quantum ei licentiae, seu potius audaciae dederit Helvetiorum propria libertas, & domesticus cum haereticis usus. Nihil potius habuit quam ut absolveret duodecim ante annos inchoatum opus, quod inscripsit *il Triregno*, propterea quia de tribus regnis in eo agebat, terreno scilicet, caelesti et Pontificio, quibus totidem libros assignavit. Leonardus Panzinius, qui Jannonii vitam Italico sermone diligentissime atque copiosissime exposuit, formam non modo hujus operis adumbravit, sed declaravit omnia pene, quae in eo continentur, qua re quidem parum auctoris famae consuluit. Tum enim cognitum est Jannonium a se ipso, a christianis institutis, atque a sua dignitate defecisse. Turpiter ubique errat, dogmata omnium gentium catholicarum confirmata consensu convellere voluisse videtur: omnino nihil fieri poterat miserius, nihil perditius, nihil foedius. Ut nonnulla exempli caussa ponamus, cum Calvini-

ſtis et Sacramentariis Jannonius consentire videtur in eo quod pertinet ad Euchariſtiam, Poenitentiam, Purgatorium (libet uti uſitatis ab Eccleſia verbis) ad sacrarum imaginum et reliquiarum Sanctorum cultum, et ad auctoritatem et judicia Ecclesiae ipſius. De mortuorum resurrectione eadem ferme tradit quae Burnetius philosophus Anglus, nec niſi poſt resurrectionem lui poenas ab impiis, neque has aeternas fore arbitratur. Sunt alia hujusmodi quae arbitrio suo quemque tenere aut rejicere posse ait, et nulla re magis hominem philosophum quam libertate sententiae commendari. Postquam disputavit de opinionibus et legibus Hebraeorum, ad quas revocat terrenum regnum, et de Chriſti inſtitutionibus, ad quas caeleste regnum refert, persequitur copioſissime Papale regnum, quod praecipuum operis σκοπον fuisse facile dixeris. Tantum obtinuisse et habere Pontifices Romanos affirmat, quantum rapere potuerunt, et dum eorum politicam hiſtoriam, quam a capite repetit, exponit, et reddit rationem plurimorum factorum, ubique spargit virus acerbitatis suae. Hortatur demum Principes, ut

adversus ereptores jurium suorum arma sumant, ut vindicent errata superiorum temporum, utque nulli parcant induſtriae, quo Chriſtiana respublica tandem aliquando exurgat, et in aliquo ſtatu tolerabili conſiſtat (1). Dum ea parabat Petrus, quae ad operis hu-

[1] *Qua mente opus hoc ſcribendum ſuſceperit Jannonius, ex his ad Trivultium Principem litteris cognosci poterit.* Forse per divina provvidenza ſarà diſposto, che que' miei ſcritti, ſopra i quali ho travagliato in comporli per lo ſpazio di dodici anni, che ſono dimorato ozioſo in Vienna (poichè la Corte di Roma, non potendo ottenere altro, impedì ſempre ch' io foſsi impiegato nelle pubbliche cariche de' Magiſtrati) ne' quali ſono dimoſtrate verità di gran momento, ed importanti non meno ai Principi Cattolici, perchè ſi accorgano delle tante uſurpazioni e ſorpreſe fattegli ſopra i loro Principati, togliendoſi loro più della metà dell' imperio, che Iddio ſopra i medeſimi ha loro conceduto, che a' loro ſudditi, proſciogliendoli da tante e sì dure catene, nelle quali la vana ſuperſtizione, l' altrui ambizione, avarizia e faſto gli tiene miſeramente avvinti e legati, le quali mie fatiche aveva io già deſtinate a' tarli ed alle tignole, poichè ſotto cielo ed in terreno Italico non avrebbono potuto certamente allignare. Forſe, dico, avverrà che in altro clima potranno vedere la chiara luce del ſole, naſcere, farsi grandi, e volare da per tutto. Iddio difenda me e queſti miei travaglj, che non furono impiegati ſe non che per la ricerca del vero, cioè per la

jusce editionem erant necessaria, sperans ex impudentia sua se quaestum haud mediocre facturum, adlaborabatque, ut typis imprimeretur historia civilis Neapolitani regni, quam in Gallicum verterat Bochatius, accidit res, quae eum de statu omni dejecit. Habitabat Genevae apud Carolum Chenevejum, ad quem saepe veniebat Pedamontanus quidam nomine Josephus Guastaldius, qui cum Sardiniae Regis esset a cubiculo, ab eo se militiae vacationem habuisse fingebat. Hic se insinuare in gratiam Jannonii, ejus concelebrare merita, fortunam dolere, ipsum omnibus prosequi officiis, et invitare quoque domum suam, quae erat ad ripam Lemani lacus in ditione Regis, aberatque ab urbe circiter millia passuum tria. Recusavit primo Jannonius, mox victus ficti amici precibus se cum filio pascha apud ipsum, ut pote Catholico in lo-

co

conoscenza di lui stesso. Curerò poco le altrui insidie, proscrizioni, e maledizioni, purchè egli gli protegga e benedica; sicchè possa con verità e sicurezza replicare ciò che il Santo Re Davide solea dire [Salmo 108.] *maledicent illi, & tu benedices*.

co commorantem celebraturum spopondit. Ante illud tempus venit ad eum Guastaldius, seque paratam habere dixit naviculam, ut domum suam carissimos hospites deferret, qui simul ac Venam (quod oppido nomen est) pervenerunt, bene & jucunde coenarunt. Cum post coenam Petrus cubitum se ire velle dixisset, neque propterea sermones inopportunos serere desisteret Guastaldius, hujus loquacitas illi suspicionem attulit insidiarum. Tandem cum in cubiculum introductus esset & hujus fores clausisset, somnum haud capere poterat, quod obversabantur ejus animo, res, quae timorem faciebant. Neque injuria. Nam magnus subito fit strepitus, fores franguntur, completur cubiculum armatis, & Guastaldius ipse, exuta omni humanitate, denuntiat retineri ipsum in sui Regis potestate. Proditionis crimen, Pedemontanorum ingenium, & quae omnium scelestissimus homo loquebatur & minitabatur, Petrus horruit, & iracunde execratus est; mox sedato animo, in arcem Miolanensem traducitur, & quamvis incertus esset de sorte sua, eum tamen vultum & eam constantiam prae se

tulit, quae decet virum fortem, et excipiendis fortunae telis diu assuetum. Post id R.gis misericordiam imploravit, fidem obtestatus est Ormeae Marchionis, quo Rex ipse in primis utebatur in administratione reipublicae; et quae responsa tulit hujusmodi fuerunt, ut illum multa consolatione lenierunt. Petiit a Senatu Genevensi, ut sua sibi scripta et libri redderentur, quos, ut de ipsius infelici casu auditum est, apud Isacum Vernetium spectatae probitatis hominem, et Jannonio ex animo amicum servari jusserat. Ut vero scriptione levaret carceris aegritudinem, Titum Livium e Latino in Italicum convertendum suscepit. Dum progrediebatur in opere, intellexit utilius et gloriosius fore, si de Liviana historia ea conscriberet, quae optimo in lumine collocarent, quae fuerint Romanorum religio ac ritus, quae civilis prudentia, quae caussae eorum potentiae et majestatis, et artes, quibus effecerunt, ut dignissimi potestate et dominatu omnium fere nationum putarentur. Hoc peracto, ex Gallico in Italicum vertit Partem IV. historiae Sanctae Marthae, quae est de rebus Italiae, et de familiis qui-

busdam Neapolitanis et Siculis, et librum de Lutheri cum Daemone congressione. Commentarium etiam de rebus suis censcripsit, quod nihil sit aptius ad delectationem lectoris, quam fortunae vicissitudines. Casus enim alienos intuentibus etiam ipsa misericordia est jucunda. Inter haec forte ad ejus manus pervenit Sabaudiae historia, ex qua cum colligere se posse putaret firma argumenta, ut probaret jus esse Sabaudis Ducibus, minime vero Romanis Pontificibus, de quo tum vehementer disceptabatur, nominandi eos, qui praeponendi erant majoribus illius Provinciae sacerdotiis, scriptum hac de re confecit, quod ad Regem misit. Regi gratissimum munus fuit, sed gratius illi erat, quod in sua potestate ſcriptorem ipsum haberet, quod ad reconciliandum sibi Pontificis animum, ac veteres, quae sibi cum eo erant, controversias dirimendas opportunum fore sperabat. Mirabuntur fortaſſe multi sapientissimum Regem suae magis utilitati quam gloriae hac in re consuluisse, nec se indignum putasse adhiberi dolos et astutias ad fallendum Jannonium. Hic postquam sex circiter menses fuisset in

Miolanensi arce, jussu Regis Augustam Taurinorum traductus est, et in arcem illius urbis conjectus. Non venit cum eo filius, qui usque ad illud tempus fuerat calamitatum ipsius socius. Nam data illi libertas fuit ut quo vellet abiret, dum ne in Sardiniae Regis ditione commoraretur; suppeditata etiam pecunia ad iter faciendum. Secum auferre optabat patris scripta, quod ei negatum est. Postquam Neapoli aliquandiu fuit, in Pannoniam, atque in militiae disciplinam profectus est. Cum ei semper ante oculos obversaretur patris miserrimi calamitas, petiit a multis, ut illius patrocinium susciperent. Sed frustra. Obduruerat enim Rex ad supplicum voces, cum suis rebus convenire arbitraretur minime ab se dimittere hominem, qui facile solvebat linguam ad jurgia atque maledicta. Praeter quam quod gloriosum sibi fore putabat, si animum sanasset, quem pravae et perversae opiniones conturbaverant. Si fidem habere volumus orationi Jo. Baptistae Preverii Oratoriani, ut loquimur, Presbyteri, non modo sermone ac disputatione, sed peno conspectu ipso congressuque obtinuit a Jan-

nonio, ut is praeteritae vitae facta et errata ex animo deteſtaretur. Hinc illa retractatio apud Quaeſitores Fidei (1), quae

[1] *Hanc totidem verbis exſcribere haud pigebit.*

I. Intorno all' iſtoria civile del regno di Napoli, dico, che non ebbi altra mira ſe non che di chiarire la polizia e le leggi di quel regno; e poichè non poteva nettamente concepirſi se non con dare un' idea dell' ordine Ecclesiaſtico, che occupa la maggior parte di quello, mi convenne trattare degli Ordini regolari, e con tale occaſione degli abuſi. Se ho ecceduto in narrargli, come ora me n'accorgo, intendo ritrattarmene, e ſe poteſſi, vorrei che foſſero annullate tali ſtampe, affinchè non si apporti per quelle ſcandolo ad altri e danno alla Chieſa; con che li condanno e ritratto.

II. Per ciò che riguarda la riſpoſta fatta al P. Sanfelice, il quale con due tomi in quarto ſtampati in Roma ſcrisse non tanto contro l' Iſtoria ſuddetta, quanto contro il ſuo Autore, caricandolo di molte contumelie, sicchè dal Consiglio *Collaterale* di Napoli fu dichiarato per libello famoſo, non ebbi animo di offendere la Chieſa di Roma; ma fu dettata unicamente per deridere il detto Padre Sanfelice, il quale m' imputava di eretico, perchè aveva finte maſſime eſorbitanti della poteſtà Pontificia, facendogli vedere, che quelle si leggono in più autori Romani, e ben ſapendo, che autori ſerj e gravi abborrivano tali maſſime; e così parimente de' miracoli, che si narrano da altri ſcrittori non approvati da' più gravi e ſerj. Nè intesi mai,

adeo fama celebrata est, & de qua disputatur adhuc, num ſimulata, an sincera religio, num mutatio mentis, an timor spesque clementio-

che quella ſcrittura si pubblicasse, nè mai conſentii, che quella fusse data alle ſtampe; anzi procurai, che non mai si ſtampasse, come fatta per puro ſcherzo e per derisione del P. Sanſelice presso li miei amici; e con dolore ſeppi poi, che manoſcritta girasse intorno; onde siccome non fu mia volontà di pubblicarla, così ora proteſto e desidero, che ſe ne ſpenga affatto ogni memoria, e la casso, irrito e ritratto, avendola come non fosse ſcritta, nè mai da me dettata.

III. Intorno al libro *de Conſiliis & Dicaſteriis urbis Vindobonae*, questo libro non lo riconoſco per mio, ma fu rifatto da una mia relazione manoſcritta, che io mandai in Napoli ad un Reggente del Consiglio *Collaterale*, il quale mi ricercò che gl' iaviassi una diſtinta relazione di tutti i Consiglj e Dicaſterj di Vienna, la quale la dettai in lingua Italiana, e gliela mandai per ſua iſtruzione ed uſo, non già che dovesse pubblicarsi in iſtampa. Poi ſeppi, che capitata in mano d'alcuni Tedeſchi, la ſecero tradurre in lingua Latina, e che la dettero alle ſtampe, molto alterata però dal ſuo originale manoſcritto in lingua Italiana; onde non devo riconoſcerlo per mio, e perciò tutte le propoſizioni, che per cauſa mia ſi foſſero ritrovate in quello, ſcandaloſe, temerarie, ſalſe, contumelioſe, erronee, e profſime all'eresia, anche le ritratto e condanno, abjuro e deteſto.

ris fortunae ipsam pepererit. Nihil in ea praetermissum est a Jannonio, quod aliquam factorum suorum excusationem habere pote-

IV. Per ciò che riguarda gli altri manoscritti mandati in Roma dalla Regia Maestà del Re di Sardegna, il primo de' *Rimedj contro le scomuniche invalide* fu dettato contro la censura del Vicario di Napoli, il quale credette poterla fulminare, perchè io non aveva cercato a lui la licenza di poter stampare l' Istoria civile del regno di Napoli; onde fu composto per mia difesa, affinchè fosse rimossa come nulla ed invalida; e le altre parti, che lo compongono, *de' modi, de' quali i Principi possono valer si per farla rivocare*, furono dettate nel caso, che il Vicario non volesse da se stesso rivocarla; ma tutte queste scritture non furono fatte per darsi alle stampe, nè poi più servirono, poichè il Cardinal Pignatelli allora Arcivescovo di Napoli, conosciuto il motivo, ove si appoggiava la censura ed il mio ricorso fatto a Sua Eminenza, perchè la togliesse, mentre io era in Vienna, mi mandò l' assoluzione, e fu rimossa e cassata da quell' Arcivescovo; onde non fu d' uopo nemmeno pubblicare quelle scritture, ma rimasero in profondo obblio, come quelle, che più non servivano, nè ebbi mai l' animo di stamparle, e dovunque manoscritte si trovino, anche ora le casso, irrito e ritratto, abiuro e detesto.

Così l' altro manoscritto intorno *alla proibizione de' libri* non fu composto per darlo alle stampe, ma unicamente per sincerare l' animo debole d' alcuni; e per dimo-

rat, quod vel ad summae improbitatis odium deprecandum, vel ad illudendos magistros suos factum ne ab ipso fuerit ignoramus. Cum

strare quanto potei a mia difesa in quelle proposizioni, sopra le quali si appoggiò la proibizione; ma questo non bisognò, e si tenne sempre nascosto per non pubblicarsi, onde se in quello ci fosse eccesso, come conosco esservi, nè si conformasse alla credenza della Chiesa Romana, lo rivoco, ritratto, abiuro, e detesto.

V. Per ciò che riguarda gli altri manoscritti e note, che teneva meco, e ritrovati, non sono che cartole e piccole memorie, che secondo andava leggendo alcuni Autori io notava, ed ancorchè avessero relazione fra di loro e portassero seco un gruppo di diversi errori, non furono da me abbracciati, ma unicamente per notare gli altrui sentimenti. Ed in ciò confesso di avere errato, perchè non doveva nè leggere tali libri, nè trascrivere da essi tali errori; onde tutte le suddette memorie desidero che si cassino, aboliscano, e non si serbi di esse memoria nè vestigio alcuno, mentre le detesto, irrito e ritratto ed abolisco.

VI. Intorno al trattato del *Concubinato* non si ebbe animo di darlo alle stampe, ma fu scritto istoricamente per difesa di due capi dell' istoria civile, dove io parlava del concubinato antico de' Romani, nè mai ho creduto, che quello oggi fosse permesso. Contuttociò mi rincresce di aver messo in iscritto tale materia, dalla quale avrebbe forse potuto recarsi scandalo. E perciò siccome non ebbi animo di stamparlo, così desidero, che se ne perda ogni me-

Quaesitorum Fidei judicio fuisset absolutus, actum cum illo est leniter atque humaniter, ſic ut pro voluntate in ipsa arce deambulare,

moria, e si abbia come non ſcritto, che però lo deteſto, irrito ed abiuro.

VII. In quanto agli ſcritti filoſofici ben si conoſce, che non ſono miei ſentimenti, ma bensì d'altri filoſofi, a' quali non mi uniformai; anzi in altre cartuccie furono da me notati i loro abbaglj, e da me conoſciute le beſtemmie e propoſizioni ereticali, e li ſcrissi per notarli, non già per abbracciarli; le quali proposizioni abiuro e deteſto.

Per ultimo. Quanto mai si trovasse in tali cartuccie e manoſcritti, ed ogni mia memoria, che non fosse conforme alla Santa dottrina della Chieſa e che potesse altrui essere di ſcandalo e di errore, tutte ritratto, rifiuto ed abiuro, e prego la Divina miſericordia; che ſiccome mi ha dato lume di conoſcere i miei errori, ſicchè ne aveſſi potuto avere pieno dolore e pentimento, così mi conceda il ſuo perdono, siccome lo chieggo alla Santa Madre Chieſa Cattolica, ed a tutti i ſuoi fedeli dello ſcandalo dato e danni recati: pregando in fine tutti a condonare i miei errori ed umane debolezze, ed avermi nell' avvenire nel loro concetto per uomo diverſo di quello, che forse aveva io dato occasione per i miei ſcritti di farmi credere e riputare, proteſtandomi di vivere e morire vero figlio ubbidiente alla S. Madre Chieſa.

E per mia maggiore ritrattazione [e ciò sia a tutti noto] quando la Santa Chieſa giudichi bene di fare ſtam-

et adeuntes ad se excipere posset. Ex eo tempore visus est delectari mirifice lectione sacrorum librorum, et opus etiam ejusmodi

pare questa mia ritrattazione per metterla in pubblico ad esempio degli altri, mi sarà somma gloria e consolazione; però per maggiormente assicurare la S. Chiesa ed il suo tribunale di quanto quì in questi fogl'j ho detestato e detesto, mi sottoscrivo PIETRO GIANNONE.

Aggiungo a questa mia spontanea comparizione, che supplico Vostra Paternità molto Reverenda fare scrivere qualmente nell' anno 1735. nel fine di Novembre, non avendo nè sussistenza; nè terreno da potere abitare in Italia, forse a motivo de' miei manoscritti, così pensai di ritirarmi in Ginevra non già (per Dio grazia) a motivo di cangiar Religione, ma per necessità di vivere; e come pure la mia Istoria Civile di Napoli soprannominata la volevano tradurre, e farla stampare in Francese, così avevano a caro in Ginevra la mia assistenza. Con che mi portai colà per questo fine, non avendo altra strada da mantenermi. Ma non fu poi stampata: ben può essere tradotta come so in fatti essere in parte tradotta in Francese, ma non mai stampata, che io sappia, essendo ormai tre anni che io fui arrestato; e che manco da detta città di Ginevra.

Debbo ben dire per maggiore isgravio di mia coscienza, che quando fosse proseguita la mia dimora in Ginevra, e non avessi avuta sussistenza, probabilmente mi sarei indotto a travagliare e comporre il quinto Tomo di detta

suscepisse dicitur, in quo nihil sonare atque olere debebat nisi quod sanctum ac religiosum esset. Belli caussa an. MDCCXLI. ab arce Taurinensi in Castellum Cevanum traductus fuit, quatuorque post annos, unde discesserat, rediit. Totos tredecim annos; quibus carceri addictus fuit, ita transegit, ut insignia constantiae atque fortitudinis indicia dederit, quasi omnia, quae cadere in hominem possunt, despicere atque pro nihilo putare videretur. Curiose tamen investigabat quid de se homines opinarentur; nam glo-

istoria. Quando mai fossi perciò incorso in qualche errore, parimente detesto il tutto, e ne chiamo la misericordia di Dio ed assoluzione; con dire che in que' tre mesi e mezzo che ho dimorato in Ginevra, ho sempre vissuto cattolicamente sì nell' udire la S. Messa, che in ogni altro dogma spettante alla Cattolica Chiesa Apostolica Romana, ed infatti fui arrestato nella Domenica delle Palme per essermi portato in un villaggio fuori di Ginevra, Stato di S. M. Re di Sardegna per adempire il precetto Pasquale. E questo è quanto devo dire, e rappresentare a vostra Paternità in isgravio di mia coscienza. Pregando ognuno, che possa avere de' suddetti libri e manoscritti, consegnarli alla S. Chiesa, come iniqui, scellerati e scandalosi, detestando il tutto.

riae sensum nunquam amisit, cujus cupido novissima exuitur. Optare etiam videbatur, cum multos fore praevideret, qui calamum sumerent adversus civilem historiam Neapolitani regni, ut aliquis existeret, qui famam suam a calumniatoribus armis prudentiae defenderet: nam posterorum judicium, quod de sua religione futurum esset, pertimescebat. Et quidem celebriores, qui Romae erant, theologi moliebantur aliquid exquisitius Sanfeliciana responsione conscribere ad refellendas allatas ab ipso tristi arrogantia criminationes. Exarserunt praesertim Jo. Antonius Blanchius & Jo. Andrea Tria. Sed quid ego sentiam de Blanchii opere (nam de Tria levis armaturae milite silendum puto) ex iis, quae in superiori volumine exposuimus intelligi potest. Porro cum non pauca sint in Jannonii opere contumeliosius quam verius dicta, quaedam absurda et a sanctioribus Romanae Ecclesiae institutionibus aliena, dignum illud erat censoria animadversione. Sed oportebat adhibere certam rationem moderationemque dicendi, non blandiri alienae ambitioni, et ex aequo et bono, et ex certissimis historiae monumen-

tis omnia dijudicare; quare factum esset, ut intelligeretur in tota illa caussa quid tenere debeamus, quid tempora tulerint, quid error affinxerit, quid invidia conflarit. Cum vero clarissimi viri sint testes Jannonium poenituisse, quod acerbe et aspere eos accusaverit, quos Christus Ecclesiae consiliarios et administros esse voluit, id magno argumento est, longius, quam mortalis vitae et caducae famae termini postulant, illum spectasse. Antequam moreretur, ea omnia praestitit, quae praestare solent ii, quos sancta religio commendat. Octo tantummodo dies aegrotavit, cum inflammatio stomachum occupasset. Huic autem caussam dedisse putatur deambulatio matutina, cum caelum frigidum esset. Dies, quo vitae extremum spiritum edidit, fuit XVI. ante Kal. Apriles anni MDCCXLVIII. cum ageret ipse secundum supra septuagesimum aetatis annum. Nullum testamentum scripsit, cum antea per litteras significasset Francisco Melae homini sibi benevolentia conjunctissimo, quid de bonis suis Neapolitanis fieri vellet. Haec enim dividi jusserat inter Joannem et Fortunatam filios suos, et Elisabetham Ange-

lam Castelliam, ex qua illos genuerat (1).
Media fuit statura, subnigro colore, facie oblonga, oculis venustis et acribus, et in uni-

(1) *Carolus Jannonius Petri frater, ut solus haberet fraterna bona, illos minime ex uxore, sed ex concubina natos fuisse contendit. Lata a Regio Consilio sententia fuit, quae declaravit fuisse Petro cum Castellia matrimonium. Joannes licet patri longe ingenio dissimilis, maximis tamen a Rege beneficiis affectus fuit, in quibus dandis hanc rationem Rex ipse subjecit.*

Informato il Re delle strettezze, in cui trovasi D. Gio. Giannone figlio ed erede del fu Dottor Pietro Autore della Storia Civile di questo Regno, e considerando non consentire alla felicità del suo governo ed al decoro della Sovranità, il permettere, che resti nella miseria il figlio del più grande, più utile allo stato e più ingiustamente perseguitato uomo, che il regno abbia prodotto in questo secolo, è la M. S. venuta in dare a D. Gio. Giannone ducati 300. annui di pensione su' proprj suoi Allodiali. Lo partecipo nel Real nome a VS. Illustrissima per l'adempimento.

Portici 8. Maggio 1769.

Bernardo Tanucci = al Sig. Consigliere Caruso.

Rogavit postea Joannes Regem, ut ejus beneficia post mortem suam transferrentur ad utilitatem filii & uxoris, & in haec verba rescripsit Princeps. Dopo di avere il Re apertamente dimostrato quanto sia a cuore della M. S. la felicità de' suoi popoli col promuovere le arti e le scienze

verso corpore, ut et in motu, omnique actione dignitatem quamdam prae se tulit. Cum

più utili coll'agevolare il commercio terrestre e marittimo, e col rendere più corte e spedite le vie della retta amministrazione della giustizia, costituendo provvidamente tanti premj ad uomini di merito, non ha lasciato la M. S., volendo vieppiù incoraggire i suoi sudditi, di accogliere benignamente le suppliche date da D. Gio. Giannone figlio del fu Pietro autore dell' immortal opera intitolata la *Storia Civile* del Regno di Napoli, il quale ha chiesto, che la pensione vitalizia di annui ducati 300. assegnatagli su' R. Allodiali, si continuasse a corrispondere dopo la sua morte al di lui figlio, e alla di lui moglie e sorella. E quindi considerando S. M., che poco si converrebbe alla felicità del suo governo, e al decoro della Sovranità il lasciare senza un contrassegno di perenne guiderdone la successione di un uomo di chiara fama, il cui pari non ha prodotto questo secolo, e cotanto utile allo Stato per avere con vigore, ingenuità e dottrina sostenute le supreme Regalie del Regno, e perciò da altri a torto perseguitato, è venuta la M. S. usando di sua singolar munificenza, e che non ha esempio, in accordare al Supplicante la grazia, che ha chiesta. Ne prevengo di R. ordine le SS. VV. Illustrissime per loro intelligenza e del Giannone, e per l' adempimento.

Palazzo 5. Giugno 1780.

Il Marchese della Sambuca = Alli Sigg. Ministri della Pianta Allodiale.

tanta prosperitate usus esset valetudinis, ut raro medicina indiguerit, eludebat medicorum artes, atque eos, qui post adultam aetatem ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alienum consilium requirerent. Tenui victu ac deambulationibus, quibus semper delectatus est, vel ipsam diu sustentare se posse senectutem, quam anhelitus tentare coeperat, sperabat. Nihil tam oderat quam desidiosam vitam, et quamvis minime refugeret a congressu colloquioque amicorum, breve tamen post tempus se in solitudinem conferebat, ut in studiis doctrinae omne otium consumeret. Inter scriptores, quos diurna nocturnaque manu versabat, ei erant in deliciis Plutarchus, Baco a Verulamio, Thuanus atque Montagnius. Memoria valebat sic, ut quidquid legeret, facile retineret; et quod ingenium acutum et perspicax habebat, verissime de scriptis aliorum judicabat. Si qui vero fuissent, qui sententiae atque opinionis suae voluissent esse participes, nihil occultabat, cum quod clausum erat in pectore, se in ore habere gloriaretur. Libertatem loquendi quae sentiret praesertim ostentabat, cum de clericorum usur-

pationibus et moribus, de Monachorum institutionibus et artibus, de Regum juribus, de Pontificia majestate, de barbarorum saeculorum, ut ajunt, historia sermonem haberet; sed libertatem, quam sibi dari postulabat, aliis praecidere videbatur, cum indignaretur, siquis sibi aut voce aut scripto contradiceret. Haec sive ambitio, sive morositas incurrebat in reprehensiones hominum, qui facile ab illo abalienabantur, cum nihil tam valeat ad conjungendas retinendasque amicitias, quam facilitas, modestia et aequabilitas. Nec effugit invidiae crimen, qua lacerabatur praesertim, cum minus meritis praemia virtutis et doctrinae dabantur. Tum maxime conquerebatur suum fatum et fortunam, haud intelligens hanc plerumque moribus fingi. Pietate fuit singulari in parentes atque in patriam, a qua quod exulare coactus fuerit valde dolebat, ac saepe amicos ad vicem suam dolendam invitabat. Sed quamvis viri excellentis ancipites variique casus habere soleant admirationem, molestiam, spem, timorem, ipse tamen perpaucos invenit miseriarum suarum deprecatores, quod omnes fere verebantur ne eum miserum

esse nefas esset dicere, qui erat natura asperrimus, et ad vitia non modo carpenda, sed etiam ad maledicta ferociter et libere jacienda propensus, et qui de industria in odium offensionemque civium suorum et potentiorum incurrisse videbatur. Verum iisdem artibus, quibus fatum suum, famam etiam provocavit; et cum multos doctrina aut pares, aut superiores Jannonio oblivio obruet, is posteritati narratus et traditus superstes erit.

OPERA EDITA.

Istoria civile del regno di Napoli di Pietro Giannone Giureconsulto ed Avvocato Napoletano con accrescimento di note, riflessioni, medaglie, e con moltissime correzioni date e fatte dall' Autore, e che non si trovano nè nella prima, nè nella seconda edizione. Palmyra 1762. T. IV. in 4.° *Quod hanc Palmyrensem seu Neapolitanam editionem ceteris praeferendam putamus, ideirco ei locum dedimus in hoc catalogo operum Jannonii. Iisdem typis impressum est volumen V., quod inscribitur;*

Opere postume di Pietro Giannone in difesa della sua Storia civile del regno di Napoli con la di lui professione di fede al P. Giuseppe Sanfelice Gesuita. *Tandem Venetiis apud Joan. Baptistam Pasqualium an.* MDCCLXVIII. *editus est liber cum hoc titulo;*

Delle opere postume di Pietro Giannone Giureconsulto ed Avvocato Napoletano T. II. contenente alcune sue opere finora inedite precedute dalla vita del medesimo Autore. *Hanc vitam, ut supra commemoravimus, exposuit*

Leonardus Panzinius Presbyter Neapolitanus. Opera vero posthuma, quae in hoc volumen relata fuere, haec sunt.

Indice generale dell' opera de' tre regni, terreno, celeste e papale.

Abjura fatta avanti il Vicario Generale del S. Offizio di Turino Delegato del Tribunale dell' Inquisizione di Roma, estratta dagli atti del medesimo Tribunale.

Ragioni, per le quali si dimostra l' uffizio di Corriere maggiore del regno di Napoli non dover essere compreso nella reciproca restituzione de' beni da stabilirsi negli articoli della futura pace.

Osservazioni sopra la scrittura intitolata: Difesa della Reale Giurisdizione intorno a' regj diritti di S. Maria della Cattolica della città di Reggio.

Osservazioni dell' Ab. Biagio Garoffalo sopra le riflessioni morali e teologiche esposte in più lettere da Eusebio Filopatro.

Breve relazione de' Consiglj e Dicasterj della città di Vienna.

Ragioni del Marchese D. Maffeo Barberini sopra la successione della casa Barberini derivanti dalle disposizioni del Pontefice Urbano VIII.

Ragioni, per le quali si dimostra, che l' Arcivescovado Beneventano, non ostante che il dominio temporale della città di Benevento fosse passato a' Romani Pontefici, sia compreso nella grazia conceduta da S. M. C. a' nazionali, e sottoposto al Regio *Exequatur*, come tutti gli altri Arcivescovadi del Regno.

Explicatio numi sub Ludovico XII. Franchorum Rege cusi inscriptique: PERDAM BABYLONIS NOMEN.

His Jannonii operibus addi debent alia scripta, praesertim forensia, de quibus singillatim Panzinius in vita ejusdem mentionem fecit.

ANGELUS FABRONIUS

CAJETANO MIGLIORIO

HUMANIORUM LITTERARUM IN FERRARIENSI GYMNASIO DOCTORI EJUSDEMQUE GYMNASII PRAEFECTO

S. P. D.

Cum multorum inter se studia comparo, etiamsi non uni magis faveam quam alteri, dummodo utilitati hominum consulant, persapientes tamen mihi ii esse videntur, qui ingenii acumine doctrinaque praediti toti sunt in conquirendis illustrandisque antiquitatis monumentis. Nam praeter quam quod haec studia mirum in modum historiam adjuvant, tantum in se habent nobilitatis atque jucunditatis, ut quas edax tempus nobis conservavit reliquias, veluti ornamenta nationum atque monumenta majorum sapientiae ac potentiae maxime revereri soleamus. Illa trophaea, quae bellicae laudis insignia & victoriarum monumenta sunt, illae descriptiones pugnarum conversionisque imperiorum quamvis curiose conquirantur, quia

tamen in illis apparent vestigia aut feritatis, aut ambitionis hominum, magis commovent quam delectant contemplantium animos. Ipsa cognitio rerum, quae erant in institutis & moribus antiquorum, raro adjutrix esse potest bonorum consiliorum sive in administratione rei publicae, sive in regenda vita; at quae effecta sunt manu et artificio adeo conducunt ad vitae ipsius commoda, ad excitanda ingenia, ad provehendas nobilissimas et utilissimas artes, ad ornandas urbes, ad alendam hanc suavitatem humanitatis, qua prope sola delectari homines videntur, et ad obliteranda, quae nos comitantur, mala, ut irasci soleamus iis, qui illa aut negligere aut non plurimi facere videntur. Sed gratulandum saeculo est, quod non in Italia modo, sed etiam ultra montes et maria haec studia maxime colantur, maximoque in pretio habeantur, ipsis nationibus exemplo praeeuntibus, quae olim nefarium bellum antiquitatis reliquiis intulerunt. Illa quoque nostrorum temporum laus est, quod in hujusmodi studiis exercendis non, ut olim, sola eruditione contenti sumus, sed cum illa conjunctam volumus philosophiam, et sensum quemdam, ut de omnibus si non veram, saltem probabilem rationem reddere, et quae ad artem

ſpectant guſtare, deque iis judicium ferre et praecepta dare poſſimus. Omnia quibusdam vinculis apud veteres erant colligata, et quaſi cognatione quadam inter ſe continebantur; et pictura, architectura, et praeſertim ſculptura ex multis animi perceptionibus conſtabant, cum arcte copularentur cum religione, cum moribus, & cum legibus. Quapropter pleniſſimum temeritatis eſſe dicam velle de huc et illuc ſparsis monumentis diſſemere niſi ars teneatur quae disjuncta ſunt conjungendi, revocandique eo unde manarunt, quod quia multum habet difficultatis et laboris, multorum ſcriptorum diſertam negligentiam reddidit. Praetereo illa quae de Aegyptiis, Graecis Latinisque monumentis a multis expoſita sunt, ut de Etruſcis loquar, arrepta occaſione a Juſti Fontaninii vita, quam ad te mitto, amicorum suaviſſime, hominis quidem multarum litterarum, qui plura Etruſcorum de Hortano civitate Etruſca ſcribens, patefacere et illuſtrare ſe poſſe putavit. Quanto ſucceſſu, viderint eruditi. Porro si tu facile inveneris, qui tot in tenebris, in quibus jacent omnia pene veterum Etruſcorum, lumen litterarum accenderit, accuſabis haeſitationem meam. Verum, ſi me amas, nonne tibi videtur nihil huc us-

que constitutum fuisse quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem? Ea propter auctor fui viro amicissimo Aloysio Lantio, ut pro eo quo pollet ingenii acumine, industria atque eruditione, opus hujusmodi susciperet, in quo totam Etruscorum antiquitatem, quantum ex monumentis conjicere licet, intueri possemus. Susceptum ab eo negotium feliciter transactum fuisse vehementer gaudeo, et in hac animi mei laetitia non gravabor tibi, qui cum sis litteratissimus, maxime faves litteris, eorumque cultoribus, universi operis brevi in lucem prodituri formam adumbrare. Prima pars illius ad ea, quae deinde Auctor persequitur, munit viam: cum enim vetustissimas Italorum linguas Graecae Latinaeque veteris subsidio illustrari posse affirmet, ejus sententiae ex historia primum petit probationes, tum ex monumentis ultimae antiquitatis parat adjumenta; neque modo lapides, et ceteras ejusmodi priscorum temporum reliquias profert atque explicat, sed praecepta quaedam et quasi artem adjungit, qua eaedem illae earumque similes legi debeant; neque enim, ut probe nosti, aut Latium aut Graecia ita initio scripsit, ut in vulgatis aut historicis, aut oratoribus, aut poetis scriptum libris eorum editis videmus; sed alia quaedam

fuit & characterum figura et orthographiae ratio: sequens vero aetas litteris multis vel additis, vel ademptis, vel permutatis hanc scribendi formam, quae nunc est omnino, aliam a vetustissima, et minimum cum illa consentientem induxit. Altera pars est, quae rem propius attingit: in ea Etruscae linguae ac reliquarum quaedam quasi grammatica ars comprehensa, et prope edita est: alphabetum, quo usi ante hos dies fuimus, tum excussum, tum litteris aliquot emendatum atque auctum; formae litterarum singulae cum Graecorum monumentis collatae, vis assignata quae cuique congruat, deinde orthographia explicata; quas litteras in Etruscorum monumentis legendis aut demere aut adjicere aut permutare debeamus: denique etymologiae atque analogiae praesertim ratio habita; atque in ea tractatione universa vix pauca conjecturae data, pleraque ex parte prima atque ex veterum aut Graecorum aut Latinorum consuetudine accersita. Tertia denique pars est, quae ipsa monumenta veterum Italicorum, Tuscorum imprimis atque Umbrorum, per quos Tabulae illae Eugubinae conscriptae sunt, proponit atque explicat, in qua grammaticis jam expensis, historica praesertim consectatur, neque pauca sunt, quae vel ad civilem

cultum antiquorum, vel ad religionem, vel ad Italiae historiam pertinentia, nova quadam luce illustrentur: quibus de rebus quam acriter superiori aetate ac nostra vel ab Italis vel ab exteris disceptatum sit, profecto nosti: ibi enim disceptatur vehementius, ubi obscurior caussa est, et suspensae magis judicum mentes. Satis de his. Reliquum est, ut te orem, ut quoniam artes nostrae nescio quo modo nunc uberiores fructus ferre videntur quam olim ferebant, sive quia nunc nulla in re alia magis acquiescimus, sive quia munus, quod sustinemus in Academia Pisana, id exigere arbitramur, me meaque pro veteri amicitia nostra adversus invidos et obtrectatores tuearis atque defendas. Vale.

Florentiae id. Sextilis an. MDCCLXXXVI.

JUSTUS FONTANINIUS

Postquam Jannonii vitam explicavimus, de Juſto Fontaninio scribendum ſuſcepimus, quorum alter ut odio, ſic alter ſtudio in Romanos Pontifices inclaruit: adeo paucis poſteritatis cura inter infenſos vel obnoxios. Is natus eſt honeſta familia III. Kal. Novemb. anni MDCLXVI. in perilluſtri Provinciae Forojulienſis oppido, cui S. Danielis nomen. Parentes habuit Franciſcum Fontaninium et Ludovicam Manzoniam, qui cum puero vivendi praecepta darent, non minus ſtuduerunt, ut ille doctrina liberaliter inſtitueretur. Vix hic excesserat ex ephebis, cum venit in Goritianum Collegium, quod tum Jesuitae regebant. Quia illum omnis ars & doctrina liberalis, & maxime philosophia delectabat, iis, quibus utebatur, magiſtris contentus haud esse poterat. Tanquam ad adſpiciendam lucem se revocatum fuisse affirmabat, cum

Redii scripta forte in manus suas pervenissent, quae quod commendentur copiose & eleganter loquente sapientia, hanc ſibi comparandi cupiditate incredibili exarſit. Invitabant etiam eum ad se se dignitate & utilitate sua sacrarum litterarum studia, praesertim cum deliberasset sacrae militiae nomen dare. Quod cum praeſtitisset an. MDCLXXXX. ad excolendum magis magisque doctrina animum, Venetias primum, mox Patavium venit, quae urbes abundarunt semper optimis disciplinis atque hominibus omni doctrina & virtute ornatissimis. Tum specimen ingenii atque eruditionis dedit, cum Dissertationem emiſiſſet *de maſnadis aliiſque ſervis juxta Longobardorum uſum*, qua quaſi gradum quemdam atque aditum ad famam, cui servire deliberaverat, se jecisse putavit. Quod minime ambitiose ab illo judicatum fuisse exiſtimabis, cum Apoſtolus Zenus, de illa dissertatione edenda auctor eidem fuerit. Inter eos, quibuscum familiarissime atque amicissime vixit Fontaninius, fuit Philippus a Turre, cujus opera factum eſt, ut ipse Josephi Renati Imperialis Cardinalis bibliothecae

praeficeretur. Ea propter Romam venit aestate an. MDCLXXXXVII. et quidem cum spe maxima majora obtinendi ab Innocentio XII., qui quamvis illitteratus esset, mirum tamen in modum doctorum hominum honori et dignitati favebat. Cum videret Justus haud mediocrem de se homines habere opinionem, hanc ut constantem efficeret plurimum laboravit. Multum vigilabat in studiis, frequentabat litteratorum hominum domus, horum coetus, qui erant apud Severolium & Ciampinium Praesules amplissimos, posse interdum dicendo tenere sibi gloriosum arbitrabatur, veniebat saepe ad Norisium et Casanatam, qui lumina atque ornamenta Romani Senatus esse putabantur, & erant; omnino nihil praetermittebat, quod ad laudem omnium undique, et benevolentiam et gratiam potentiorum colligendam conducere posse videbatur. Hortante etiam Laurentio Zaccagnio viro Graecis Latinisque litteris eruditissimo, quocum saepissime erat, Graecam linguam didicit, et Raphaele Fabretto magistro in inquirendis interpretandisque antiquis inscriptionibus plurimum versatus est. Sed in tanta studiorum

verietate illa semper potiora duxit, quae ad Ecclesiasticam historiam spectabant, in qua quantum profecisset saepe declaravit in illa Academia, cui a loco, in quo habebatur, Propagandae Fidei nomen erat. Veniebat ad eam flos virorum et nobilitatis, ejusque fama non solum manaverat per Italiam, sed etiam alpes transcenderat. Personuerat enim vocibus Christiani Lupi, Henrici Norisii, Jo. Mabilonii, Eusebii Reneaudotii, Philippi a Turre, Josephi Mariae Thomasii, ut de ceteris sileam, qui ad eam accuratas et meditatas commentationes de gravioribus rebus ad theologiam, jus Pontificium, et Ecclesiae historiam pertinentibus attulerant. Quae in ea disseruit Fontaninius, uno volumine complexus est, quod *Collationes* inscripsit. Cum jam in universa Urbe celebratum ejus nomen esset, mandavit ei Summus Pontifex Clemens XI. ut ad se referret de dialogo quodam contra Fraticellos, qui Jacobo de Marchia Ordinis Minorum tribuebatur. Certissimis monumentis atque argumentis probavit Fontaninius neque fuisse, neque esse potuisse ejus opusculi auctorem Beatum Jacobum, atque propterea

nullam esse caussam conflandi invidiam homini sanctissimo, remorandique debitos illi Sanctorum honores. Eodem tempore de Andrea Agnello, qui saeculo aerae Christianae IX. historiam scripserat Pontificum Ravennatum, quaedam exaravit, ut responderet iis, qui vetandam operis hujusce impressionem censuerant, propterea quia scriptor ille affirmaverat consuevisse Caesares Archiepiscopis pallium concedere. Hujus enim testimonium nihil momenti habere probavit, cum graviorum & antiquiorum scriptorum auctoritas atque consensus jus illud tribuat Romanis Pontificibus. Dabat & famae, quod saepe de componendis Latinis inscriptionibus rogaretur vel ad memoriam mortuorum, vel ad prodenda posteris illustria Romanorum Pontificum facta. Homo navus et industrius multa uno eodemque tempore versabat animo, in quibus otium suum consumeret, & cum Italica carmina & epistolas collegisset Cyri Persii equitis Hierosolymitani, ejus vitam exposuit; de scriptoribus Forojuliensibus opus magnum suscepit; alia, quae memoriam rerum Forojuliensium illustrarent, seposuit, de

edendis Hieronymi Aleandri junioris Cardinalis doctissimi operibus, quae ex bibliotheca Barberinia excripserat, cogitavit; breviter vitam Alexandri Tassonii declaravit (1) studiumque poesis nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum renovavit. Sed magis quam propriorum carminum confector (nam natura, quae in poesi in primis dominatur, non admodum valebat) alienorum judex esse voluit, & cum ceteris poetis omnibus antecellere Torquatum Tassum existimaret, Amintae defensionem adversus Bartholomaeum Cevam Grimaldium arripuit. Itaque an. MDCC. librum vulgavit, quem Cardinali Imperiali suo nuncupavit, ut persuaderet omnibus, sive elocutio, sive fabulae artificium spectetur, nulla in re saltem graviori peccasse Torquatum,

(1) Quae de Tassonio exaravit Fontaninius edidit Apostolus Zenus cum libro, cui titulum fecit: *Annotazioni sopra il Vocabolario degli Accademici della Crusca; opera posthuma di Alessandro Tassoni &c. Venezia* 1698. *in fol.* Satis superque nunc constat hoc opus Tassonio falso tributum fuisse. Vide quae hac de re narravimus in vita Apostoli Zeni Vol. IX. pag. 214.

quinimmo tale confecisse poema, de quo nihil satis admirabiliter, satisque magnifice dici possit, quoque uno effecit, ut ceteras nationes omnes in hoc poesis genere, ne Graecis quidem et Latinis exceptis, vinceremus. Haec defensio docta, erudita, elegans est, magnoque plausu Romae excepta fuit. Non caruit tamen reprehensoribus (1), nec uti potuit Fontaninius excusatione justa et idonea, quando coarguit eum typographus Josephus Cominius, quod probatiores Amintae editiones minime consuluisset. Spoponderat Tassi studiosis se secundo editurum defensionem suam multis in locis auctam et emendatam, quod tamen exitu non praestitit. Tanto amore ferebatur in Tassum, ut exarserit quoque ejus ingenium contra eos, qui magno in pretio haud habendam jure meritoque affirmabant illius tragoediam, quam inscripsit *il Re Torrismondo*, et tum de tragoedia et comoedia, et de celebrioribus Tragicis et Comicis praesertim Gal-

(2) Vide *le Osservazioni d' un Accademico Fiorentino* (*Uberto Benvoglienti*) quas Sebastianus Coletus edidit Venetiis an. MDCCXXX cum defensione Fontaniniana.

Gallis libellum scribendum suscepit. Quanquam non defuerint, qui ab eo petierint, ne gravaretur exaedificare opus, quod instituerat, ego tamen censeo eumdem non satis aptum et locupletem fuisse ad illud exornandum amplificandumque artis praeceptis, quae interioribus et reconditis litteris continentur. Erant tamen in eo plurimae, nec eae vulgares, qua re factum est, ut illi a Clemente XI., cui maxime curae erat, ut ad veterem splendorem dignitatemque revocaretur Archigymnasium Romanum, munus docendae in eo eloquentiae deferretur. Oratio, quam in ingressu muneris dixit de usu et praestantia litterarum, vel Petri Baylii laudes obtinuit (1); laudarunt

(1) Exemplar orationis [*sic ille*] quod muneris loco mihi misisti, vir praestantissime, tantum grati animi sensum mihi instillat, ut ei significando vix par esse posset insignis tua facundia. Idem dixerim de voluptate, nec non admiratione, quibus perfundebar, dum legerem illam orationem vere redolentem aureum aevum eloquentiae Romanae. Inclarescet in primis vel eo nomine Pontificatus Clementis XI., cujus sane virtutes optimarumque artium intelligentia & cura laudem merentur egregiam, obtinentque ab iis quoque, qui alia sacra colunt, quod Gymna-

et alii doctrina insignes viri quae Fontaninius tradere solebat auditoribus suis, cum interpretandos Ciceronis libros de Oratore, et alia ad Romanorum eloquentiam & Latii linguam spectantia explicanda suscepisset. Beatus jam sibi esse videbatur Fontaninius, quod in florentissima urbe, & in doctissimorum hominum flore versabatur, & quod studia sua adeo probabantur Clementi XI. magno ingeniorum aestimatori, ut ab eo auctus sacerdotio, aliisque beneficiis affectus fuerit. Hunc ut sibi magis magisque conciliaret, in ipsius nomine apparere voluit quae pro Jo. Mabillonio adversus Bartholomaeum Germonium exaravit. Nemo ignorat quam de litteris bene meritus fuerit Mabillonius, & quantam illi praesertim gloriam pepererint, quae ad rem diplomaticam illustrandam vulgavit.

stum Urbis in pristinum splendorem restituere allaborans, te inter alios admoverit muneri eloquentiae, interiorumque litterarum excolendarum. Faxit Deus, ut diu hanc spartam exornes in emolumentum Reipublicae litterariae ac nominis tui famam dudum florentem latius, latiusque propagandam. Vale.

Uni Jesuitae, quia proclives erant ad omnia Benedictinorum Monachorum facta obtrectanda, invidiose illius scripta carpebant, extititque ex iis unus Germonius, qui cum *de veteribus Regum Francorum diplomatibus & arte secernendi antiqua diplomata vera a falsis* opus Parisiis anno MDCCIII. edidisset, tot incorrupta rerum gestarum monumenta, quibus usus fuerat Mabillonius, quibusque Benedictinum S. Dionysii, ceteraque insigniora tabularia gloriabantur, dubia & incerta esse affirmavit. Tantam arrogantiam haud ferendam putavit Fontaninius, et multis argumentis atque exemplis confirmavit summae dementiae esse quae ad nos pervenerunt ab antiquitate monumenta, quibus veritatis notae insunt, in dubium revocare. Nonne erat injuriam facere summis viris, qui ex ipsa Jesuitarum familia fuerunt, Sirmundo, Chiffletio, Browerio, Gretsero, Serario, & Bollandianis, aliisque bene multis, qui historiae in tantis tenebris clarissimum lumen praetulerunt, documenta ab iis allata contemnere, quorum quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus tot rationibus comprobarunt, ut ad omnem verita-

tem caeci esse videantur, qui iis fidem habere recusent? Itaque Germonius, cum amentia quadam raperetur, non vidit quid ab illustrioribus Ecclesiis et Monasteriis omni tempore gestum fuerit, ut sua haberent diplomata ac conservarent, quorum nonnulla a Fontaninio non nominantur modo, sed etiam eruditissime explicantur, atque eorum auctoritas vindicatur; non vidit quae publica testimonia iis accederent; non novit quae esset barbarorum saeculorum lingua, qui scribendi modi, quae consuetudines, ritus, mores, instituta et leges, & dum abutitur ad omnia immoderate & ingrate judicandi libertate atque licentia, imitari voluisse videtur exemplum collegae sui Joannis Harduinii, quem non puduit affirmare celebriores scriptores Graecos & Latinos non exscriptos, sed confictos fuisse a Monachis Benedictinis XI. saeculi, quo sane nihil auribus animisque hominum absurdius. Propter ubertatem eruditionis, & abundantiam rerum omnium, quae ad diplomaticam, ut loquimur, artem, et historiam et chronologiam medii aevi pertinent, magno in pretio Fontaninii opus ha-

bendum est, quod a doctissimis Gallorum, ac praesertim a Mabillonio ita exceptum fuit, ut maxima ei statim facta fuerit gratulatio (1), & summis laudibus ejusdem nomen

(1) *En Mabillonii ipsius gratulatoriam epistolam*: Pervenit tandem in manus meas e Regia bibliotheca aureus liber tuus, vir clarissime, quo veterum diplomatum veritatem, simulque meam fidem ab iniqua Germonii censura vindicare aggressus es. Ubi primum illum mutuo accepi a Regio Bibliothecario, continuo eum aperui, moxque ad legendum me rapuit primo quidem typorum nitor, quo nihil elegantius, tum argumenti genus, quod mea maxime intererat: argumento probe respondet titulus, quo concinnius nihil, Justi nomen praeferens ad jus suum cuique reddendum. Verum eo felicius nihil, quod Sanctissimus Pontifex Clemens XI. communis omnium parens & judex, caussae suae pariter ac nostrae patrocinium suum impendi haud dedignatus est, passus auspicatissimum suum nomen libro tuo praefigi; qua de re maximam tecum gratiam Sanctitati suae habemus. Lecta magnifica tua ad eum epistola, mox librum tuum avide lego, ac perlego, in quo scribendi modus Professoris eloquentiae nomine dignus elucet. Jam vero quam exquisita rerum in toto operis decursu varietas, quanta rationum vis, quanta argumentorum moles! Ea sane, ut iis adversarius non tam superari, quam obrui videatur. Quamquam vereor ut se victum fateatur Germonius, vixque mihi persuadeam, qui se in re diplomatica magistrum putabat, vix discipulum se reputari facile

celebratum. Sed haec ipsa valuerunt ad excitandum si non odium, attamen aut invidiae, aut odii non dissimilem offensionem Jesuitarum omnium in Fontaninium, cui rei argumento esse possunt quae Scriptores ephemeridum Trevoltiensium et Jacobus Bernardus litteris mandarunt. Nec siluit Germonius ipse,

le sustineat. Verum hac de re judicabunt aequi rerum aestimatores, quos mihi applausuros esse non dubito. Hoc saltem Germonio nos debere censebimus, quod tam praeclari operi occasionem dederit. Ad me quod attinet, etsi non dubitem, vir clarissime, te in componendo edendoque eximio isto libro non tam mei, quam publicae rei, ut par est, rationem habuisse, tamen quia mea caussa cum publica conjuncta est, teque meis studiis alias favere compertum habeo, verbis exprimere, nedum re ipsa, non valeo, quantum tibi obstrictus sim, quod istam elucubrationem elaboraveris ac publici juris feceris; ex qua certe intelligent litterati omnes quae & quanta ex tua eruditione sperare & expectare possint, qui tam praeclarum ejus specimen praeter alia dederis. Quam expectationem, ut factis compleas, integram & diuturnam valetudinem a supremo rerum Auctore tibi concedi ex animo exopto. Plura tibi nomine meo dicturus est noster in urbe Generalis. Vale; & me tibi addictissimum, ut coepisti, amare perge.

qui, vulgato libello, asperioribus verbis Fontaninium, & qui fuerant ejus operis defensores, Antonium Gattium, & Dominicum Lazzarinium perstrinxit. Verum cum in Fontaninio inesset animi excelsi atque invicti magnitudo ac robur, contempsit Jesuitarum voculas, quanquam eosdem semel laesos suarum laudum obtrectatores et adversarios perpetuo fore intelligebat. *Stet per me veritas*, dicere solitus erat, *quo quo modo de me mereantur homines*. Haec fidentia obtinuit ab eo defensionem Tillemontii, cujus immortale opus de historia Ecclesiastica Romae a nonnullis adeo vituperabatur, ut de illo ab hominum manibus, si fieri potuisset, eripiendo, agitaretur, auctore praesertim Jacobo Laderchio. Quam id indecorum, turpe, injustum futurum esset, argumentis et rationibus plurimis Fontaninius ostendit, ut ille, de cujus caussa agebatur, non potuisset accuratius eamdem defendere. Isthaec libertas perplacuit Summo Pontifici, qui nihil contra Tillemontium decernendum censuit, quod eo mirabilius debet videri, quia ille nihil tam oderat, quam Jansenistarum, quorum in

numero esse putabatur Tillemontius, nomen. Laudis avidus Fontaninius eam gloriam ingentem esse putabat patrocinium suscipere clarorum virorum, de magna virtute atque doctrina eorum saepe commemorare, certiores illos facere, siquid esset quod scire aut sua, aut ipsorum interesset, quas ab iis accipiebat ponderosas epistolas cum amicis communicare, & quod nihil est utilius quam conjunctio inter doctos doctorum & communicatio opinionum, invitare omnes ad ineundam studiorum societatem. Coluit praesertim Gallos, iis indulsit, eorum voluntati & gratiae deditus fuit, et cum his temporibus Parisiis esset, ejus amicus Dominicus Passioneus, nihil tam illi se invidere ajebat, quam quod praesens videret tot homines doctrina praestantes, eorumque congressu colloquioque frueretur. Sed ea res haud scio an plus illi profuerit, vel nocuerit. Nam laudum illius invidi, ac praesertim Jesuitae, sermonibus divulgarunt, mire illum esse studiosum et fautorem Jansenistarum, quos tristissimo verbo nominabant haereticos, et Romanae Ecclesiae Romanorumque Pontificum hostes. Fa-

cile fuit Fontaninio homines contemnere; qui religionis calumniam non religione, sed malevolentia comprobabant, et cum haberet multa virtutum praesidia, quae illorum criminationibus opponeret, tranquillo animo in iis studiis exercitationibusque, quas gloriosissime susceperat, perseveravit. Edidit an. MDCCVI. librum Italice scriptum *de Italica Eloquentia*, quem ad Josephum Ursium instituit. Huic quod multa deesse postea intellexit, de eodem augendo atque iterum edendo cogitavit, quod praestitit an. MDCCXXXVI. Nihilo tamen minus non fugit reprehensionem eorum, qui omnibus eruditionis ornamentis abundabant; et quae emendavit notavitque Apostolus Zenus, quanquam nimium obsecutus fuisse videatur desiderio de Fontaninii gloria detrahendi, hujusmodi sunt, ut hunc errasse arbitremur, cum de iis, qui de eloquentia Italica optime meriti sunt, satis copiose atque erudite se dixisse judicavit. Mirabitur vero quispiam Zenum, cui erat mitissimum ingenium, acerbum fuisse in reprehendendo Fontaninio, qui vel a prima adolescentia in illius amicitiam se contulerat. Sed acuit illum ad severitatem genus

reprehendendi morosum, quod saepe adhibuit Fontaninius, cujus ingenium Aegyptio aceto assimilare solebat, & negligentia, qua multa vel ante pedes posita transiliit, atque a se inventa attigit. Rationes etiam quasdam attulit Zenus, quare se disjunxerit ab familiaritate hominis, cujus existimationis buccinator antea fuerat. Nam Fontaninius facilis ad exardescendum, & ad dissuendas non solum, sed etiam ad repente praecidendas amicitias, cum a se abalienasset Muratorium & Maffejum, irasci videbatur Zeno, quod cum iis litterarum commercia haberet. At Zenus solitus metiri amicos non aliorum dissidio ac dissensione, sed voluntate ac judicio suo, risit Fontaninii querelas, permansitque in sua pristina erga illos benevolentia. Tum quaesivit, servaverit ne in illo fidem, quod cum a se multa accepisset ad augendum corrigendumque librum de Italica Eloquentia, non modo nullam accepti beneficii mentionem fecit, sed ne caritati quidem suae pepercit, ne quid temere in se proferret. Haec adeo commoverunt Zenum, ut asperius, quam ejus paterentur mores, erga Fontaninium se se ges-

serit; quanquam ei in mentem saepe venerit praeceptum illud, quod vetat cineri & ossibus mortui dolorem inurere. Nam Fontaninius e vita excesserat, quando ille opus suum confecit, quod inscripsit: *Annotazioni alla Biblioteca dell' Eloquenza Italiana*. Porro si tam sapiens fuisset Fontaninius, quam fuit vehemens, melius quidem famae ac fortunae suae consuluisset. Nam magna Romae opinio erat de illius doctrina, & qui otiosis & nihil agentibus honores saepissime deferuntur, debiti videbantur homini, qui totam aetatem in studiis litterarum contriverat. Horum laborum fructus uberes atque immortales cepit Hortanum civitas, de cujus antiquitatibus ita disseruit Fontaninius, ut scriptorum veterum se litterate peritum ostenderit. Quaerit primo de urbis ortu, quem a Pelasgis repetit, et quia haec illo tempore, quo Trojani in Italiam migrarunt, opibus florens fuit, et quia nomen Vadimonis, quod est lacui in agro Hortano, aliquid Etruscum sonare videtur, probabili conjectura colligere se posse ait fuisse Hortam unam ex duodecim urbibus Etruriae, seu Dynastiis, quae

totidem Lucumones, seu Reges habuere; Sed ad hanc concludendam sententiam necesse erat Vejentes quodammodo ab Etruria expellere, idque praestitit Fontaninius, cum eos, Livio teste, proprium regnum habuisse, atque non inter, sed proxime Etruscos fuisse ostendisset. Hoc ipse ordine enumerat Etruscorum Dynastias. I. Perusia. II. Cortona. III. Aretium. IV. Clusium. V. Volaterrae. VI. Vetulonia. VII. Volsinium. VIII. Rusellae. IX. Tarquinium. X. Caere. XI. Horta. XII. Faleria. Qui fuerit status Hortae, postquam Augustus Caesar eo militarem coloniam deduxit, quae tribus, quos magistratus habuerit diligenter inquirit, facem illi praeferentibus antiquis inscriptionibus, quas erudite explicat, et interdum acute supplet. Inter has eminet illa, quam foederatus Faliscorum populus Hortae posuit, cujus rei caussam dum explicat, de Tusciae & Piceni Pentapoli & de Faliscis copiose disputat. Hoc loco Goltium non modo et Harduinium, quod Faliscos Argivorum in Etruria colonos cum Faleriis Magnae Graeciae populo commiscuerunt, sed etiam Stephanum, Plinium & So-

linum reprehendit, quod Falerios et Faliscum duo diversa fuisse oppida affirmarunt, cum, Livio teste, exploratissimum sit Romanos oppidum ipsum, quod situm erat juxta viam Flaminiam Otriculos inter et Romam, Falerios, agrum vero et populum Faliscos nunquam non vocitasse. Explodit etiam Salmasii sententiam affirmantis Aequos Faliscos ab Etruscorum Faliscis differre, et nomen Aequorum non ab aequa planitie, sed ab Halesio aequi servantissimo manasse contendit. Quod in inscriptione, de qua loquimur, quatuor priores lineae obliteratae sint, ex eo conjicit ad Domitianum Caesarem illam spectasse, de cujus morte adeo Senatum Romanum laetatum fuisse scimus, ut ex omni aere vel saxo eradi nomen et titulos, ad abolendam, si fieri potuisset, crudelissimi Tyranni memoriam decreverit. Hinc Fontaninius occasionem captat disserendi de aliis monumentis, ac praesertim de inscriptione, quae est in arcu Septimii Severi, in quibus elogiorum et nominum litterae deletae conspiciuntur; et si cui haec digressio a proposito argumento nimis longa videbitur, aliquid

ignoscat volo consuetudini antiquariorum, qui dum intendunt oculos in omnes partes, vereri videntur, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Reliquarum Hortanarum inscriptionum non modo sententias, sed et verba diligentissime explicat et enucleat, & dum multa obscura patefacit atque illustrat, quae ad Etruscorum numina, mores et linguam (hanc ex Graeca magna ex parte fluxisse judicat) et ad Romanorum facta illustria pertinent, se doctrina atque optimarum artium studiis eruditissimum ostendit. Haec quidem in priori operis parte. Altera vero pars tota ferme constat dissertatione de Falconia Proba cive Hortana, sane digna, quae ob Centonem Virgilianis versibus de Christo compositum inter Poetrias Latinas numeretur. Hanc cum Faltonia Proba ex clara Aniciorum gente, consulis filia, consulis uxore, ac trium consulum matre, quaeque SS. Hieronymi atque Augustini necessitudine et laudibus inclaruit, contra ac putaverant viri in primis docti Vossius, Barthius, Reinesius, Baronius, ac Dupinius, nihil commune habere probat. Turpius etiam illos errasse ait, qui

hoc carmen Sedulio tribuerunt, quod Probae adjudicandum esse arguit etiam Gelasii I. Decretum, quod an. CCCCLXXXXVI. in Concilio Romano fecit, quodque ex antiquissimo codice Bibliothecae Vaticanae exscriptum noster hic veterum monumentorum corrector sapientissimus non mendose, ut alii non pauci, in lucem protulit. Divinare se jam posse putabat quemadmodum Scriptores ephemeridum Trevoltiensium jactaturi essent opus, quod non Itali modo, sed et Germani magnifice laudaverant (1). Sed quae illi inscite atque inimice objectarunt ita diluit Fontaninius, ut adversariorum accusationes laudes illius magis magisque illustraverint. Bis Romae editum fuisse opus creditur (2) semel au-

(1) Vid. Giornale de' Letterati d' Italia Tom. XXI. Venezia 1715. & acta Erudit. an 1709. Lipsiae &c.

(2) Apostolus Zenus diligens investigator earum rerum, quas gessit Fontaninius, falso affirmari ait bis Romae editum fuisse illius opus. Mutata enim libri fronte & addita III. parte operis Ipsius, seu Auctor, sive Typographus fucum, ut dicitur, fecerunt. Vid. ejusdem *Annotazioni alla Biblioteca dell' eloquenza Italiana* Tom. I. pag. 329.

tem Lugduni Batavorum. Tanti enim illud fecit Burmannus, ut ad *Thesaurum* illum suum *Historiarum Italiae* exornandum maxime opportunum judicaverit. Si se occupationibus relaxasset Fontaninius (nam ut plane exsolveretur non postulabat) quibus distinebatur, propterea quod omnibus curis Sedis Apostolicae jura sibi tuenda putabat, alia hujusmodi ad antiquitatem pertinentia profecto vulgasset: haec enim studia otiosum hominem desiderant; sed illa potiora et utiliora judicavit, quibus adversus potentiorum machinas se arripuisse patrocinium aequitatis dicebat. Prima illi contentio fuit cum Caesarianis, qui Duce Bonevallio perdito homine, & instigante Rainaldo Atestino an. MDCCVIII. Comaclum occuparunt, quod ad Caesarem *feudi* jure pertinere ajebant. Non est credibile quantum id doluerit Clemens XI. qui ad molliendum Josephi I. Caesaris animum multis de caussis sibi infensum litteras ad eum dedit plenas justissimi doloris & querelarum. Sed necesse erat scripto probare nullum esse jus neque Caesari, neque Atestinis in Comaclum, hujusque lacunosam vallem, id-

que

que Pontifex Fontaninio mandavit. Vulgavit hic eodem anno libellum, quem inscripsit: *Il Dominio temporale della S. Sede Apostolica sopra la città di Comacchio per lo spazio continuato di dieci secoli esposto ad un Principe*, quo in libello collegit gravissima monumenta, ex quibus confici vult diuturna adeo possessione Pontificem deturbare iniquum esse, & Catholico Principe indignum. Tanti haec non esse putavit Ludovicus Muratorius, quin rationibus aliisque monumentis infirmari & dilui possent; et quae jussu Mutinensium Ducis, cui omnia studia sua consecraverat, typis mandavit, ob celebritatem Auctoris & eruditionis copiam magnos profecto motus excitarunt. Ex iis, quae hic scripsit, moderatum hominem & prudentem cognosces; ex illis, quae respondit Fontaninius, satis apparet fuisse illum natura vehementem & ferocem, neque suae, neque adversarii dignitati, dum pro sententia sua pugnat, pepercisse. Isthaec intemperantia (nihil enim juri tam est inimicum, quam vis) vel iis displicuit, qui favebant Pontifici, & dolere ipse postea

debuit, quod poenas culpae gravissimas susceperit. Vere enim dictum:

Paucis temeritas est bono, multis malo.

Controversia inter Muratorii et Fontaninii sententias in illo erat, utrum Romani Pontifices ante Pipini & Caroli Magni donationes Exarchatum Ravennae possederint, & utrum eae donationes validae, confirmataeque fuerint a Ludovico Pio, aliisque Imperatoribus tum Gallis tum Germanis; num hi dominatum et principatum liberum dederint Romanis Pontificibus, aut iis conditionibus, quae sunt omnibus *Feudis* communes; a quibus Atestini Principes Comacli, ut loquimur, investituram acceperint, et cui potestas esset hanc concedendi. Hinc de tota illa controversia de Ferrariensi Ducatu disputatur, & num justa fuerit caussa Clementi VIII. illum recuperandi. Multa, quae ad historiam, chronologiam, & criticam pertinent, hinc illinc afferuntur, & nonnulla, quae obscura caligine tecta videbantur, clarescunt. Nostrum non est quidquam de tantis rebus decerne-

re; illud addemus unum Carolum VI. Caesarem reddidisse Benedicto XIII. Comacli possessionem; nec sane verifimile videtur fuisse caussam restituendi, si justa fuisset occupandi. Pro his laboribus praemia haud mediocria Summus Pontifex persolvit Fontaninio. Sibi enim a cubiculo illum esse voluit, auxit etiam ditibus sacerdotiis, et fortasse aluit in ipso speculam fore, ut aliquando amplissimis honoribus decoraretur. Id erat non modo stimulos admovere, sed pene ignes adhibere, quo pergeret tenere gloriae et industriae viam, quam instituerat. Majores res scribere ingressum e cursu ipso revocavit voluntas Cardinalis Imperialis, qui ab eo confici et vulgari optavit plures annos ante inchoatum suae bibliothecae catalogum. Praestitit id Fontaninius an. MDCCXI., qui glorians affirmavit magnas se exsorbuisse difficultates, et labores prope incredibiles sustinuisse, ut exscriberet librorum titulos, et antiquas et novas editiones adnotaret, ut inveniret, et suis auctoribus restitueret ea, quae inter aliena scripta et collectiones latebant, ut quae es-

sent singularum artium et disciplinarum veluti instrumenta ordine recenseret, ut tale denique opus conficeret, quod et doctrinarum et librorum editorum studiosis utilissimum foret. Constat universum *catalogo Auctorum in alphabeti ordinem adducto*, *hujusque appendice*, *catalogo scientiarum*, *& demum indice classium et capitum*. Ingrate ille se gereret, qui scrutari vellet qui errores in tanta re objecti fuerint Fontaninio: ex his enim libris ii maxime laudantur, qui minimis contaminantur vitiis. Non adeo delectabatur typis impressis libris Fontaninius, quin saepe etiam annosos codices conquireret; et quantum his de rebus ejus tribueretur judicio, satis declaravit vir summus Bernardus Montfauconius, cum in suum Diarium Italicum retulisset ejusdem Dissertationem *de translatione codicis Evangelii Sancti Marci ex Foro Julio Venetias*. Codex hic Latinis non Graecis, ut Cornelius a Lapide censuit, exaratus litteris antiquitate superare omnes videtur. Mutilus est, propterea quia Carolus IV. Caesar a. MCCCLV. quo tempore Aquilejam venit visendi caussa Nicolaum Patriarcham fratrem suum, quasdam

illius paginas secum Pragam, ubi adhuc servantur, adsportavit. Ab Aquileja Forum Julium, inde Venetias translatus eſt, quod Fontaninius minime factum fuisse putat ante annum MCCCCXX., quo Venetorum Respublica universam Forojuliensem Provinciam occupavit. Sciebat, cui scriberet, ac propterea dicta sua certissimis monumentis confirmavit. Ipse vero mirum in modum laetabatur, quod a Maurinis Monachis, quorum plurimi iis temporibus erant doctrina illuſtres, nulla non laude celebraretur, ac saepe consuleretur de rebus ad antiquitatem pertinentibus, ad quas opus erat ingenio acuto et eruditione praeſtanti. Jam id videbatur profiteri, ut de omni hujusmodi re, de qua disputabatur, copiose dicere posset, quare libenter arripuit facultatem de corona ferrea Regum Longobardorum disserendi, quae Modoetiae in principe Eccleſia servabatur; eique divini honores tribuebantur ea de caussa, quod Chriſti Domini clavum circum eam esse incolae illius regionis a majoribus acceperant. Antiquitatem et sanctitatem hujusce coronae adversus Mediolanen-

ses quosdam, qui utrumque negabant, scripto probandam suscepit, et satisfecisse illum officio suo judicatum fuit non modo a viris doctis, sed etiam ab iis, quorum munus est Romae videre, ut in caeremoniis omnia rite fiant. Quanquam haeretici superstitiose atque aniliter id a nobis fieri affirment, quod veneremur XXV. usque Christi Domini clavos, plausisse tamen videntur Fontaninii dissertationi, quae secundo edita Lipsiae fuit cum Commentario Ludovici Muratorii *de Corona ferrea*, quem retulerat in secundum *Anecdotorum* volumen. Duritas, severitas (quin dicam iniquitas?) Fontaninii, cum de Muratorii scriptis judicium ferebat ex iis apparet, quae ipse notavit. Sic enim ait: *Bene est quod* (Muratorius) *adolescens in coronam ferream se scripsisse dicat. Sed melius dixisset cum Hieronymo: peccavimus pueri, emendemur & senes. Censor non fecit hoc, quare adolescentiae excusatio in accusationem ei vertitur* (1).

(1) Quid Muratorius judicaverit de Fontaninii sententia indicant quae ipse praefatus est ad Tom. XIV. Rerum Italicarum Scriptor.

Quod incredibili ille amore flagrabat illustrandi religiosa, quae ad nos ab antiquitate pervenerunt, monumenta, undique conquirenda sibi illa esse putavit, quapropter a Pontifice facile veniam obtinuit lustrandi Italiam, & adeundi homines, qui eruditione atque doctrina excellere putabantur. Collegit laudem omnium undique, & permulta in rem suam seposuit. Sed vix Romam rediit cum jussus est opus aggredi, quo probaret Romanos Pontifices dominationem habuisse in Parmae et Placentiae Ducatum. Caussa fuit de hac re differendi, quod in eo foedere, quod ineunte Sextili an. MDCCXVIII. inierunt Caesar, Galliarum et Britanniae Reges, et Batavorum Respublica, cetera inter statuerant, quoties Farnesiorum familia esse desineret, Ducatum illum tanquam Caesareum, ut loquebantur, feudum sub Caesaris ipsius imperium ditionemque casurum (i). Disputatio uberrimos

(i) Fontaninius ut caussae suae serviret, multa sane aliena a vero affirmasse videtur. Si vetera monumenta quaerimus, ut quaerenda sane sunt in hujusmodi controversiis; ex iis patebit nullum fuisse jus Romanis Pontificibus in

fontes juris & historiae continebat, in quibus aperiendis Fontaninius se studiosissimum Pontificiae majestatis ostendit. Totum opus

Parmae Ducatum. Extat in Regio illius civitatis tabulario Diploma Caroli Magni dat. VII. anno ejus regni Italici, hoc est an. 780. vel 781. Aerae Christianae ad Apollinarem Episcopum Regii, quo illi concedit *quamdam sylvam juris nostri sitam in Comitatu Parmensi in finibus Bismanti, in loco, qui dicitur Lamasrularia*. Nemo sane ambigere potest totam illam regionem supremis suis tabulis ipsum reliquisse Pipino filio, et Cajetanus ipse Cennius, qui erat studiosissimus defensor jurium Pontificiorum, in opere quod inscripsit *monumenta Dominationis Pontificiae* Tom. II. p. 188. cum de Aemilia loqueretur in notis ad Privilegium Henrici Imperatoris, ait: *Sed provincia erat valde angusta, cujus fines territorium Bononiense ex parte una, ex altera vero Pentapolis. Quare Ludovicus, Otto, & Henricus Exarchatus & Pentapolis civitates enumerant, Placentia & Parma aliisque ultra Bononiam silentio praetermissis*. Non desunt alia monumenta, ex quibus conficitur Reges Italiae & Caesares post Carolum Magnum imperium exercuisse in Parmam & Placentiam. Petrus Maria Campus Canonicus *Istor. di Piacenza P. I. Append. n. V.* pag. 456. vulgavit Placitum an. 83., ex quo apparet *Lotarium sedem habuisse infra claustra Sancte Parmense Ecclesie ad singulorum hominum causas audiendas*. Apud Muratorium *Antiquit. Ital. med. Aevi Tom. 1. Dissert. XI. col. 569.* extat Privilegium Lud. II. dat. an. 863. quo

tres in libros divisit, neque dubitare se ajebat, quin, si armis legum controversia fuisset dirimenda, ille, cujus patrocinium susceperat, superior esset discessurus. Homo paratus ad

donat Supponi quasdam *Cortes juris Regni nostri sitas in Comitatu Parmense in Gastaldatu Bismantino, quarum una vocatur Felina . . . . . & alteram, que nominatur Malliaco*. *Harum Cortium* Dominium confirmavit Berreogarius an. 890. Hunnoco filio ipsius Supponis, ut colligitur ex altero Diplomate apud eumdem Muratorium *Tom. s. Disser. VI. p.* 279. Verum quis ignorat Carlomaonum illo ipso saeculo concessisse in feudum Wibodo Episcopo Parmensi civitatem Parmae cum omnibus ejus regaliis? Male Ughellius id factum fuisse putat an. 872., cum quinquennio serius id evenisse probetur ex monumento ad ipsum Wibodum pertinente, datoque 29. Decembris an. 877. Extat illud in tabulario Parmensis Capituli, & inter cetera ait Episcopus ille: *Deus immisit in cor Serenissimi Regis, quod in manu sua est, teste scriptura, ut nobis in servitio Dei Patris et Filii ejusque Matris pulsantibus et maxime pro statu Ecclesie Parmensis intervenientibus suo roboraret edicto & confirmaret precepto omne juspublicum & quid quid ad regalem pertinet exactionem omnino in integrum tantum infra Civit. Parmensem & Pratum, quod vocabatur Regium in jure & potestate istius Ecclesiae Parmensis*. Quas postea alii Parmenses Episcopi obtinuerant infeudationes legi possunt apud Ughellium, ex quibus omnibus conficitur Regium, non Pontificium jus esse in Parmensem Ducatum.

pericula; libenter, audacter, libereque dixit quae ad caussam pertinere putavit, et acerbe aspereque accusavit illos, qui allata a se infirmare atque convellere posse speraruñt: Sunt quasi ministrae comitesque sapientiae moderatio dictorum atque prudentia. Sed facilius aquam a pumice, quam a Fontaninio, cui vehemens et ferox erat ingenium, hasce virtutes postulasses; qua re factum est, ut cum in locum Clementis XI. successisset Michael Angelus de Comitibus, ipse ab aedibus Pontificis, in quibus habitabat, abire, et omnem spem, quam in illius humanitate et benevolentia positam habebat, abjicere coactus fuerit. Illam osculatus est, qua fuit oppressus, manum, tacite gemens tristem fortunae vicem. Tum studia sua vehementius coluit, ut per quae res ejus secundae fuerant ornatae, sublevarentur adversae. Levamentum etiam afferebant aegritudinum congressus amicorum, & officia eorum, quorum opera Innocentius XIII. in illam celsissimam sedem dignitatis atque honoris ascenderat; quos quidem minime poenituit ita esse molitos, ut quoniam pro ratione temporum

multa agitabantur adversa Romanis Pontificibus, Fontaninius consuleretur quid faciendum esse judicaret. Noli putare quidquam illum maluisse, quam ut Pontificis mandatis satisfaceret, et illud praesertim curavit, ut intelligeretur quas adhibuerint machinas Jesuitae ad perdendos tot homines, qui scriptis suis Gallicanam Ecclesiam ornaverant. Quaedam etiam ille exarasse dicitur, quae opportunissima fuerunt ad vindicanda Sedis Apostolicae jura, in quae scriptor audacissimus invaserat, et cum nullam praetermitteret occasionem bene de Pontifice merendi, hic non solum magna signa dedit animi erga illum mitigati, sed etiam benevolentissimi. Talis erat Pontifex Innocentius XIII., ut bonis omnibus ad bene sperandum de Christiana Republica quasi signum aliquod sustulisse videretur; sed impedivit eum mors ne multa et magna, quae animo conceperat, ad exitum perduceret. Huic successit Benedictus XIII., cui cum Fontaninius tribuisset semper diligentem cultum, non solum sperare, sed etiam confidere poterat suam illi fortunam et dignitatem curae fore. Ut testatum Pontifex apud animum

illius relinqueret quid sentiret de illius scriptis; haec dixisse, cum primum illum excepit, narratur: *bene equidem tibi dico, qui tot laboribus pro defendendis Romanae Ecclesiae juribus perfuncto digna ut eveniant precor, et quantum potero enitar*. Neque multo post Ancyranum Archiepiscopum et Canonicum Liberianae Basilicae ipsum creavit. Praeposuit etiam officio, quod *Visa de Curia* appellatur, pendique eidem jussit haud mediocrem pecuniae summam ex reditibus Episcopatus Cenedensis. Assignavit ei aedes in pulcherrimo Urbis loco, ut ibi tranquille et placide suis studiis vacaret. Quod totum se Pontifex converterat ad sanctiorem disciplinam revocandam, qua praesertim de caussa in Lateranensi Basilica haberi Concilium voluit, multa ex Fontaninio quaesivit, quasi superiorum temporum consuetudinum et legum interpres, et antiquitatis internuntius ille constitutus fuisset. Et sane nulla res major per illa tempora in controversiam disceptationemque vocata fuit, de qua prius decretum sit, quam ipsius sententia cognita. Accuratissime disputavit de liturgicis libris Romanae Ecclesiae, cum defensionem suscepisset Card. Jo-

sephi Mariae Thomasii, qui eosdem vulgaverat atque illustraverat. Hujus viri sanctitas et doctrina eo magis eminuit, quo studiosius ab hominibus petulantissimis, quibus praeerat Laderchius, opprimebatur, et ut omnia sua officia constarent erga illum, quem suavissime ac diligentissime Fontaninius coluerat, ubi primum Romam venit, ejusdem vitam exposuit, ex qua posteri pudoris, pudicitiae atque innocentiae exemplum capere possent. Eodem ferme tempore de *corona clericali*, *de sacris peregrinationibus*, *de indulgentiis*, *de caeremoniis quibusdam*, *de Cingulana Ecclesia*, *quae est in Piceno*, *antiquis honoribus Cathedrae Episcopalis restituenda*, *de Episcopatu Eugubino* disseruit, dumque se exercebat in hujusmodi consultationibus, huic laudi videbatur studere uni, ut sacrarum Constitutionum, et Pontificalis juris peritissimus judicaretur. Id Benedictus XIII. respiciens mandavit illi, ut poneret operam in vulgandis quinque Gratianei Decreti libris eo ordine, quo illos disposuerat Card. Turrecremata. Hic ordo idem erat, qui librorum, et titulorum Epistolarum Decretalium, quae Gregorii IX. dicuntur. Exem-

plar Turrecrematae operis chartaceum asservatur in bibliotheca Barberinia, sed illud typis imprimere quanti laboris fuerit, ex praefatione Fontaninii perspici poteſt. Ait enim: *in ea* (editione) *procuranda, ſingulorum Canonum citationes probae a ſpuriis diſtinctae, ac ad priſtinos fontes, ubi licuit, ſecundum praeſtantiores editiones recenſitae. Ad editionem Romanam exactae pariter fere omnes. Quasdam enim paucas variare, aut tangere, nobis, earum lectionem pro codice habentibus, religio fuit. Characterum diverſitate omnia diſtinximus. Ad Sacrorum Bibliorum loca in contextu recitata, librorum, capitum, & verſiculorum numeros e regione exaravimus: quaeque de noſtro alicubi poſt ſingulos canones perſaepe accesserunt, ea litteris minutioribus inter geminos uncos clauſimus, ut noſtra ab alienis ſejungeremus. Suſpectis brevi monito conſuluimus; perperam in dubium vocatis praeſto fuimus, non rarò adductis auctoribus, qui ea tuerentur. Pro majori canonicae eruditionis utilitate partitionem et numeros vulgatae editionis Gratiani ad oram ſingulorum canonum adnotavimus, ut facile conferri, & quacunque occaſione mox reperiri possent. Prae-*

terea quinque indices contexti, I. Librorum, titulorum, rubricarum, et canonum. II. Canonum tantum, principiis eorum, ordine alphabetico ita contextis, ut huic nostrae, & etiam reliquis editionibus accommodetur. III. rerum. IV. Historicus. V. Geographicus et Chronologicus. Pithoeorum curae multa nobis subministrarunt. Ex iis non sine crisi selegimus quae ad rem nostram facere videbantur, scriptorum, unde testimonia proferuntur, expressis aetatibus atque epochis certioribus; locorum etiam nominibus, ubi opera, quae laudantur, conscripta, & quo interdum missa. In tanto labore exantlando, addit ipse, se solidos menses XVI. consumpsisse, et mirificos sibi adjutores fuisse Vincentium Thomam Moneliam et Dominicum Georgium, viros divinarum rerum scientia claros. Quantum satis esse videbatur disseruit *de collectione Isidoriana,* hanc vel ipsis Romanorum Pontificum jurium defensoribus acerrimis Antonio Augustinio, Caesari Baronio, et Roberto Bellarminio suspectam fuisse probans, docuitque unde repeti debeat auctoritas, quam obtinuit Gratiani Decretum, quidque judicandum sit de hoc ab iis, qui ratione, non odio judicant. Quod

bene meritum de Pontificio jure, et de Romanis Pontificibus Turrecrematam laudibus extulerit, veniam ab se haud peti debere ait, non desperans illam viam, quam ipse tenuit, sibi ad honores fore expeditissimam. Hujusmodi opus non potuit Benedicto XIII. non summe esse gratum, qui ita gubernabat Christianam rempublicam, ut veterum leges, instituta, mores, quorum in Gratiani Decreto non modo adumbrata, sed etiam expressa sunt vestigia, prorsus instaurari optasset. Quod vero sapientissimus Pontifex illud praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum censebat esse, intueri sanctitatis documenta in illustri posita monumento, stimulavit Fontaninium ad vulganda, quae de S. Columba collegerat illo tempore, quo iter per Italiam habens ad patrios lares redierat. Ex his confecit commentarium, ex quo apparet Virginem illam Aquilejensem evasisse ex strage, qua complevit florentissimam provinciam Hunnorum Rex Attila, eamdem ex hac vita ad superos migrasse III. Non. Aug. an. CCCCLIII., in summo fastigio veterrimae arcis & montis Osopi conditam, eoque in

loco

loco Deo aediculam dedicatam fuisse, et ejus sepulcrum sanctum, augustum et religiosum semper habuisse Forojulienses, & magna frequentia celebrasse. Egit Fontaninius cum Bollandianis, ut suam quoque Columbam adscriberent ordinibus Sanctorum, quorum vitas scite et litterate exponebant; et digna quidem erat hoc honore, quod ea, quae scriptis mandavit Fontaninius, ex epitaphio antiquissimo a se primum detecto, aliisque incorruptis monumentis hauserat. Sed ita in illum animati erant omnes Jesuitae, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere potuerit (1). Alia hujusmodi, quae ad Sanctorum res gestas et reliquias pertinent, postea exaravit Fontaninius, pugnavitque acerrime pro Ticinensibus, qui magno id sibi ornamento esse existimabant, quod possiderent Augustini cineres, cujus ignoratum sepulcrum detectum fuisse putabatur an. MDCXCV. cum altare quoddam instauraretur *in Confessione Ecclesiae S. Petri in Caelo aureo*. Si Fontaninio fidem habemus,

(1) Vide quae ipsi attulerunt in vol. II. Act. Sanct. mensis Augusti p. 124.

saeculo V. exeunte corpus sanctissimi viri ex Africa in Sardiniam ab Episcopis, quos Trasamundus Rex Vandalorum in exilium ejecerat, translatum fuit. Nullo certo monumento id probat, tantummodo conjectura quadam ducitur ad id credendum, quod Beda et Paullus Diaconus, qui illum excripsit, testentur saeculo VIII. Luitprandum Longobardorum Regem magna pecunia a Saracenis redempta Augustini ossa e Sardinia Ticinum asportanda curasse. Nihil his testimoniis potius habuit; cetera, quae affert, antiquitate auctoritateque illis concedunt, nec illa tanti esse putamus, ut rem maxime dubiam certam faciant. Fortasse Fontaninius ipse diffidebat se posse firmissime in hac caussa consistere, in quam Summi Pontificis jussu ingressus fuerat. Laudi tamen ei damus, quod multa eruditione *Disquisitionem* suam ornavit; nam & de Trasamundi crudelitate in Africanos Episcopos, de antiquorum ritibus in sepeliendis Sanctorum cadaveribus, de phialis oleo plenis, quae in eorum sepulcris reperiuntur, de velis, aliisque hujusmodi rebus copiose disseruit. Ait etiam se mirari quod

ignoraverit vir summus Cluverius, idcirco urbem Ticinum dictam fuisse Papiam, quia ex tribu Papia, cujus mentio fit in aliquot pervetustis inscriptionibus, eo colonia deducta fuit. Diu disceptatum est a multis, num Ticini esset, inventumque fuerit S. Augustini corpus, & qui Augustinianorum familiae praeerat vir doctus Fulgentius Bellellius, duobus voluminibus comprehendit, vulgavitque Venetiis, quae hinc illinc scripta fuere. De Fontaninio quidem & Saxio, quorum sententiae plurimum tribuere videbatur Bellellius, vere judicatum putamus: *ea dicitis quae non sentitis, utque vestitum, sic sententiam habetis aliam domesticam, aliam forensem* (1). Certiora habuit Fontaninius quae in apertum proferret de Sancto Petro Urseolo, quod summi sui studii in Venetam Rempublicam, cui vir sanctissimus, antequam an. DCCCCLXXVIII. Benedictinorum familiae nomen daret, praefuit, signum esse debere ajebat. Noli putare Fontaninium ea tantummodo persecutum fuisse, quae commendant vitam, mores ac sum-

(1) Ex Cic. lib. II. de finib. cap. 24. Vid. Acta Lipsiensia an. 1731.

nam Urseoli sanctimoniam, ob quae ei Sanctorum honores merito decretos fuisse, & confirmandos esse contendit: nam explicat & excutit multa, ex quibus clarissimarum familiarum Ursiolae, Justinianae, & Buduariae propagines, successiones Ducum Venetorum ab an. DCCCCLIX. ad annum usque MIX. & alia ad Venetiarum & locorum, ac praesertim Aquitaniae, in quibus Urseolus commoratus est, historiam pertinentia possimus cognoscere. Haec gratissima fuerunt Veneto Senatui, qui binis aureis numismatibus et honorificentissimis litteris remunerandum Fontaninii laborem censuit. Est etiam unus liber de vita Camillae Ursiniae Burghesiae, quem ab Alexandro Maffejo amicissimo suo inchoatum Fontaninius ita perficiendum putavit, ut in eo multa ad sancte et caste agendam vitam praecepta continerentur. In quibus dum elaborabat, potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid alii, qui majora ab ipso exigebant, laudaturi forent. Quod non solum pudoris pudicitiaeque exempla plurima, et praecepta salutis, sed etiam elegantia & munditia Etruscae orationis peti possunt ex

libris moralibus S. Gregorii, quos in Italicum converterat Zanobius a Strata, omnem a se adhibendam diligentiam putavit Fontaninius, ut illi emendatiores iterum Romae in lucem prodirent. Praeclara voluntas, atque omni laude digna. Num vero ipse plane satisfecerit eruditorum expectationi, ex Apostolo Zeno cognosces (1), in cujus de Fontaninio judiciis probo quidem severitatem, acerbitatem non item: quanquam plerisque videatur haud debuisse esse mitis in judicando de homine, qui nullis unquam condimentis humanitatis severitatem acerbam mitigavit. Mihi quidem ignosces si appellem talem virum saepius. Verissimus enim & sapientissimus judex Zenus fuit de iis rebus omnibus, quae ad litteras Italicas editosque libros pertinent, & id dolemus, quod Fontaninius tot ad reprehendendum ansas propter praeproperam praesertim in scribendo & de alienis scriptis judicando festinationem, ac fer-

(1) *Vid.* Annotazioni alla Biblioteca dell'Eloquenza Italiana T. II. a pag. 469. ad pag. 475.

vidum ingenium illi dederit. At si interdum illi deligentia, non labor certe defuit, cum in auctoribus cognoscendis, in evolvenda antiquitate, in notitia vel rerum, vel hominum, vel temporum omnem fere vitam consumpsisset. Illum pene se amisisse annum arbitrabatur, quo non aliquid ex thesauris suis in lucem protulisset. Fecisset hoc egregie, si quod animo conceperat, praestitisset, ut insigniora quaedam Christiana monumenta, quorum maxima Romae est copia, illustrasset. Nam hercle idoneus erat, ut ex illa dissertatione conjici potest, quam de *Disco argenteo votivo* non ita pridem Perusiae reperto, & ad Museum Albanium delato, an. MDCXXVII. in vulgus edidit. Videtur illum ex aede principe S. Petri barbarus miles abstulisse. Erat enim una ex gabatis votivis & gabatis seu lancibus utebantur majores nostri in sacrae mensae ministerio. Hoc ipso in disco victoriam de Maxentio a Constantino ad pontem Milvium reportatam exprimi putat Fontaninius. Inscriptio vero, quae ipsum circum ambit, tota veterum Christianorum pietatem ac religionem olet. Sic enim se habet.

DE . DONIS . DEI . ET DOMNI . PETRI .
VTERE . FELIX . CVM . GAVDIO .

Haec praesertim occasionem Fontaninio suppeditat multa de donariis, aliisque ritibus Christianorum disserendi, quod dum praestat, se Christianarum antiquitatum litterate peritum ostendit. In praefatione libri eos recenset et laudat, qui in hujusmodi studiis utilem operam posuerunt, et admirari in primis videtur hominem Florentinum sibi amicitia conjunctum Philippum Bonarrotium, quo sane nemo doctior, nemo prudentior extitit. Post haec rediit ad se, atque ad morem suum; nam in extremo libro vehementissime objurgavit nonnullos, quos Romanis Pontificibus inimicos esse arbitratus est, cum quibus se inexpiabile bellum suscepisse gloriabatur. Questus & graviter est, quod extitisset, qui non solum sumeret multa e sua Dissertatione, sed etiam surriperet, nulla sui mentione habita (1). Qua in re multo am-

(1) Vid. Eloquenza Italiana pag. 491.

bitiosius fecisse mihi videtur, quam honos illius & fama postulabat. Sed erat laudis percupidus, & de suis rebus gestis libenter et saepe loquebatur. At hoc non concedo, ut qua re gloriabatur in se, libertate scilicet dicendi quae sentiebat, eamdem reprehenderit in aliis. Haud enim ferebat eos, qui a se discrepabant; disrumpebatur dolore, et iracundia exardescebat, cum vel de levissimo errore coarguebatur. At si quidquam in vita est praedicabile, est profecto defensio veritatis et praestantium virorum, qui pro ea pugnarunt, et hac certe laude non caruit Fontaninius. Matthaeo Petitdidierio Benedictino homini, qui Jansenismi reus accusabatur, ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Egit cum Pontifice ut Abbatia Senonensis Benedictinis restitueretur, quam ob rem ab Augustino Calmetio, qui illam rexit, maximae gratiae illi actae sunt. Scripta Petri Brunii Oratorii Gallicani Presbyteri praeclare auctoritas ejus commendavit, postquam ille docilem se praebuit ad quaedam in illis corrigenda. Confirmavit sententiam

eorum, qui antiquissimas caeremonias *ſalivae*, *ſalis* et *inſufflationis* in Baptismate Indianorum haud posse negligi affirmabant, retulitque ad Benedictum esse summorum Pontificum, quorum auctoritati et fidei et prudentiae Deus ipſe sacra religionemque commendavit, nihil his de rebus remittere. Scripto etiam probandum suscepit ab illorum sapientia remotissimum fore, ſi Cordis Jesu cultum invehi in Eccleſiam ſivissent, quia Christus *non concisus*, *non confractus*, *non diviſus*, *ſed integer accipitur & colitur*; et qui ejus partes et membra quodammodo caedunt, ut separatim colant, videri ipſi Servatori injuriam facere. Omitto alia plurima, de quibus consultus disseruit, ob quae graves inimicitias suscepit. Excepit etiam offenſionem ex eo ſcripto, quo pallium negandum Aretinis Episcopis probavit, & Cardinalis Laurentius Corſinius, cui haec aequa et honesta postulatio videbatur, ut Pontifex Maximus creatus est, abire suis Quirinalibus aedibus Fontaninium jussit, eique alia irati animi ſigna dedit. Tulit haec graviter, sed aliquanto levius, quia, ingra-

vescente aetate, cupiditates deferbuerant. Spe reliquae tranquillitatis praesentem calamitatem leniebat, et prope lugubri voce gesta a se pro defensione Sedis Apostolicae recordabatur. Veluti veteranus miles, quem nunquam deserit animi excelsi atque invicti magnitudo ac robur, jus illud *Regaliae*, quod sibi Reges vindicabant, infirmare studuit, cum opus Henrici Norisii Cardinalis *de Investituris* edendum, et eam partem, quam ipse inchoatam reliquerat, absolvendam suscepisset (1). Non minus id contendere atque laborare videbatur, ne quid suorum jurium Romani Pontifices amitterent, quam uti ea, quae dormientibus Principibus obtinuerant, recuperarent. Eodem quoque tempore in eo evigilaverant curae et cogitationes Fontaninii, ut jamdiu institutum a se opus de doctis viris Forojuliensibus perficeret, quapropter irasci iis visus est, qui ab hoc studio illum revocare conati sunt, ut aliquid exararet de iis controversiis, quas

(1) Vide ipsius Norisii vitam Tom. VI. p. 77.

Pontifex habebat cum Sardiniae Rege. Quod aegre ſibi imponi ſivit, brevi abjecit, retulitque animum ad priſtinas occupationes. Universi operis minima pars eſt volumen, quod anno MDCCXLII. vulgatum eſt Romae cum hoc titulo: *Hiſtoriae Literariae Aquilejenſis libri V.*, et Benedicto XIV. magno harum rerum aeſtimatori nuncupatum. Ipse catalogus virorum illuſtrium Provinciae Forojulienſis, qui eſt in extremo libro, indicio eſſe poteſt quam amplus esset campus, in quo excurrere ſibi proposuerat Fontaninius. Quae vulgata sunt pertinent ad Cornelium Gallum poetam, ad S. Hermetem Paſtorem, ad summum Pontificem Pium I., ad Fortunatianum, & S. Chromatium Aquilejenses Antiſtites, ad Tyrannium Ruſinum natura Concordiensem, civitate Aquilejensem, presbyteratu Hierosolymitanum, ejusque edita scripta. Claudit volumen diſſertatio de anno emortuali S. Athanaſii Patriarchae Alexandrini, quem Fontaninius multis argumentis (res enim erat controversa) fuiſſe contendit CCCLXXII. aerae Chriſtianae, Modeſto et Arintheo consulibus. Quanquam doctissimorum hominum sententiae non sem-

per consentiant cum dictis Fontaninii (1); unus tamen est consensus omnium, ex hoc opere conjici posse fuisse illum omni sacra & profana doctrina eruditissimum; neque arte, ut ejus inimici dictitabant, sed ingenio, studio atque doctrina dimanasse ad existimationem hominum. Utque intelligatur quanta in opinione praesertim esset apud Gallos, in extrema pagina hujus commentarioli exscribemus, quae de eo dicta sunt in celeberrimo Sorbonae Doctorum Collegio, quando ad illos nuncius de morte ejusdem pervenit. Neque dubitare possumus aliquid assentatorie fuisse dictum, quippe de mortuo et externo homine. Mors ejus consentanea vitae fuit: vehemens enim, non placida, cum illam apoplexis attulisset. Sepultus fuit in Liberiana Basilica cum hac inscriptione.

(1) Vide vol. XI. p. 110. ubi referuntur quae de Rufino & de emortuali Athanasii anno, quo constituto, certo constat annus et suscepti a Rufino baptismatis & arreptae ab eo Orientalis peregrinationis, scripsit Bernardus de Rubeis adversus Fontaninii sententias.

JVSTVS FONTANINVS EX FORO JVLIO
VENETORVM
HVIVS AEDIS CANONICVS
ARCHIEPISCOPVS ANCYRANVS
ET ABBREVIATOR SACRI PALATII
H. S. E.
QVIEVIT IN PACE FIDEI CATHOLICAE
ANNO SALVTIS MDCCXXXVI. DIE XVII.
MENS. APRILIS
NATVS ANNO MDCLXVI. DIE XXX.
OCTOBRIS.

Astitit morienti fratris filius Dominicus Fontaninius, cujus summa non minus in mortuum, quam in vivum merita conſtitere. Collegit enim ordinavitque omnia ejus scripta, libros ad S. Danielem, uti testamento patruus civium suorum utilitati consulens praescripserat, deferri curavit, typis edidit opus *de litteraria Aquilejenſi hiſtoria*, quod supra commemoravimus, & commentarium de ejusdem vita exaravit, ſi non elegantia, ordine ac judicio, pietate certe et multis monumentis, quae illam illustrant, commendatissimum. Nihil est in eo inſigne, quod

non minus mea celebratione commemoratum ſit; quanquam non ita ſim demens, ut aeternitatem immortalitatemque me donasse putem Fontaninio, qui manet mansurusque est in animis hominum, fama ipsa rerum gestarum.

OPERA EDITA

Delle Masnade ed altri ſervi ſecondo l' uso de' Longobardi. Ragionamento di Giuſto Fontanini. In Venezia per Girolamo Albrizzi *1698*. in 4.°

Lettera al Sig. Apoſtolo Zeno intorno alle opere del Taſſoni. *Extat* nelle Annotazioni ſopra il vocabolario degli Accademici della Cruſca, opera poſtuma di Aleſſandro Tassoni &c. Venezia *1698*. in fogl.

L' Aminta di Torquato Tasso diſeſo e illuſtrato. In Roma nella ſtamperia del Zenobi e Placho 1700. in 8. e in Venezia presso Sebastiano Coleti 1730. in 8. con annotazioni del Sig. Uberto Benvoglienti sotto nome d' un Accademico Fiorentino.

De usu & praestantia bonarum literarum Oratio habita in Archigymnasio Romano. Romae per Franciscum Gonzagam 1704. in 4.°

Vindiciae antiquorum diplomatum adversus Bartholomaei Germonii dissertationem lib. duo. Romae 1705. *per Franciscum Gonzagam.*

Dell' Eloquenza Italiana Ragionamento steso in una lettera all' Illustriss. Sig. Marchese Gian Giuseppe Orsi. In Roma 1706. in 4.° In Cesena 1724. per Giuseppe Gheratdi in 4. In Roma per il Mainardi 1726. in 4. Edizione disapprovata dall'Autore con pubblico Manifesto. In Venezia presso Giovanni Malachini 1737. in 8 e finalmente in Roma 1736. in 4., ma talmente accresciuta, che puossi dire opera nuova avendo ancora il titolo diverso, che è il seguente. *Della Eloquenza Italiana di Monsignor Giusto Fontanini Arcivescovo d' Ancira libri tre.* Nel primo si spiega l' origine e il processo dell' Italiana favella. Nel secondo si tratta del suo ingrandimento per l' opere scritte. Nel terzo si dispone una Biblioteca ordinata d' Autori singolari nelle materie più classiche, illustrata di molte osservazioni. Impressione nuova, e dalle precedenti affatto diversa. In Roma nella stamperia di Rocco Bernabò in 4. *His verbis Dominicus Fontaninius recudit patrui opus.*

Il Dominio temporale della Sede Apostolica sopra la città di Comacchio colla difesa del medesimo Dominio. In Roma per Francesco Gonzaga 1709. in fol.

Difesa seconda del Dominio temporale della Sede Apostolica sopra la città di Comacchio. In Roma 1711. in fol.

Confutazione d' uno scritto Italiano e Francese sparso in Germania intorno a Comacchio. In Roma 1711. in fol.

Risposta a varie Scritture contro la S. Sede in proposito di Comacchio. in Roma 1720. in 4.

Bibliothecae Card. Imperialis Catalogus secundum auctorum cognomina, ordine alphabetico dispositus. Romae 1711. apud Franciscum Gonzagam in fol.

De translatione codicis S. Marci ex Foro Julio Venetias. Extat in libro Montfauconii, cui titulus: Diarium Italicum *Parisiis* 1711.

De antiquitatibus Hortae Coloniae Etruscorum lib. III. *Romae apud Rochum Bernabò* 1723. *in* 4. *et in Tom. VIII.* Thesauri Antiquitatum Italiae: Lugd. Batavor.

I Morali del Pontefice S. Gregorio Magno sopra il libro di Giobbe, volgarizzati da Zenobi da Strata Protonotario Apostolico, Poeta laureato, e contemporaneo del Petrarca, purgati da varj errori e di Prefazioni illustrati da Monsignor Fontanini. In Roma Tomi 4. in 4. Il primo per gli Eredi del Corbelletti 1714. Il secondo nella Stamperia Tinassi 1721. Il terzo per Girolamo Mainardi 1725. Il quarto nella Stamperia di Rocco Bernabò 1730.

Dissertatio de corona ferrea Longobardorum. Romae apud Gonzagam 1717. *in* 4. *Lipsiae apud Weidmanum, & in vol. IV.* Thesauri Antiquitatum Italiae.

Istoria del Dominio temporale della Sede Apostolica nel Ducato di Parma e Piacenza. In Roma per Francesco Gonzaga 1720. in fol.

Tavola cronologica degli Autori, i quali giustificano la Constituzione di Lodovico Pio sopra gli Stati della Chiesa Romana.

Vita Philippi a Turre Adriensis Episcopi. Extat in libro ipsius a Turre, qui inscribitur: Monumenta veteris Antii. Romae 1724.

De amplitudine peculiaris Provinciae Summi Pontificis, ut Romani Metropolitae, deque Episcopatu Eugubino in eadem posito, commentatiuncula. Romae typis Rev. Cam. Apost. 1725. *in* 4.

De Cingulana Ecclesia in Piceno, antiquis honoribus Cathedrae Episcopalis restituenda, consultatio. Romae Typis Rev. Cam. Apost. 1725. in 4.

Di S. Colomba Vergine sacra della città d'Aquileja Commentario. In Roma nella Stamperia di Rocco Bernabò. 1726. in 4.

Gratiani Decretorum lib. V. secundum Gregorianos Decretalium libros titulosque distincti, praefatione, scholiis & indicibus illustrati a Justo Fontanino. Romae apud Hieronymum Mainardum 1726. in fol. tom. II.

Discus votivus argenteus commentario illustratus. Romae typis Rochi Bernabò 1728 in 4.

De corpore S. Augustini Hipponensis Episcopi Disquisitio. Romae typis Rochi Bernabò 1728. in 4. & Venetiis a Coleto in libro, cui titulus: Collectio Actorum, atque allegatorum, *quibus ossa sacra Ticini in Confessione S. Petri in Coelo avreo an. 1695. esse Sacras S. Augustini &c. exuvias probatum est, & novissime judicatum.*

Ragioni per l'identità del corpo di S. Agostino estratte dalla disquisizione Latina. In Roma nella Stamperia di Rocco Bernabò 1728. in 4.

Achates Isiacus Annullaris commentariolo illustratus. Romae typis Rochi Bernabò 1728. in 4.

Codex Constitutionum, quas Summi Pontifices ediderunt in solemni canonizatione Sanctorum a Joanne XV ad Benedictum XIII. accurante Justo Fontanino, qui lemmata et notulas addidit. Romae Typ. Rev. Cam. Apost. 1729. in fol. Vide quae ad locum quemdam hujusce operis adnotarunt Bollandiani *in Tom. II. mensis Augusti p. 248.*

De S. Petro Urseolo Duce Venetiarum Dissertatio. Romae typis Rochi Beruabò 1730. in 4.

Vita del venerabile Card. Giuseppe Maria Tomasi. *Haec extat in ephemeridibus* de' Letterati d' Italia, *quo in opere extat etiam Fontaninii epistola ad Ruinartium de morte Mabillonii edita prius in* 4.

Vita della ven. Principessa Cammilla Orsini Borghese, principiata dal Sig. Cav. Alessandro Maffei, e continuata dal Fontanini.

Justi Fontanini Archiepiscopi Ancyrani Historiae literariae Aquilejensis libri V. Accedit Dissertatio de anno emortuali S. Athanasii Patriarchae Alexandrini, nec non virorum illustrium Provinciae Fori Julii Catalogus ad Benedictum XIV. P. M. Romae 1742. *apud Palearinos in* 4.

Referri possent inter Fontaninii opera plurimae Latinae ejus inscriptiones, plurimaeque epistolae ad Familiares. Extitit et qui fingeret eumdem scripsisse libellum multarum paginarum, qui hunc prae se fert titulum. Lettera di Monsig. Giusto Fontanini scritta dagli Elisi all' Autore dell' Osservazioni letterarie. In Napoli 1743.

Nihil elegantius, nihil venustius hoc libro fieri potuit, quo auctor defensionem arripuit Eloquenziae Italicae *adversus Scipionem Maffejum ceterosque hujus operis reprehensores nimium severos. Cum defensione jungitur confessio erratorum quorumdam, et caussae eorum afferuntur. Vid.* Novelle Letterarie pubblicate in Firenze l' anno 1744. Tom. V. col. 8. *Profecto ad Fontaninii gloriam magnus cumulus accessisset, si vivo, ut mortuo, par data fuisset ad scribendam facultas.*

Reliquum est ut exscribamus ex vita, quam Dominicus Fontaninius patrui sui edidit, Orationem, quae dicta fuit in Collegio Sorbonae. Sic ipse illam ex Gallica in Italicam linguam convertit.

Abbiamo avuta la notizia, Signori, di una perdita, che interessa tutta l' Europa letteraria. Il celebre Monsig. Fontanini, sì cognito per la sua erudizione, sì stimato per la sua modestia, è morto in Roma il mese passato di Aprile. Egli era nato suddito della Repubblica di Venezia, le inclinazioni della sua gioventù diedero un vero saggio de' di lui talenti, e buon gusto verso gli studj, e benchè Venezia sia la principale delle più savie Repubbliche, che giammai l' Europa abbia ammirato, e fosse stata sufficiente ad istruirlo, e ad aprirgli delle strade per farsi merito, nientedimeno volle andar a Roma in tempi, che assai fiorivano le belle lettere. Egli si diede a conoscere per uomo di spirito, ma la sua ritiratezza fu di ostacolo, che non divenisse subito palese in una Città, dove comunemente si fanno grandi fortune, e che conviene praticare, ma soprattutto aver un certo carattere di accortezza, che il giovane Fontanini non si curò mai di possedere. Ci voleva un ottimo conoscitore di lui, come fu il Cardinal Imperiali, per levargli il velo di questa modestia, e scuoprire li di lui talenti, dandogli tutta la confidenza, e facendolo custode della sua Libreria, della quale non aveva cosa più cara, il che servì di onore e all' uno, e all' altro per il Catalogo, che di essa compose, che in questo genere si può dire che sia un modello, e un capo d' Opera. Nel palazzo di sua Eminenza ebbe l' opportunità di fare amicizia con tutti li principali personaggi, che allora ritrovavansi. I Grandi diventano maggiori, quando uniscono alla loro grandezza la protezione delle lettere, e de' Letterati. Il Cardinal Imperiali avea conversazione stabilita e fissa ogni settimana, alla quale in riguardo del Bibliotecario intervenivano molte

persone. Benedetto XIII. di casa Orsini fu eletto Papa, che conosceva il merito di Monsignor Fontanini, e la egual inclinazione di essi alla pietà e allo studio fu cagione di una stretta familiarità, che poteva chiamarsi amicizia. Era questo Pontefice un riguardevole personaggio, amante de' Letterati, perchè tale era egli, sebbene più volentieri alcuni dicano, che sia stato piuttosto fornito di grande bontà, che di molta dottrina, essendo però cosa certa, che la pietà non andava disgiunta dalla scienza, e quì in Francia sono stati tradotti li di lui *Discorsi* sopra tutti li Sabbati dell'anno, che vengono letti con grande ammirazione. Per testimonianza del Fontanini il Papa era dotto, e devesi prestar fede, perchè in genere di lodare non era egli molto prodigo, e ciò per solo titolo di giustizia. Lo fece Arcivescovo d' Ancira *in partibus*, Prelatura assai più stimata in Italia, che in Francia, essendo per lo più la ricompensa di un gran merito, o di una illustre nascita. Fu fatto parimente Canonico della Basilica di S. Maria Maggiore, la qual dignità è solita a conferirsi a persone qualificate, e le rendite sono assai buone.

L'Arcivescovo d' Ancira divideva il tempo, impiegandolo parte negli studj, e parte negli uffizj di pietà, nè in caso di grande necessità poteva staccarsi dalla sua domestica Libreria, dove riceveva tutti quelli, che venivano in Roma per solo motivo di approfittarsi nelle scienze. Aveva egli corrispondenza letteraria con tutti li uomini illustri dell' Europa, e per l'inclinazione, e per giustizia dava una gloriosa preferenza a que' Francesi, che in occasioni di Conclavi capitavano in Roma. Ebbe una bontà particolare per il merito dell'Arcivescovo di Burges,

per il Sig. Abate *de Rothelin*, e per li Monaci Benedettini della Congregazione di S. Mauro Bernardo de Montfaucon, Renato Massuet, Pietro Coustanzio, Carlo Conrado, Michele Felibien, Niccolò Nurrio, Vincenzo Theillier, ed altri, e fra' Domenicani per il P. Michele Lequien, oltre all' Abate Renaudot, col quale tenne lunga corrispondenza. L'uguaglianza di spirito, la candidezza de' costumi di questo Prelato sì ne' discorsi, come nelle operazioni, il desiderio insaziabile di fare conoscenza con tutti, furono li giusti motivi delle sue amicizie. Il suddetto Abate de Rothelin essendo comparso a Roma in concetto di uomo di gran merito e riputazione, di niente più si pregiava, che dell'onore particolare di conoscere Monsignor Fontanini, sì giusto stimatore delle persone. Un certo contrasto letterario, che ha avuto con alcuni Gesuiti Francesi, non gli fece niente sminuire la stima, che professava a questa Compagnia, e però riguardava il P. Harduino, come uno de' primarj dotti soggetti della Francia, e il Padre Turnemine era da esso fuor di ogni credere onorato, e lo stesso si può dire che praticasse verso li Padri Sollerio, e Janningo, due celebri continuatori del Bollando.

Oltre le Opere a tutti note, l' ultima edizione della *Eloquenza Italiana*, che sta per pubblicarsi, è la più insigne; l' Autore in questa più che nelle altre comparirà per quel celebre letterato che è stato: la scelta delle materie l' ordine, la disposizione, la bellezza dello stile, la vivacità dell' espressione, la giustizia che farà a tutti, di concerto la renderanno un capo d' Opera. Monsignor Fontanini si era formato delle regole, e delle massime sopra ogni sorte di studj, nè mai ha voluto impacciarsi in affari di

Religione, e in materie di scienze e di erudizione non si stancava mai di ragionare, perchè il ragionamento è la chiave delle scoperte, e delle nuove cognizioni; in materia di medicina il rimedio e prenderla rare volte, perchè la migliore è quella, che fa minor male; in materia di studio lo studiare lungo tempo, e la perseveranza sono quelle cose, che fanno gli uomini grandi. La di lui conversazione versava sopra di ogni sorte di libri, e cercava spogliarsi di una certa superiorità, la quale a tutti piaceva, al contrario di quelli, che affettano di assumerla in una maniera, che tutto il mondo abborrisce. Una vita studiosa, ritirata, piena di buone operazioni lo ha disposto ad una morte cristiana; è passato all'altra vita da una malattia, di cui noi non sappiamo le circostanze, ma in breve ne aspettiamo il distinto ragguaglio; a lui gli si conviene tutto quello, che è dovuto ai grandi uomini. Tutti i Letterati piangono la morte di Monsignor Fontanini, e fanno a gara per gettar fiori sopra la di lui sepoltura; ma i sentimenti, che gli uomini insigni conservano ne' loro cuori, e la loro memoria è un ritratto ben più perfetto, e più naturale di quello, che l'eloquenza la più sublime possa abbozzare. L'illustre Marchese Maffei, il dotto Cardinal Davia, il celebre Monsignor Monti hanno dati de' pubblici segni del loro dolore, e questo solo basta per formare di lui un elogio de' più perfetti. L'*Abate de Cherrè* era in Francia uno di quelli, che avea letteraria corrispondenza col Fontanini, a cui professava amicizia sì grande, che gli poteva essere motivo di vanagloria, se non l'avesse considerata come un effetto della di lui bontà, e per la quale gli ha sempre professata una viva, e giusta riconoscenza.

ANGELUS FABRONIUS

JOSEPHO FARSETIO VENETO PATRICIO

S. P. D.

SUnt duri quidam et agrestes homines, qui saepe invehi solent in dulcia mythologiae mendacia, in fictiones illas, quibus Homerus et Hesiodus, et post illos poetae omnes carmina sua ornarunt. Sed quamvis hae fictiones minime veritates utiles, et interdum etiam necessaria praecepta tum ad vitam, tum ad populos regendos occultarent, non propterea justa caussa esset illas vituperandi abigendique: animare enim, et nobilitare videntur naturam ipsam, non secus ac si Templum Dei esset omne id quod conspicimus. Florum omnium varietates, suavitatesque odorum, qui afflantur ab iis, munera sunt Aurorae, quae lacrimis suis illos gignit, mulcet et educat. Dulcis Zephyri flatus folia movet, Najadum suspiria

salientis et decurrentis aquae murmur efficiunt, et siquid audies strepitus sonitusque, dum agros et nemora peragras, Dianam adesse putabis, canibus, cornu et cursu cervos insequentem, aut Dryades, Napaeas, Limoniadesque terram alterno pede quatientes. Deus huc et illuc ventos efficit, Deus caelo demittit aquas, easque aut intra ripas cohibet, aut diffluentes late vagari sinit. Bacchus colit arva, & uvae repertor et sator est, Ceres spicis redimita messibus praeest, et a Pomona fructuum ubertatem et copiam accipimus. Quis est ille, qui in summo montis complet aures meas tam dulcis sonus? Fundit illum Pan Deus Arcadiae, qui fistula suspirat amores absentes, eique carmina melle dulciora aptat. Sol Deus est forma pulcherrima, qui undis aureum caput effert, et flammeo curru vehitur, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Luna est ipsa Dea formosissima, quae Solis annuos cursus spatiis menstruis consequitur, et accessu et recessu suo ab eo lumen accipit, et mittit in terram, ut homines de fratris absentia consoletur. Neque haec solum clarissima mundi lumina, quae caelo labentem annum ducunt, sed et astra omnia tum ea, quae infixa sunt certis locis, tum illa errantia divinis

animata sunt mentibus, ob eamque caussam aut suis sedibus perpetua inhaerent, aut immutabilibus spatiis ab ortu ad occasum commeant cursus suos orbesque confectura celeritate atque constantia admirabili. Dominatur mari Neptunus, quem innumerae comitantur Nereides concharum sono, quas praeeuntes Tritones inflant, saltantes. Ille Divûm atque hominum Pater Juppiter maximus aut fulmina, quae Cyclopes fabricarunt, etherea domo dimittit ad perterrendos puniendosque homines, aut parvo capitis motu Olympum quatit, aut risu naturam laetificat. Circum eum sunt Numina purpureo in strata assidentia, et bibunt ambrosiam, quam juvenis pulcherrima Hebe ministrat. In hoc Deorum concilio fulget Venus solo ornata cinctu, et circum eam ludunt charites, risus et joci; ludit et Amor, qui licet inter agros, interque armenta natus sit, caelum tamen ipsum et naturam universam suo imperio subjecisse videtur. Hi, hisque similes poetarum nos delectant errores; et quod in iis oblectamenta et solatia servitutis, ceterorumquè malorum, quae humanam vitam comitantur, invenerunt homines, et quod ab iis artificiosa, et divina opera Graecorum, quae tantopere admira-

mur, dimanarunt, nimis aspere et rustice (quin etiam dicam illitterate?) ii nobis agere videntur, qui illos, tanquam delirantium somnia, omnino deridendos atque contemnendos pronuntiant. Sed, ut supra innuimus, latent in ipsis fabulis multa vera, quae idcirco velis quibusdam obtendebantur, ne palam proposita a vulgo contemnerentur atque irriderentur, omninoque illud affirmari posse videtur, mutuis officiis philosophos a poetis fabulam, poetas a philosophis sapientiam accepisse, quod respiciens Aristoteles in exordio Primae Philosophiae scripsit, amatorem fabularum quodammodo philosophum esse. Profecto ad rerum quarumdam naturalium memoriam retinendam, et opiniones, quas de iis veteres habuerunt, comprehendendas mirifice conducunt fabulae, ut illa de Phaethonte, qui terram, quae circa Padum est, ut nunc etiam multa indicia apparent, praesertim in Patavinis montibus, combussisse videtur, illa de Neptuno, qui idcirco a Graecis Εννοσιγαιος *appellabatur, quod ab aquis in terrae visceribus clausis illa moveri putabatur. Prothei fabula tota physica est, sub quo tegumento materia communis rerum omnium delitescit, et hujusmodi similia multa in Homero occurrunt, quae Plutarchus in*

primis atque Heraclides Ponticus persecuti sunt; ex quorum explicationibus facile intelligi potest retrusa atque abdita esse in Deorum fabulis praecipua veterum physicorum mysteria. Nonne quod maxime in cognitione rerum salubre et frugiferum est, scilicet, ut quod tibi tuaeque reipublicae utile sit capias, quod foedum inceptu, foedum exitu vites, ex poetarum fictionibus praesertim disces? Est officium hominis, ut unam atque alteram rem exempli caussa ponamus, non esse nimis curiosum in exquirendis iis, quae ad Deum pertinent, cujus praecepti vim, et quae sequantur ex violatione mala, unde melius cognosces, quam ex poena, qua affectus fuit ille curiosus Bacchicorum mysteriorum investigator Pentheus, qui vidit

Et geminum solem, et duplices se ostendere
Thebas?

Quod voluptas rationi inimica impediat consilium, ac mentis perstringat oculos, nec habeat ullum cum virtute commercium, hujus veneficam naturam veluti in tabula pictam inspicies in Homerica Circe, et, si cupis, tanquam alter Ulixes, a Mercurio herbam μωλυ dono accipies, qua ejus pestiferos morbos sanare possis. Quae ratio poe-

tas, maximeque Homerum impulit, ut unicuique rei, hominumque facultati, studio, indoli Numen suum peculiare tribuerent, nisi ut varias et multiplices universi notas et proprietates, quae simul sumptae omnes mundi partium naturas, et ὅσιας exhiberent, itemque morum et affectionum χαρακτῆρας? Immo ut acutiora ingenia id quod res esset suspicari et ad medullam fabulae penetrare possent, Deos induxit Homerus peccantes aliquando, et Diis hominibusque indigna perpetrantes: ita enim cordatis lectoribus manifestum fiebat illos re vera Deos non habendos esse; nihil enim pravum, scelestum, flagitiosum cadit in divinam naturam. Hinc quotiescumque non fabulose aut poetico more, verum serio et ex animi sui sententia locutus est ille non tam poetarum, quam philosophorum princeps, unum Deum posuit, cumque omnia tempora et loca pervadentem, nullis finibus circumscriptum, rerum omnium et naturarum auctorem, cujus personam interdum Jovi gerendam tradit, praecipue cum Diis reliquis ipsum validiorem facit, ut loco illo, quem locum Plato accurate perpendit, ubi catena quaedam aurea in terras a Jove demissa commemoratur. Non sane materia deesset ei, qui vellet fabulas omnes poe-

tarum, et quae tum physica, tum historica, tum moralia, tum theologica, tum politica ab iis involvuntur explicare; quare minime est mirandum, quod veteres Homeri poemata, quamvis tota ferme ex fabulis contexta sint, speculum vitae humanae et universitatis rerum imaginem appellaverint. Est igitur poesis, ut optime animadvertit Aristoteles, nescio quid majus quam vulgo judicatur, et multis disciplinis, ut Graeco vocabulo utar, φιλοσοφώτερον. De cujus artis jucunditate, utilitate atque praestantia libuit mihi tecum paucis, si copiam argumenti, multis, si epistolae modum spectes, disserere, occasione sumpta a commentariolo de Jo. Antonii Vulpii vita, qui Latina praesertim poesi unus inter omnes excelluisse videtur. Hoc te humaniter accepturum veluti amoris et observantiae meae pignus sperare jubet amicitia et conjunctio studiorum, quam cum eodem habuisti, ut te laudare mihi videar, dum eos laudo, qui Latinas Musas feliciter excoluere. Vale.

Pisis Kal. Quint. MDCCLXXXVI.

JO. ANTONIUS VULPIUS

JOannes Antonius Vulpius Patavii ortus est III. Id. Novembris ante lucem anno a reparata salute MDCLXXXVI. Jo. Dominico Vulpio, et Chriftina Zena. Pater ejus e Valseriana, quae generis antiquitatem testabatur, Patavium circiter an. MDCL. habitatum venit, qua in urbe honoratus erat et propter animi virtutes, et propter honeftatem familiae, cujus decus non mediocriter augebat affinitas, quam habebat cum Joannelliis. Hi enim summa virtute perfecerunt, ut amplissimis honoribus a Veneta Republica, neque solum iis civilibus, sed etiam summo Sacerdotio (Patriarcham appellant) digni putarentur. Jo. Antonius inftitutus liberaliter educatione doctrinaque puerili magnam spem in patre excitavit fore, ut qui jam inter aequales eminebat, inter summos etiam viros aliquando ingenio et doctrina excelleret. Illi nihil jam noceri potuit a Guglientio et

Gabellotto Jesuitis, qui publice Patavii, sed perverse, ut aetas illa ferebat, humaniores litteras docebant, cum ex aurei saeculi Scriptoribus, quos diurna nocturnaque versabat manu, poetices et eloquentiae praecepta hauriret. Ad Latinam poesin praesertim ferri videbatur; nam ex tempore interdum Latinos versus fundebat. Quae facilitas persuasit ei, ut Latinis numeris Italicum Tassi poema de Hierosolyma in libertatem vindicata redderet. Perduxit opus ad IX. usque librum, quod postea in ignem conjecit, ex vero judicans illam praeclaram et eximiam speciem perfecti poetae et pulchritudinem, quam tantopere in Tasso admiramur, mutatione vestis facta, aut amitti, aut saltem plurimum minui. In philosophia praeceptores habuit primum Franciscanos homines Urbanam et Paganium, postea Michaelem Vierium, a quo non dialectica modo, metaphyſica et phyſica inſtitutus fuit, sed etiam theologia, quia militare Eccleſiae deliberaverat, quod conſilium poſtea multis de caussis abjecit. Vierius sapiens quidem homo, & multarum rerum peritus tantum amorem Graecorum philosophiae &

praesertim Peripateticae in discipulo, qui erat ad disputandum acutus, & ad explicandum uber, excitavit, ut hic in illa una quasi tabernaculum vitae collocasset, nisi natura, cui omnes paremus, ad poesin & eloquentiam, omnesque humaniores littera factus praesertim fuisset. Sed quia hae maxime adjuvantur a philosophia, Joannes Antonius non veterum modo, sed et recentiorum decreta noscere voluit, eaque propter mathematicis etiam disciplinis nonnihil operae impendit. Didicit & a Graeco magistro Graecas litteras, et quod mireris, biennium versatus est in studio juris prudentiae, duce Jo. Baptista Cessisio Bergomate, cujus non schola modo, sed & domus Themidis oraculum esse putabatur. Per juris prudentiam non illam forensem, sed eruditam aditum ad Doctoris munus in Gymnasio Patavino facile sibi comparare posse sperabat; sed quod optabat obtinuit a philosophia, cujus secundarius, ut appellant, Magister an. MDCCXXVII. declaratus est. Serius quidem, si hominis ingenium et doctrinam et famam, quam collegerat, editis praesertim Latinis & Italicis carminibus, spe-

ctes.

ctes. Tum necesse ei fuit coronam illam lauream, quae testimonium esse solet doctrinae, accipere, et habuit a philosophia & medicina, more, ut dicitur, nobilium, postulante, ejusque laudes celebrante Antonio Vallisnerio, qui in eo genere praeter ceteros excellere merito sane putabatur. Est in manibus hominum Latina oratio, quam habuit, cum ad physicam tradendam aggrederetur, eaque perelegans et persubtilis adeo judicata est, ut etiam adversantem & repugnantem illius disciplinae studio allicere posset. Tam late enim hanc patere et dominari probavit, ut in ipsa cognoscenda maxima sint momenta ad bene beateque vivendum. Quo vero majorem gloriae fructum perciperet, illam ipsam convertit in Graecum, sicque invidiam fecit iis, qui minus illum ad hanc rem idoneum esse dictitabant, ut se ipsos, qui sane inferiores erant, magis magisque extollerent. Neque multo post binas alias orationes habuit de Aristotele, quod, ex vetere Gymnasii instituto, illius philosophi scripta praesertim esset explicaturus. Multis in rebus se acerrimum illius defensorem fore osten-

dit, et dum eos recenset, quibus Peripateticorum ratio non probatur, se non ignarum recentioris philosophiae ostendit. At quamvis ingenue fateretur nonnulla praeclara tum a Galileo, tum a Cartesio, tum a Gassendo inventa fuisse, multa tamen in eam sententiam dixisse videtur: *antiquitas, quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat.* Ex quo factum est, ut syntagmate quodam separatim de iis egerit philosophis, qui lib. I. Physicorum ab Aristotele memorantur, eorumque decreta (quin potius dicam somnia?) de rerum naturalium principiis breviter, eleganter et dilucide explicaverit. De caeli natura, de vacuo, de loco, de non omnino repudianda Academicorum et Scepticorum in physica philosophandi ratione egit aliis orationibus (nam vulgatas ab ipso tantummodo commemorandas esse putamus); verum in luce, in qua nunc versatur physica, quodammodo injuriam facere mihi videntur nobilissimae disciplinae non modo ii, qui disputant quae sit caeli & loci natura, utrum in universo corporeo sit aliquid inane, sed et

ii, quorum aures ad hujusmodi disputationes patent. Nam ut vinum vetustate coacescit, sic multae veterum physicorum quaestiones prorsus evanuisse videntur. Sed venia interdum necessitati danda est. Munus enim, quod sustinebat Vulpius, poscebat ab ipso, ut illa Aristotelia tractaret; & laudem certe in eo meritus est, quod adjunxerit ad doctrinam propriam philosophi, elegantiam verborum, et interdum etiam oratoria ornamenta. Et cum nihil illarum rerum omiserit, quas aut invenerunt, aut excogitarunt posteriores physici, ejus scripta multo ampliora judicari debent, quam illa, propter quae haec elaborata fuerunt. Antiquitatis studium obtinuit etiam a Vulpio, ut e Graeca lingua in Latinam converteret, & commentariis explicaret Dialogum Zachariae Scholastici, quo adversus Aristotelem suum ostendit factum a Deo fuisse mundum, hunc regi ipsius numine, et ad illud usque tempus duraturum, quo eidem libuerit statum hujus naturae commutare. Non poterat non confiteri Vulpius se cum magna animi voluptate philosophica tractare. Sed per haec ad immorta-

litatem, quam quaerebat, cujusque erat cupidissimus, aspirare non poterat. Spem, quae eum frustrata fuerat docendae juris prudentiae, redintegrassent Academiae Curatores, si cum illa disciplina in gratiam redire voluisset. Multa attulit, ut rationem redderet, quare sui ingenii non essent concertationes & spinae juris consultorum, & se cum mansuetioribus musis rationem omnino habere velle ostendit. Florebat tum maxime non Patavii solum, sed etiam in universa Italia Dominicus Lazzarinius, vir Graecis Latinisque litteris eruditissimus, quarum caussam, dum vixit, singulari animi constantia defendit adversus eos, qui vitiosam corruptamque & scribendi & docendi consuetudinem invexerant. Tantus vir e vita cessit Patavii IV. Non. Quintil. an. MDCCXXXIV., & ut aliqua ratione damnum, quod ex illius interitu fecit Gymnasium Patavinum, sarcirent illius Curatores, undique, magnis propositis praemiis, conquisierunt hominem, qui in illius locum merito aut succederet, aut successisse videretur. Mirari id se nonnulli responderunt, quoniam domi habebant, qui

se fere cum Lazzarinio aequare posset, & dum Vulpium nominabant, pleniore ore ejus scripta tum Latina, tum Italica, quorum plurima in vulgus ediderat, laudabant. Prorsus ex his testimoniis non videbatur posse esse dubium, quin Vulpius cathedram, quam Lazzarinius tenuerat, magna cum Gymnasii gloria esset occupaturus; quapropter honorificentissimo Veneti Senatus decreto, cujus verba infra exscribere minime pigebit (1), III. Non. Maii an. MDCCXXXVI.

(1) „ Chiamato all'eterno riposo il Professore Dot„ tor Domenico Lazzarini, che ha lasciato di se stesso „ degna e felice memoria, resta vacante la cattedra di „ Umanità Greca e Latina, che con piena e giusta lode „ egli sosteneva. Estese dal zelo de' Riformatori nostri „ in più parti le diligenze loro affine di provvederla di „ soggetto, che corrisponda alla sua importanza, cono„ scono opportuno l' incontro di appoggiarla al Professor „ Gio. Antonio Volpi, che nella lettura di filosofia ordi„ naria in secondo luogo con decoro e vantaggio dello „ Studio fin quì esercitata ha reso celebre il di lui nome, „ e con le dotte stampe prodotte alla luce autentica la „ nobile erudizione che lo adorna, e la rarità del ta„ lento, che possiede &c. „

humaniorum litterarum magister renuntiatus est. Tum se beatum putavit, quod plane ingenio suo satisfacere posset, et cum memoria repeteret magnos illos viros Bonamicium, Robortellium, Sigonium, Riccobonium, Ferrarium et Lazzarinium ipsum, qui idem munus sustinendo tantum ornamenti addiderunt Gymnafio Patavino, ad illa ftudia recolenda, quibus a pueritia in primis deditus fuit, magis magisque inflammabatur. Egit caussam humaniorum litterarum in ea, quam ineunte anno MDCCXXXVII. dixit, oratione, quaque creditae fibi fcholae fores triennio ferme clausas aperuit. Hanc tres aliae subsecutae sunt, quae in eodem ferme argumento versantur. Nam cum renovaretur a multis five imperitis, five malevolis, five ignavis vetus querela, non esse in iis cognoscendis disciplinis, quae dicendi rationem tradunt, diutius immorandum, sed potius eas abjici oportere, non solum quod ad ftudium veritatis nihil conferant, verum etiam quod bonis mentibus tenebras, bonisque moribus labem inferant, horum fic confutandas rationes putavit, ut illis nihil levius, nihil

a recta ratione magis alienum esse probaret. Omnino perpetuum bellum ſibi esse voluit Vulpius cum agrestibus illis viris, qui non intelligunt quanta utilitas sit in arte faciendae orationis, qua vel obscuriora illuminantur, austeriora suavitate quadam condiuntur, nuda veſtiuntur, severiora exhilarantur, molliuntur, omnesque non alliciuntur modo, ſed etiam coguntur ad noscendam atque amplectendam veritatem. Ut exempla abundarent, et ut gratus erga eos cognosceretur, per quos profecisset, veteres quosdam scriptores aut illuſtrandos, aut etiam edendos suscepit. Typographium enim domi suae inſtituit, cui praeerat Josephus Cominius, qui sumptibus & diligentia & eruditione Vulpii illud consecutus est, ut ejus nomen universa in Europa celebraretur, et quae ipse edebat ab omnibus ſtudioſissime conquirerentur. Nam non ſine corollario Praefationum tanti viri prodibant libri, et ex una, qua omnem fere T. Lucretii Cari seu Epicuri philosophiam perſecutus est, & veluti in tabula bene picta exposuit poetae nobilissimi virtutes, & quid in ejus lectione caveri, quid contra

scligi ediscique oporteret, conjici poteſt quam doctus aeſtimator, et sapiens rerum judex eſſet. Longum porro esset, ſi recensere vellem omnes Latinos scriptores per Cominium editos, & quid aut conſilii, aut operis ad illorum exornandas editiones contulerit Vulpius. Qui quidem cum non solum admiraretur veteres illos recte scribendi magiſtros, sed etiam scriptores, qui felici ausu, postquam Latinae litterae ex diuturna & crudeli servitute in libertatem vindicatae fuerunt, eorum elegantiam, vim & veneres exprimere conati fuerant, horum quoque bene multos, sed praesertim poetas Cominianis typis imprimendos curavit. Hinc occaſionem sumpſit declarandi vitas Actii Synceri Sannazarii, qui postquam de partu Virginis Virgilianis modis cecinit, Musas sacros recessus, sylvasque deserere, & littora incolere coegit; & Andreae Naugerii, qui fuit non unus elegiacus poeta e multis, sed potius inter multos prope ſingularis, denique hiſtoricus, et publicarum rerum peritissimus. Quaedam etiam tetigit de vita gentilis sui Jo. Antonii Vulpii Patricii et Episcopi No-

vocomensis, cujus carmina in lucem edita perplacuere omnibus, sed praesertim satyrae duae, quas ad Venusinam lucernam illum elaborasse facile judicabis. Nec minus meritus est Vulpius, editis elegantissime Dantis, Petrarchae, Politiani, Alamannii, Oricellarii, aliorumque carminibus, de Italica poesi. Dantem etiam illustravit, cum & verba obsoleta & sensus illius obscuros explicasset, et quae ad historiam atque mythologiam pertinent, breviter declarasset. Haec quidem omnia plurimum laudanda sunt; sed illa majora & admirabiliora, quae contulit ad explanandos illos amatorios poetas, qui ceteros omnes longe multumque superasse videntur, Catullum, Tibullum atque Propertium. Vel a prima adolescentia brevia quaedam scholia in eosdem poetas Vulpius ediderat in vulgus, quae ita accepta fuerunt, ut licet multa praeclara haberent, ubertas tamen, copia, varietas in iis desideraretur. Praeclare enim Plato (1): *univer-*

(1) In Alcibiade posteriori.

sa poetica est natura sua aenigmatis involuta, ut non sit vulgaris hominis notitiam ejus habere. Quae juvenis fidenter nimium emisit, grandior factus improbavit, quapropter in animum induxit veterem telam retexere, ac novam ordiri. Quidquid igitur longo intervallo ex quotidiana optimorum auctorum consuetudine haurire et contrahere potuit; utilioribus & uberioribus commentariis instruendis totum seposuit. Ante omnia dedit operam, ut verba poetarum quam emendatissima proferret, germanasque lectiones seligeret, ac idoneis argumentis confirmaret, deinde ut nihil non explicatum relinqueret, secutus maxime exemplum Dionysii Lambinii, qui inter omnes interpretes unus excellere videtur. Quanquam nihil earum rerum omiserit, quae ceteri ante eum scriptores feliciter in iis explicandis poetis litteris mandaverant, in eo tamen vim doctrinae suae praesertim consumpsit, ut ipse ab aliis potius eligendus, quam aliorum bonus elector existimaretur. Quapropter multa nova, et prorsus sua protulit, sicque universum opus contexuit, ut peracutus et aequus in aliorum cogitatis

perpendendis, modestus in suis proponendis, et omni poetica doctrina, veterum historia, moribus, ritibus, lingua, omninoque Graecis Latinisque litteris eruditissimus jure ac merito judicaretur. Anno MDCCXXXVII. separatim edidit commentaria in Catullum, quae, siquid judico, praeferenda ceteris sunt et propter lautam eruditionis supellectilem, et propter difficultatem rei, cum frequentiores sint in Catullo nodi, qui docto explicatore indigent. Opus dedicavit Duumviris Veronae, quod haec civitas, ut ajebat Ovidius, *non minus Catullo, quam Mantua Virgilio, gaudeat*. Laus Vulpii, quae gratissima omnium civium memoria inclusa erat, auctoritate etiam publica testata est. Accepit enim a Duumviris litteras honorificentissimis verbis exaratas, & donum aurei numismatis maximi moduli, cujus in antica parte extat Vulpii ipsius effigies ad vivum expressa, in postica Veronae stemma cum quercea corona atque inscriptione: GAUDET VERONA CATULLO. Vidi hoc ipsum apud Sibilliatum, ad cujus manus forte fortuna pervenit, ne tanti honoris memoria interiret, ut multa alia culpa

haeredum interierunt a Vulpio vel collecta, vel scripta, quae ejus in omni re elegantiam declarabant. Quanquam ipse, edito Catullo, fidem suam obligaverit se propediem commentaria in Tibullum et Propertium editurum, attamen nonnisi multis annis post id quod promiserat solvit, quod impediretur difficultate rei, valetudine, quam continuae vigiliae & melancholia turbaverant, & scholae occupationibus. Usque eo difficilis et morosus erat, ut satis se muneri non fecisse arbitraretur, nisi diu considerata, & multo ante meditata, quaeque reconditis et interioribus in litteris versantur, attulisset, irridebatque eos, qui magistri alicujus loquacitatem sine usu, & ex scholis cantilenam quamdam requirebant. Docebat, delectabat, permovebat etiam interdum auditorum animos; quapropter vel ab homine alienarum laudum parcissimo Jacobo Facciolato de eo praedicatum est: *semper eruditione atque elegantia tanta* (docuisse), *quanta loci dignitas poscit.* Huic praeconio illud addemus, fortunatissimum nos putare Gymnasium Patavinum, quod hac nostra aetate (non lubet antiquiores

nominare) tres habuerit humaniorum litterarum magiſtros Lazzarinium, Vulpium, & qui huic ſucceſſit, Sibilliatum, de cujus amicitia, dum vivam, gloriabor, qui pares omnibus magnis viris, quos exterae nationes nimium arroganter interdum jactant, & multis etiam ſuperiores exiſtimari poſſunt. Nos quidem nonnullis praeſtantiam in phyſicis & mathematicis rebus concedimus, quamvis nec nobis deſint magni & phyſici & mathematici, & gloriemur harum diſciplinarum aut inventoribus, aut inſtauratoribus; ſed quae ad humaniores litteras pertinent, adeo ſunt propria Italorum, ut multa licet habeant communia cum multis, nulla tamen natio cum iis et numero & praeſtantia poetarum & Latinarum rerum notitia, & Latine ſcribendi elegantia et artificio, quod in venuſtate, pulchritudine & convenientia partium illarum rerum conſiſtit, quas aut oculis ſubjicimus, aut auribus commendamus, contendere poſſit. Sed ut, unde Italiae amor nos abripuit, revertamur, non neceſſe putamus pluribus verbis exponere quantam doctrinae et eruditionis vim ad diſcipulos erudiendos, et scho-

lae dignitatem tuendam contulerit Vulpius, cum terantur omnium fere manibus, quae ipse vulgavit de utilitate poetices, de tragoedia et de satyra, ex quibus de universa ejus docendi ratione judicari potest. Noluit autem angustis scholae parietibus contineri, quae magno labore ex multis libris, & praesertim ex Aristotele collegerat, et diuturna meditatione ac studio per se animadverterat de poesi in universum, et de variis ejus generibus, quod hanc artem in primis amaret, & ex ea maximos fructus tum ad jucunditatem, tum ad utilitatem percipi posse intelligeret. Hunc suum amorem, seu potius ardorem hoc eleganti epigrammate significavit.

Ussit me puerum doctarum forma Sororum,
Idem ego (fata jubent) urar amore senex;
Sic poterunt juvenes ad nostrum dicere bustum:
Quam tibi vita fuit, tam tibi longus amor.

Mirari vero debemus non modo in florenti aetate, sed etiam in senecta Vulpiúm tam faciles habuisse Musas, ut ejus carmina

omnia, sed praesertim Latina, immortalitati commendari mereantur. Quae subito calore juvenis effudit, quanquam ex iis duxerit commendationem ineuntis aetatis, acri deinde lima perpolivit, et ad normam elegantissimorum scriptorum severe exegit. In elegia, quod genus poesis praesertim adamavit, Tibulli veneres, candorem, incorruptamque Latinitatem potissimum secutus est, neque idcirco Propertii nervos, eruditionem, peregrinos colores, aut Ovidii copiam ingeniumque est aspernatus, quemadmodum et in ceteris carminibus optimum quemque Latinum poetam sibi ad imitandum proposuit. Plura etiam sumpsit ex Graecis scriptoribus, neque verebatur crimen arrogantiae, dum discipulis suis proponebat suum exemplum ad imitandum, atque fontes, unde tantam elegantiae copiam hauserat, atque etiam itinera ipsa demonstrabat. Quod Catullus de malo poeta, nos de bono pronuntiabimus;

. . . . neque idem unquam
Aeque est beatus ac poema quum scribit,
Tam gaudet in se tamque se ipse miratur.

Non enim severe judicandum est de homine, ac praesertim de poeta, qui plaudet ſibi, quod sanos et grandes foetus ediderit. *Quam gaudebat*, inquit Cicero, *bello ſuo Punico Naevius, quam Truculento Plautus, quam Pſeudolo?* Vix sane invenitur, qui, magnis toleratis laboribus, non quaſi mercedem eorum deſideret gloriam, neque gaudeat suo, et intelligentium virorum judicio, praesertim ſi ejus scripta incurrant in voculas aut malevolorum, aut invidorum. Videbatur omnino civitas Patavina esse in duas partes divisa, quarum una palmam, ſi quaerebatur quis maxime excelleret in humanioribus litteris, Facciolato dabat, altera Vulpio. Uterque sane magnis dignus laudibus erat. Sed ut erant natura dissimiles, ita differebant ingenio & ſtudiis, quamvis eamdem artem excolerent; nec dubito quin hoc invidiosum futurum ſit Facciolato, quod ea, quae scriptis mandavit Vulpius, non satis laudasse videatur. Erant enim in eo reconditae & interiores litterae, optime Graece sciebat, erat in omni judicio et in omni scriptione elegantissimus, ut vel Etrusci ipſi solerent

ei

ei suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere; poesi adeo valebat, ut primas in Latina, secundas in Italica ei facile concedam; probabilis erat orator; recte judicabat de antiquitatis monumentis, ut ex ejus divinatione in Diptychum Quirinianum conjici potest; adeo vero a philosophia, a jure civili & divino, ab historia instructus, ut lautam inde supellectilem ad exornandam artem, quam profitebatur, et munus, quod sustinebat, transferre potuerit. Non est vero credibile quantas vigilias et labores, qui nec aetatis flexu constiterunt, ad optimas sibi comparandas artes impenderit. Hinc ne minima quidem tempora, quae vel homines industrii levando animo concedere solent, perire sinebat, et solitudine adeo oblectabatur, ut nihil ea dulcius, nihil ad alendam sapientiam magis idoneum esse affirmaret. Ejus laudes aliquando carmine Italico in doctorum hominum conventu celebravit, sed quia veritus postea est, ne quis a *Polinnia* (sic enim carmen ipsum inscripsit) se laesum esse arbitraretur, quodque a quopiam lae-

dendo natura et doctrina abhorruit semper, ejus exemplaria emissa in vulgus ad se se revocavit, et ne ulla existerent, quantum fieri potuit, cavit. Nolo tamen quis credat solitudinis amorem omnem ei abstulisse fructum voluptatum, quae ex hominum societate, ad quam nati sumus, capiuntur. Frequentabat Academias, et illam praesertim, quae *Recuperatorum* dicitur, colebat praesentium & absentium amicitias, atque intimos Patavii habuit Morgagnium, Dandinium, Polenium, Camposampierium, Alexium, Aldirghettium, Burgedegatium, Gennarium, Sertorium atque Joan. Antonium Orsatos, quorum avi eruditissimi sane viri vitam Italice declaravit; jocis hilarulis condiebat familiares sermones; erat facillimus atque humanissimus erga omnes, et in primis erga discipulos suos ceterosque, qui colebant mansuetiores Musas, quam benignitatem mihi quoque homunculo experiri contigit; non omnino abhorrebat a feminarum consuetudine, quamvis hanc non requireret; laudavit illas interdum, interdum carpsit earum levitates

atque artificia, et nimis fortasse severe a doctrinarum ſtudiis illas removendas eſſe Italica oratione probavit. Sed haec severitas habuit aliquid excusationis, cum debuerit tempori et argumento inservire, cujus ratio propoſita illi fuerat a Patavina Recuperatorum Academia. Captus et dulcedine matrimonii fuit, et gratias Deo agebat, quod talem ſibi concesserit uxorem, in quam tanquam in speculum intueri possent omnes nuptae mulieres, adeo excellebat cura et providentia rei domeſticae, caſtimonia, robore animi atque conſtantia in adverſis rebus, maxime vero erga virum amore, cujus gravem et omnium incommodissimam valetudinem (nam atra bilis interdum in eo mentem turbavit) fortiter pertulit, omnique officio ac miniſterio levavit. Tanti viri infortunium non uxor modo miserabatur, sed et omnes ii, in quibus humanitatis sensus et litterarum amor erat, ex quo fortasse factum eſt, ut Venetus Senatus, poſtquam eum laxavit scholae occupationibus, omnino exsolverit, scripto in hanc rem IX. Kal. Feb. an. MDCCLX. honorificentiſſimo decre-

to (1). Cum vero residebat melancholia, redibat Vulpius ad pristina studia sua, et illud molie-

(1) *En hujus exemplar.*

„ Dopo sostenute per il lungo corso di anni trentadue,
„ prima la cattedra di filosofia ordinaria, indi quella di
„ umanità Greca e Latina, carico d' anni, ed afflitto
„ da gravi indisposizioni di salute, che gli vietano affat-
„ to un più lungo esercizio, si rassegna il pubblico Pro-
„ fessore Giannantonio Volpi per forza invincibile dell'at-
„ tuale sua costituzione ad implorare la giubilazione, e
„ vi comparisce non solo scortato dal meriro dell' eserci-
„ tate assidue applicazioni e fatiche a profitto degli stu-
„ denti e a decoro dello Studio di Padova, ma altresì da
„ quello delle dotte stampe uscite dalla virtù sua, che lo
„ resero celebre anche appresso le straniere nazioni; e dal-
„ la istituita stamperia Cominiana, che tanto vantaggio
„ e lustro apportò a un tal genere di commercio. Tutti
„ questi riflessi persuadendo il Senato a concorrere nel
„ sentimento de' Riformatori nostri dello Studio di Pado-
„ va, l' anderà Parte, che il Pubblico Professore Gian-
„ nantonio Volpi predetto sia giubilato coll' assegnamento
„ di fiorini seicento annuale, e continui il riputato Pro-
„ fessore in ruolo col titolo di *Emeritus*, e colle prero-
„ garive ed emolumenti relativi, onde riceva un giusto
„ testimonio della pubblica gratitudine e retribuzione al
„ lungo e benemerito da lui prestato servizio. *Felices il-
las Respublicas esse dicemus, apud quas tanto in honore sunt
litterae, & qui eas gloriose excoluerunt.*

batur praesertim, ut magnam copiam carminum Latinorum atque Italorum, quae habebat in scriniis, perpoliret. Genus enim quoddam acuminis, quod habuit a natura, & arte limaverat, ne in senecta quidem ipsum deseruit. Extremo tempore ad ceteras miserias accessit orbitas oculorum, quam patientissime, ut Christianum philosophum decet, ferebat, quamque lenire solebat aut religiosis precibus, aut erudito anagnosta. Profecto si alia argumenta deessent ejus pietatis in Deum, satis hanc comprobassent ejus patientia & fortitudo in adversis rebus, constantia in bonis, modestia in maxima celebritate famae, erga egenos caritas, et erga omnes humanitas. Iis, quibus spectaculum erant illius virtutes & doctrina, non potuit non esse luctuosa ejusdem mors, quam attulit vehemens apoplexis nocte ante diem VIII. Kal. Nov. an. MDCCLXVI. Sepultus est in Aede S. Luciae in monumento, quod sibi et uxori carissimae fecerat cum hac inscriptione.

H. ΣΑΡΞ . ΗΜΩΝ

ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕΙ . ΕΠ' . ΕΛΠΙΔΙ

JOANNES . ANTONIUS . VULPIUS

PHILOSOPHUS . PRIMUM . DEINDE

RHETOR

IN . GYMNASIO . PATAVINO

V. F.

SIBI . ET . MARGARITAE . MOSCHINAE

UXORI . AMANTISSIMAE B. M.

A. C. CIϽIϽCCXLVIII.

H. M. H. N. S.

In eadem Aede aliud suis sepulcrum statui voluit, quod factum ab ipso est sanctius & elegantius hoc tetrasticho.

Nos tenet alta quies placidoque simillima somno,
Quae sumus ignavis corpora visa mori.
Hic erimus donec reserato Christus Olympo
Aeterna jubeat nos vigilare die. (1)

(1) Qui se Petrarchae imitatorem esse gloriabatur respexit fortasse illos versus:

Dormito hai, bella Donna, un breve sonno;
Or sei svegliata infra gli spirti eletti,
Ove nel suo Fattor l'alma s'interna.

Vulpius non tam uxore, licet sterili, (1), quam fratribus fortunatus fuit. Erat enim Cajetanus Presbyter sanctissimis moribus, idemque satis doctus et diligentissimus in omni, quod suscipiebat, negotio. Ejus vero diligentiae in primis referre debemus acceptam emendationem librorum per Cominium impressorum, sanctitati editionem multorum operum, quae ad retinendos bonos mores, revocandosque antiquos pertinent. Huic aetate proximus erat Josephus Roccus, qui cum Societati Jesu nomen dedisset, veteris Latii explicationibus, aliisque scriptis, gestis in aula Romana muneribus (a Benedicto enim XIV. factus fuit Episcoporum, ut vocant, examinator, et S. Indicis Congregationis Consultor) et quod potius est, vitae sanctimonia inclaruit. Jo. Baptista demum, quo diu

(1) *Sic ipse scriptum reliquit.* Margarita Moschini Veronese donna di tutte quell' ottime desiderabili qualità adorna, che possono rendere felice un marito della fecondità in fuori, che per alto ed occulto consiglio, ma sempre giusto ed adorabile, Iddio Signore non ci ha voluto concedere. *Haec ipsa paullo post virum mortem obivit.*

usus sectore fuit Morgagnius in anatome facienda, tantum profecisse in nobilissima disciplina judicatus eft, ut illius secundarius Magister, eodem vivo Morgagnio, renuntiatus fuerit. Quin igitur ex ipsa stirpe Sapientiae genitos fuisse Vulpios fratres fatebimur, neque illius oscitantis atque dormientis, sed quae semper molitur aliquid, aliquid semper agit, omniaque refert ad hominum utilitatem?

OPERA EDITA.

Catulli, Tibulli et Propertii carmina ex recensione Jo. Antonii Vulpii cum ejusdem observationibus. Patavii apud Joseph Corona 1710. 8. maj.

Vita del Cav. Sertorio Orsati. *Extat in Parte II. libri, cui titulus:* Marmi eruditi ec. Patavii apud Cominum 1719.

Discorso Accademico, che le donne non debbano ammettersi allo studio delle lettere. In Padova presso Giuseppe Comino 1723. 4.

Opuscula varia ligata et soluta oratione scripta. *Ibidem* 1725. 4.

Orationes duae, scilicet de caeli natura et substantia, et Academicorum et Scepticorum philosophiae rationem non esse in physica omnino repudiandam *Ib.* 1732. 4.

Opere varie Latine e Italiane. *Ib.* 1735. 4.

Catullus cum Jo. Antonii Vulpii commentariis. *Ib.* 1737. 4.

Oratio habita in Gymnasio Patavino, cum a tractanda philosophia ad politiorem humanitatem translatus esset. *Ib.* 1727. 4.

Acroasis de Tragoedia. *Ib.* 1740 4.

Rime: edizione seconda accresciuta ed illustrata. *Ib.* 1741. 8.

Carmina: editio II. aucta. *Ib.* 1742. 8.

De utilitate poetices. *Ib.* 1743. 8.

De satyra. *Ib.* 1744. 8.

Opuscula philosophica. *Ib.* 1744. 8.

Tibullus cum Jo. Antonii Vulpii Commentario. *Ib.* 1749. 4.

Divinatio in diptychum olim Quirinianum, nunc Vaticanum. *Ib.* 1750. 8.

Oratio pro facultate poetica. *Ib.* 1750. 8.

Polinnia, ovvero i frutti della solitudine, Stanze. *Ib.* 1751. 8.

Sextus Aurelius Propertius . . . et in eum Jo. Antonii Vulpii Animadversiones perpetuae. *Ib.* 1750. 4.

Orazione in lode di S. E. Alessandro Zeno Procuratore di S. Marco per merito. Venezia 1746. 4.

Vita Andreae Naugerii. *Extat in operibus ejusdem editis a Cominio* 1718. in 4.

Vita Jacobi Sannazarii. *Extat inter carmina ejusdem typis impressa a Cominio* 1719. *in* 4. *Edita iterum fuit Amstelodami cum iisdem carminibus variorum notis illustratis* 1728.

Recenseri possent inter Vulpii opera ejus notae in Dantem, in Zachariam Scholasticum, epistolae, praefationes, et alia hujusmodi plura, quibus ornare ipse solitus erat libros a Cominio suo impressos.

Multa et ipse inedita reliquit, et praesertim carmina tum Italica, tum Latina, quae, nescio quo misero litterarum fato, periisse creduntur. Extat tamen apud eruditissimum virum Josephum Gennarium, cui maxime acceptum referimus quidquid de Vulpio memoriae prodidimus.

Lettura sopra il Sonetto del Petrarca = Gloriosa colonna &c. = con altre cose dette nell' Accademia de' Ricovrati.

ANGELUS FABRONIUS

FRANCISCO FONTANAE SUO

S. P. D.

Multa tu de Julinio (1), pauca ego de Orsato, ne tecum contendere velle videar, qui nulli parcendum esse diligentiae censuisti, ut omni ex parte cognita esset virtus et doctrina hominis, qui in patriis monumentis colligendis, exponendisque priscorum factis longam vitam consumpsit. Utraque laude floruit et Orsatus, nec facile inveneris homines, inter quos, quamvis aetate dispares, tanta similitudo fuerit studiorum, morum atque virtutum. Uterque etiam dramaticam poesin excoluit; verum quia omni tempore non multi fuere, qui ab ea nomen habuerint, eorum dramatica scri-

(1) Georgii Julinii vita a Fontana homine Bernabita et in Mediolanensi Collegio, quod *Nobilium* dicitur, Graecarum Latinarumque litterarum magistro scripta claudit hoc volumen.

pta fortasse obscurabit oblivio. Sed quae ad illustrandam patriae historiam litteris mandarunt, nec oblivione eorum qui sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterunt, et beatas illas esse urbes puto, quibus contigit tales habere cives, qui totos se dediderunt patriae, et in ea omnia sua studia posuerunt, et quasi consecrarunt. Quod siqui eorum, dum in operoso ac molesto labore versabantur tot obscura ac recondita investigandi, tot barbara exscribendi, imitati volucres, quas dum fingunt et construunt nidos, levandi laboris sui caussa, videmus passim ac libere solutas opere volitare, a poesi oblectationem aliquam petierunt, non erimus neque acerbi neque severi in judicando de illorum poeticis scriptis, cum et ii levissimam delectationem gravissimae utilitati nunquam anteposuerint. Facile quidem omnes perpetior ac perfero, dum aliquid afferant, quod mihi non displiceat; illos vero perridiculos esse arbitror, qui cum se ipsos prospexerint, totosque tentaverint, nec sint ad ullum litterarum genus idonei, insolentius atque audacius poetarum choro se immiscent, et obtundunt aures, aut chartas maculant insulsissimis carminibus. Hos non minus contumeliose dimittendos censeo, quam Hannibal Peripateticum

illum Phormionem de re militari, et de omni imperatoris officio loquaciter et inepte disserentem. Quod horum hominum genere cumulata est eruditissima Italorum natio, vellem ut lex ferretur de iis ab omni litterario coetu rejiciendis, neque locus daretur in Academiis, quae apud nos frequentes sunt, nisi iis, qui suum munus, si non perfecte, saltem laudabiliter (quanquam mediocritas in poesi perpaucis honori fuerit) praestare possunt. Sed ut ad Orsatum et Julinium redeam, quibus propositum in primis fuit monumenta temporum, hominum, locorum gestarumque rerum mandare litteris, et otium in scribenda patria historia consumere, ut ex ea quae pertinent ad usum civium, mores hominum, ad rationem rei publicae, ad jura, ad leges, ad vicissitudines imperiorum ac fortunae varietates possemus cognoscere, magnum et utile opus illos effecisse arbitrabimur, pro quo iis gratia debetur. Mihi ad remunerandum tantum beneficium nihil suppetit praeter voluntatem. Tu vero, quod praestes doctrina et scribendi elegantia, adeo omnia, quae spectant ad Julinium tuum persecutus es, ut neque a benevolentiori, neque a studiosiori illi debitum historiae munus persolvi potuerit. Nec sane dubito quin is, qui conferet com-

mentarium tuum, quod omni verborum et sententiarum dote locupletasti atque ornasti, cum commentariolo meo de Orsato plane incomitato atque incompto, vel me ipsum reprehendat, vel suspicetur minus illum ingenii et scriptorum gloria floruisse. Quapropter illud postulandum putamus ab omnibus, qui haec in manus sument, ut majus quiddam de Orsato, quam quantum a nobis exprimetur, judicent, quod non totam ejus imaginem pingere, sed tantummodo adumbrare conati fuerimus. Certe uterque, ut exposui antea, cum studio atque ingenio et doctrina, tum in patriam pietate praestantes fuere, et cum paucis omnino comparandi. Vale.

Pisis Kal. Maii MDCCLXXXVII.

SERTORIUS ORSATUS

ORsatorum familia apud Patavinos magna vel ab antiquissimis temporibus gloria fuit, quod illa, siqua alia, tulerit viros caritate in patriam, studio in litteras, ceterisque ornamentis generis, honorum, integritatis atque industriae clarissimos. Hujus familiae laudes plurimum sane auxit Sertorius Orsatus, qui cum iis artibus, quae ingenium commendant, decus omne virtutis junxisset, effecit, ut in civitate sua princeps haberetur. Is natus est Patavii Kal. Februarii an. MDCXVII. patre, cui a familia Orsati nomen erat, matre Elisabetha Buzzacarinia, et fortunatissimum ejus natale fuit, quod tum pater, qui erat illustris honoribus, ingenio, gratia et omni christianae virtutis genere, copiosus plane et locuples factus est ob acceptam a Sertorio Orsato gentili suo hereditatem. Hic filium sic instituebat, ut ipse intelligeret nobilitatem et divitias idcirco a

Deo datas, ut aliis prosimus, utque illae incitamento sint non ad voluptates ac desidiam, sed ad virtutem atque industriam. Et profecto quocumque non modo mens, sed etiam oculi adolescentuli, in quo summa spes, summa ingenii indoles erat, inciderent, nil in paterna domo videbat nisi exempla virtutum. Natura hominem inchoat, educatio perficit, et ab utriusque laude fuit Sertorius felicissimus. In litteris et humanitate perdiscenda, ut moris est, primam aetatem consumpsit; deinde, bene positis hisce doctrinarum omnium fundamentis, ad philosophiam se applicavit, et cum acciperet an. MDCXXXV. illa insignia philosophica, libellum vulgavit, quem inscripsit *Sertum philosophicum*, ut argumento esset se non coronam habere honoris caussa, sed pro merito concertationis atque doctrinae. Triennio post, rei familiari operam dare a patre coactus, in matrimonium duxit Irenem Mantuanam Benavidesiam, quae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae fuerunt. Sed res domesticae non adeo distinebant Sertorium, quin plurimum temporis mansuetioribus musis concederet. Has semper

stu-

studiosissime coluit, et quod earum tanquam antistites venerabatur Graecos atque Latinos, horum non modo scripta legebat, sed et cetera omnia monumenta, quae ad nos ab illis pervenerunt, magnopere conquirebat. Ea propter si quis ad eum detulisset antiquum lapidem, hunc tanquam religiosum donum osculabatur, inque nobiliori aedium parte collocabat; et oscitantem & dormitantem sapientiam delicatiorum otio concedens, agros ipse peragrabat, parietinas, et omne genus ruderum investigabat, seque beatum putabat, quoties ex iis aliquid prompsisset, quod se et alios erudiret. Cum jam tantam inscriptionum, aliorumque hujusmodi Romanorum monumentorum supellectilem sibi comparasset, ne ad domus ornamentum illam tantummodo collegisse videretur, edidit primo quae ad patriam pertinebant, mox alia aliarum urbium, ac demum Commentarium *de notis Romanorum* emisit, quo maxime declaravit suam antiquarum rerum peritiam. Nemo ignorat quam saepe non modo in lapidibus et nummis, sed etiam in scriptis veterum occurrant aut singulares aut plures

litterae, quae notae sunt verborum, nec semper consentire homines in iis interpretandis. Collegit illas notas Sertorius, et litterarum ordine disposuit; singulas vero sic interpretatus est non ut divinus, sed ut conjector acutus, qui eas rationes reddit, quae consentaneae sunt linguae, moribus, & ritibus Romanorum, et qui ex comparatione plurium inscriptionum, et ex iis, quae scripta sunt, quod proposuit, efficit. Res sane habebat multum difficultatis et laboris, quod tenenda erat omnis antiquitas, et acuenda mens ad occultissima perspicienda. Nihilo tamen minus ejusmodi opus confecit Sertorius, quod non solum novitate et copia rerum, sed etiam utilitate maxime celebratum fuit, quia per illud multarum rerum quasi adumbratas intelligentias concipere possumus. Ea propter qui marmora Oxoniensia illustranda susceperunt, ne quid deesset explicationi eorum, et enodationi inscriptionum, epitomen ejusdem fecerunt, et cum marmoribus ipsis an. MDCLXXVI. ediderunt. Edidit & integrum Joannes Georgius Graevius in vol. XI. *Thesauri antiquitatum Romanarum*, et post-

quam exposuit mentem suam de praestantia ipsius operis, pauca quaedam notavit, in quibus Sertorius errasse videtur. Est ne quisquam tanta inflatus superbia, ut sibi se scire omnia persuaserit, quae spectant ad religionem, ad sacerdotalia munera, ad dignitates urbanas, provinciales, militares, ad legionum, alarum cohortiumque nomina, ad militum patrias, stipendia, dona, missiones, ad libertorum et servorum officia & operas, ad Imperatorum gesta ac liberalitates, ad ludorum et spectaculorum varietates, ad collegiorum, municipiorum, coloniarum, provinciarumque erga patronos ac praesides pietatem, ad innumeros coloniarum, municipiorumque ipsorum magistratus, ad funera, ad sepulcra, ad morientium vota, ad superstitum in mortuos caritatem, atque ad alia multa sacra, profana, publica privataque populi terrarum domini?

Multa retro rerum jacet, atque ambagibus aevi
Obtegitur densa caligine mersa vetustas.

Haec animadvertere libuit non ut Orsatum a Graevii reprehensionibus defenderem (per-

pauca enim sunt quae ipse notavit) sed ut removerem ab ipso invidiam, quam illi conflare studuit vir, cujus nomen & honos inveteravit et universae Italiae, & hominum famae ac sermonibus. Is est Scipio Maffeius, qui, quoties ei se se occasio obtulit carpendi Orsatum sive jure sive injuria, hanc minime praetermisit, quasi ipse solus explicator siglarum, atque inventor veritatis in interpretandis veteribus monumentis extitisset. Quod egerit cum ipso austere & stoice merito reprehensus est a multis, extititque Jo. Dominicus Polcastrus, qui doctam et eruditam apologiam pro cive & propinquo an. MDCCLII. Patavii edidit, ex qua judicare quilibet facile potest raro Maffejum verum accusatorem fuisse, semper invidum. Ceterum Sertorio minime defuerunt insignes praedicatores laudum illius, et ipse Graevius cum inscriptiones veteres a Jano Grutero collectas iterum an. MDCCVII. Amstelodami edidisset, plurima ex illius libro, quem inscripsit *Monumenta Patavina*, quemque supra commemoravimus, sumpsit, ut aut emendaret, aut explicaret quae Gruterus suis attulerat.

Quando illa *monumenta* Sertorius emisit proposuerat jam sibi illustrare nomen populi Patavini, dum laudem illustrabat suam; quocirca non modo diligentissime conquisivit omnia vetera monumenta, quae urbem antiquissimam ornabant, et ad eam quomodocumque pertinebant, sed et quidquid conducere poterat ad contexendam historiam patriae, quae tot praevaluit opibus, quae tot passa est vicissitudines, quae tot factionum principibus paruit, quae tot viris illustribus floruit, adeo ut quanto plus rerum, tanto plus cupiditatis esset. Magni operis primam partem, quae incipit ab urbe condita definitque in annum aerae Christianae MCLXXIII. vulgavit Sertorius Patavii an. MDCLXXVIII., secundam partem, quae Eccellinorum maxime historiam usque ad an. MCCXXXIX. continet, non plane perfectam, cetera inchoata ac rudia reliquit. Chronologiam eorum, qui rexere Patavium (haec emanavit in vulgus an. MDCLXVI.) partem et ipsam huiusce operis dixeris, et ex ea quoque conjicies, quam diligens esset Orsatus investigator earum rerum, quas plurium saecu-

lorum barbaries quasi velis quibusdam obtendisse videbatur. Ipse tamen maxime famam quaesiisse videtur ex Romanarum rerum et inscriptionum notitia, et unum atque alterum volumen, quae inscribuntur *Marmora Erudita*, quorum primum edidit Auctor an. MDCLXIX., secundum quinquaginta annos post ejus nepos Joannes Antonius Cassinensis Abbas et sacrarum litterarum in Gymnasio Patavino magister, cumularunt laudem, quam a *Notis Romanorum* obtinuerat. Quod huic manus extrema minime accesserat, in ipsum quaedam editor addidit. Neque est tacendum Sertorium correctorem atque & emendatorem sui fuisse, quod veterem lapidem positum in Aedibus publicis ad T. Livium, quo praesertim gloriatur Patavium, pertinere, ut vulgo credebatur, putaverit. Verissime enim a Marquardo Gudio judicatum fuisse intellexit, mentionem ab illo fieri T. Livii Alii Liberti Liviae Quartae, filiae Titi, qui erat unus e Concordiae Deae Patavii in primis cultae Sacerdotibus. Miror equidem non pari modo acutum hominem vidisse Inscriptionem quamdam Justinopolitanam, de qua ejus sententiam rogavit Fran-

ciscus Zenus Justinopoli Episcopus, confictam fuisse dolo cujusdam, qui huic civitati multis nominibus clarae decus addere voluit. Sed haec, ut et quaedam alia quae fugerunt avum, pro sua prudentia animadvertit Joannes Antonius, cui verum quaerere unice propositum fuit. In extrema parte operis extat ejusdem dissertatio de sepulcrali quodam cubiculo forte prope Romam in via Flaminia an. MDCLXXIV. detecto, quod vulgo Nasoniorum sepulcrum appellabatur. Quia illud ornabatur non modo inscriptionibus, sed etiam picturis, non Orsati modo, sed et aliorum in illis explicandis acuit industriam. Instabant vero plurimi et urgebant, ut quidquid veterum monumentorum in apricum proferebat aetas, ipse non tanquam unus e populo antiquariorum, sed tanquam existimator doctus et intelligens illustraret, quod est argumento magnam de illius doctrina fuisse opinionem. Ipse vero nihil ocultabat iis, qui sententiae suae volebant esse participes, quod natura ei dederat singularem humanitatem, nec quidquam ex omnibus rebus humanis praestantius esse judicaret, quam de litteris bene mereri.

Innumera sunt quae, ut amicorum postulationibus satisfaceret, scripto mandavit, et ut in promptu haberet copiam rerum, in adversaria referebat quidquid aut legerat, aut viderat, quod ad noscendam priscam vetustatem conducere posset. De qua quidquid pronuntiabat, accurate perpendebat, neque adeo suae, quod moris est multorum, tribuebat sententiae, quin etiam plurimum concederet alienae. Isthaec modestia juncta comitati, facilitatique multum valebat ad conjungendas amicitias, & quamvis difficillime reperiantur in iis, qui in honoribus et republica versantur, fuit tamen Sertorius carissimus multis Venetis Patriciis, et Cardinalibus Atestino, Mediceo, Barberinio, Delphinio, Barbarigo, Basadonnae et Casanatae, quibus dum tribuebat officia, se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum aperiebat. In patria vero coluit praesertim Carolum Patinum, Octavium Ferrarium, & Carolum de Doctoribus, quorum pervulgata sunt nomina; nam cum omnes amicitias tuendas semper putaverit, tum eas maxime, quas similitudo studiorum conciliaverat. Ea propter merito sibi gloriae ducebat, quod a

se verbosiores epistolas eliceret saepe Henricus Norisius aut aliquid de antiquitate requirens, aut aliquam historicam quaestionem proponens. Nec mediocris sapientiae erat eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos esse solet laudis aemulatio: vere enim Hesiodus: τεκτονι τεκτων φθονεει. Quod sibi utendum esse existimabat judiciis doctiorum, ut hos alloqueretur, Italiam peragravit, semel iterumque Romae fuit, initio sua sponte, post etiam invitatu summorum hominum, qui in illa urbe cum et honoribus, tum et scriptorum gloria florebant. Sunt quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant, nisi effuse laudentur, a quo vitio tantum aberat Sertorius, ut qui liberalis erat praedicator alienorum meritorum, neminemque laedebat, nihil ab amicis exigeret, contentus eo quod sponte concessissent. Quamquam patria omnes honores, quos poterat, ipsi detulerit, et in omni procuratione rei publicae ipsum actorem auctoremque habuerit, atque a Senatu Veneto equestri dignitate & Comitis titulo decoratus fuerit, nullum tamen in illo unquam ambitionis signum ap-

paruit. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia, quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque fecit, ut cum gloriosissime ac tranquillissime vitam in sinu et complexu suorum degisset, vere dictum videatur: *sui cuique mores fingunt fortunam*. Neque tamen prius ille fortunam quam se ipse finxit, qui cavit ne qua in re, in qua sita vitae est honestas omnis, laberetur. Ut antiquitatis amator, sic moris majorum summus imitator fuit, omnesque ejus actiones magnam in Deum pietatem declarabant. Nemo ignorat quanta religione Patavii colatur S. Antonius, cujus ergo an. MDCLIII. libellum edidit, quem inscripsit: *le Grandezze di S. Antonio di Padova*. Eminuit etiam ejus pietas, cum tactae fulmine arderent S. Justinae aedes. Dum enim omnes acerbum incendium lamentabantur, ac nemo ad illud ruina extinguendum accederet, ipse, arrepta securi, inter flammas se se conjecit, ut ceteris exemplo esset, quod cum multi animose secuti fuissent, magno liberata est civitas metu atque periculo. Religioni etiam se servire putabat cum

carminibus Sanctorum facta celebrabat, et redibat saepe ad poesin, quod illius studia adolescentiam alere, et senectutem maxime oblectare dicebat. Non lyricam modo et dramaticam coluit, sed et illam, quae genere quodam perpetuae festivitatis commendatur, ut conjici potest ex iis, quae scripsit ad illustrandum Italicum poema amicissimi sui Caroli de Doctoribus, quod inscribitur *Asinus*. Postremo philosophi personam suscipere et tueri debuit, cum an. MDCLXX. munus ei datum fuisset explicandorum meteororum in patrio Gymnasio. Qui ei successit Geminianus Montanarius laudator et testis illius diligentiae fuit, sed ab ea consequi celebritatem sermonis hominum haud poterat. Unicum habuit filium nomine Antonium, qui cum summa elegantia, summaque integritate vixit, quamquam, mortua Irene Mantuana, ex qua illum suscepit, alteram duxerit uxorem Franciscam Sfortiam. Patavii obiit V. Non. Quintilis an. MDCLXXVIII., et cum convenisset universa ferme civitas in Aedem S. Antonii ad ejus cohonestandas exequias, satis declaravit quantum ejus mors sibi fue-

rit luctuosa. Jussu Academiae Recuperatorum, de cujus gloria magnopere semper studuit Orsatus, laudatus publice fuit a Laurentio Malcreda, cujus verissima fuit sententia, de illo tamdiu praedicatum iri

Latinis dum manebit pretium litteris (1)

(1) Phaedrus lib. V. ad Particul.

OPERA EDITA.

Sertum philosophicum ex variis scientiae naturalis floribus consertum. Patavii 1635. 4.

Monumenta Patavina, collecta, digesta, explicata, suisque iconibus expressa. Patavii 1652. apud Paulum Frambottum. fol.

Le grandezze di S. Antonio di Padova osservate nel trasporto della sua preziosa reliquia data da quella città al Serenissimo Principe di Venezia. In Padova per Paolo Frambotto 1653. 4.

Poesie geniali. In Padova per il Cadorino 1657. 12.

Cronologia de' Reggimenti di Padova da quando vi fu introdotta la Pretura sino al giorno d' oggi. In Padova per gli Eredi di Paolo Frambotto 1666. 4.

I marmi eruditi, ovvero lettere sopra alcune antiche iscrizioni. In Padova per Pietro Maria Frambotto 1669. 4.

De notis Romanorum Commentarius. Patavii 1672. typis Petri Mariae Frambotti, fol. Recusus Trajecti 1699

Tomo XI. Thesauri antiquitatum Romanarum a Joan. Georgio Graevio collecti: ex officina Petri Vander Aa, et Francisci Halmae. fol. *Epitome hujus operis extat impressa Oxonii 1676. fol. in calce marmor. Oxonien.*

Prima parte dell' Istoria di Padova dalla fondazione di quella città sino a l'anno di Cristo 1173. In Padova 1678. per Pietro Maria Frambotto; fog.

Orazioni varie sì Latine come volgari, e moltissime Serenate per Musica, Intermezzi, Ode, Canzoni, e Sonetti stampati in diversi luoghi e tempi.

O P E R A I N E D I T A

Magna ex parte imperfecta.

Historiae Patavinae pars prima et secunda.

Parte seconda dell' Istoria di Padova, che incomincia dall' anno 1174., e termina nel 1339.

Praenomina, cognomina et agnomina antiquorum Romanorum.

Quadriumvirato Padovano, ovvero Cronologia de' Quadrumviri, Consoli, Anziani e Deputati della Città di Padova dalla loro origine sino al tempo presente, in cui si hanno tutti quelli che hanno havuto queste dignità distinte a famiglia per famiglia.

Prose Geniali.

Discorsi recitati nell' Accademia de Ricovrati Tomi 2.

Raccolta di lettere, marmi ed erudizioni con altro d'antico.

Gentes Romanae Patriciae, Plebejae quoquot inveniri potuerunt ab origine Urbis ad initium Imperii Augusti, Trium-

viratu abolito, quae Sacerdotales Urbanasque dignitates in Republica habuere.

Diversi volumi di poesie liriche.

Orondate, dramma per Musica.

Statira, dramma per Musica.

Commedie diverse.

Cronologia de' reggimenti di Padova corretta ed ampliata con annotazioni.

Deorum Dearumque nomina et attributa.

Elucubrationes variae, seu historia sacra in Paravinos Episcopos.

Euganea fertile, ovvero Catalogo di tutti i Padovani, che hanno dato opere alle stampe.

Simolacri delle Deità Padovane con elogj.

Lucubrationes in quatuor libros Meteororum Aristotelis.

CAESARI JULINIO

COMITI, ET PATRICIO MEDIOLANENSI EX AMPLISSIMO JUDICUM COMITUM ET EQUITUM COLLEGIO FRANCISCUS FONTANA E CONGR. S. PAULLI

S. P. D.

Quod serius, quam fortassis arbitrabare, redditum tibi est commentariolum meum de vita, scriptisque Georgii patris tui, ignosce plurimis munerum studiorumque meorum occupationibus, non illis quidem magni momenti, sed quibus tamen quotidie satis distineor. Quod vero minus aut expectationi tuae, aut singularibus optimi hominis atque doctissimi in patriam, remque publicam litterariam meritis respondeat, cave credas id aliqua potius negligentia factum esse mea, quam tenuitate ingenii. Nihil enim quicquam (id quod unice praestare ipse poteram) studii ac diligentiae praetermisi, quo si minus scite eleganterque, at saltem sincere accurateque imaginem virtutis ingeniique ejus oculis omnium, ac praesertim

adolescentum nostrorum subjicerem, quibus haud scio, an aliud recens atque domesticum exemplum praeclarius suppetat ad imitandum. Tu igitur, ad quem et haereditas paternae gloriae et laudum imitatio potissimum pertinet, munusculum hoc meum levidense, et crasso filo non solum fac eo, quo tibi offertur, animo accipias, verum aliis etiam, quibus potes, in primisque matri tuae lectissimae ac nobilissimae matronae, tuoque fratri humanissimo commendare etiam atque etiam velis. Id si feceris, scito non tam mihi, quam beatis parentis tui Manibus praeclaram te gratiam gratificaturum. Vale.

Mediolani in Coll. Caesareo Nobilium IX. *Kal. Februarias* MDCCLXXXVI.

GEORGIUS JULINUS

Georgius Julinus nobili loco natus eſt Mediolani VI. Kal. Sextiles anno poſt Chriſtum ortum MDCCXIV. Pater ei fuit Josephus Julinus, Georgii Mediolanensis Senatoris Filius, idemque in Academia Ticinenſi antecessor emeritus; mater Angela Sadarinia, quam, extincto ejus priori viro Didaco Gera, Patricio Novarienſi, Josephus uxorem duxerat. Ab his liberaliter, sancteque educatus, et mature admodum in disciplinam Jesuitarum traditus ita doctrinas omnes, quibus aetas puerilis impertiri solet, celeriter arripuit, ut annorum decem septemque, confecto ſtudiorum curriculo, juris utriusque Lauream Ticini ſit consecutus. Neque vero quod inſignia doctrinae acceperat, continuo doctrinam ipsam se accepisse eſt ratus, ut plerique adolescentes solent, praesertim tali genere orti; qui scilicet hoc

quasi gradu quodam, atque aditu ad honores jacto, libros dimittunt; itaque luxui se desidiaeque dedunt, aut imparati rem publicam capessunt. Contra inexplebili ipse flagrans cupiditate discendi, uti Ticino domum rediit, se totum revocavit ad optimarum studia disciplinarum; idque eo magis, quod aetate firmiore, hominumque doctorum consuetudine judicium sensim perficiente, intelligebat, sibi illas jejune admodum traditas in scholis fuisse; quod quidem erat potius temporum vitium, quam hominum. Quare non tam sua sibi esse studia continuanda statuit, quam plane retexenda. Idem quum persuasum haberet, quod Tullius monet, mirum quemdam esse omnium quasi consensum doctrinarum, atque concentum, ad quam plurimas posset se se adplicare in animum induxit. Id eo valebat etiam, ut in unaquaque quid efficere posset expertus, ingenium nosceret suum; et quo sua ipse natura ferri maxime videretur, in id maxime industriae suae nervos intenderet; quippe cui ante oculos versabatur, vulgo quod dici solet, nihil invita fieri Minerva oporte-

re. Ipsemet in commentariis quibusdam, in quos summa vitae suae capita retulit, clarorum virorum nomina, quos hortatores studiorum suorum delegerat, ac veluti duces, memoriae prodidit. De iisdem, quoties occasio oblata esset, non tam verbo, quam scripto mentionem & perhonorifice, & peramanter faciebat. Quod est signum pii gratique animi, quem non minoris aestimamus, quam quemlibet ab eo factum in disciplinis singulis progressum.

Itaque philosophiae praeceptorem habuit Angelum Mazzolenium, matheseos Josephum Mariam Stampam, quorum alter Oblatorum, alter Somascam Congregationem ornabat; poetices Augustinum Neuronum litteratum virum e Capuccinorum familia, qui postea Novocomensium sacris praefuit, eloquentiae Hieronymum Taliazzucchium, eum, cujus in profliganda superioris saeculi barbarie opera magni fuit. Animum quoque appulit ad Graecas litteras, sine quibus aditum sibi ad solidam, reconditamque eruditionem praeclusum fore sentiebat; earumque doctore scientissimo usus est Angelo Theodoro Vil-

la, qui modo in Academia Ticinensi eloquentiam profitetur. In primis excolebat musicen, cujus artis liberalissimae, atque ad levandos humanae vitae labores natae, quum ei amor natura inditus pariter cum aetate adolevisset, non satis habuit elementa didicisse a puero, sed praecepta etiam, quae ad faciendos modos pertinent, a Joanne Sammartinio, qui in pertissimis habitus est musicis, diligenter voluit edoceri. Atque quum harmonia organica, a cantu sejuncta, delectaretur mirandnm in modum, hujus excellentes quosque in suo genere magistros conduxit. Nam, ut alios omittam, citharizare doctus est a Carolo Zuccario; cantare tibiis ab Antonio Sammartinio; *psalterium* pulsare ab Antonio Antoniano; *clavicymbalum* a Carolo Boronio, quorum omnium adhuc pervulgata sunt nomina.

Florebant saeculo hoc ineunte, quemadmodum in reliqua Italia, sic etiam Mediolani studia antiquitatis; iisque provehendis conflata est nobilissimorum et eruditissimorum civium societas, quam Palatinam appellarunt; qua quidem haud scio, an alia

fuerit usquam de universa eruditorum natione, in primisque de Italorum ingeniis merita praeclarius. Nae huic praeter ceteros maximam habuit gratiam Muratorius, cujus immensa illa volumina, quibus homo doctissimus immortalitatem nominis acceptam referre potissimum debet, sine sodalium Palatinorum studio, et pecunia nunquam fortasse aspicere lucem potuissent. Hi scilicet proposuerant sibi, ut codices manu exarati, et vetusta quaeque monumenta, maxime siqua Italicae historiae medii aevi, quae omnium maxime involuta erat tenebris, lumen adhibere aliquod possent, ubivis delitescerent conquirerentur, atque ex abditissimis tabulariis, & bibliothecarum forulis deprompta, eruditisque annotationibus exornata, & eleganter cusa in commune commodum prodirent. Quare factum est ut studium veterum rerum, quoad institutum hoc viguit, in civitate celebraretur quotidie magis, et vix jam reperiretur, qui modo cupidus litterarum esset, aut dici vellet, quin se illo delectare profiteretur. In hanc igitur aetatem adolescentia Georgii quum incidisset, qui quid-

quid scitu dignum foret, ultro arripiebat avidissime: qua tandem illius doctrinae adsequendae cupiditate incensum fuisse arbitramur, quae ita, uti est, majori etiam parti videbatur pulcherrima? Huc accedebat quaedam domesticae laudis aemulatio. Namque et avum Georgium, et avi fratrem Faustinum, & patrem Josephum nactus est cum jurisprudentiae laude praestantes, tum etiam in veteribus chartis & membranis colligendis industrios. Has igitur, in promptu cum haberet domi, evolvere coepit, tum alias conquirere, quaeque in iis usui esse possent seponere; antiquarios praeterea, diplomaticos, historicos omnium aetatum & gentium lectitare; ad ultimum numismata, inscriptiones, anaglypta, musiva, sarcophagos, et si quid est aliud veterum monumentorum visere; ex iisque rebus tantam sensim voluptatem percepit, nihil ut jam esset quod faceret libentius. Hactenus de studiis, in quibus Georgius juventutem contrivit, satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, nunquam juris scientiam ab eo dimissam fuisse; in qua quidem quantum profecerit sa-

tis testimonium extat elucubratio, docta mehercules, quam manu scriptam reliquit de legibus in decoctores latis. Nihilo tamen magis forum attigit; credimus, ne tricis, & litibus, a quibus natura abhorrebat maxime, implicaretur.

Ad has ingenii exercitationes plura ac longe majora animi bona accedebant. Erat enim modestus, frugi, veritatis diligens, & alienae famae usque adeo parcens, uti neque de quoquam detreheret unquam, neque detrahere alios pateretur. Humanus, officiosus, majoribus natu adsurgens, aequalibus jucundus, omnibus affabilis, in primisque obsequentissimus parentibus. Ita in religionem Christianam, quam pene cum lacte nutricis suxerat, animatus, prorsus, ut nihil de suis factis, studiis, consiliis non ad ejus normam, et praescriptum dirigeret; ceteras res, opes, nobilitatem, doctrinam, gratiam, prae illa flocci faceret, ejusque sacra omnia, & caerimonias, quas externus Dei cultus desiderat, diligentissime obiret. Tali modo cum se gereret ipse, eaque esset aetate, ut non jam solum bene sperare, sed omnino

ab eo exspectare possent homines, quae a singulari virtute, et ingenio exspectanda sunt, sibi pater ejus beatissimus videbatur. Recordantur majores natu, qui adolescentes hoc sene familiariter sunt usi, saepius de Georgio suo loqui solitum; tum vero, ut Terentiano illi seni, *uno ore omnes omnia bona dicere, & laudare fortunas suas, qui gnatum haberet tali ingenio praeditum: at homini illico lacrymas cadere, quasi puero, gaudio.*

Neque vero caussa suberat ulla, quare pater timeret (ut timidi esse solent, qui amant) ne quid assidua illa, multiplexque animi contentio incommodi importaret ejus valetudini, ut pote quem videbat recte sese habere semper, neque quicquam de hilaritate ac suavitate sua naturali amittere. Quod nemini mirum esse debet. Nam quamvis Georgius noctes et dies in tot doctrinarum meditatione versaretur, retinebat tamen modum, animumque identidem relaxabat liberalibus ludis, & ingenuo quoque dignissimis, non qui in alea scilicet, aut commessationibus, aut ineptiis amatoriis consisterent, sed quibus aliqua esset cum gymna-

sticis, & palestricis veterum Graecorum, Romanorumque exercitationibus similitudo. Didicerat in primis saltare, ac jactare hastas; adeo ut horum utrumque et pulchre facere ipse posset, et alios edocere. Atque his in rebus quo se exerceret commodius, in Collegium Nobilium, cui tum temporis Jesuitae moderabantur, ventitabat. Hi autem capti adolescentis probitate et doctrina, non admittebant modo, sed ultro rogabant, nullum ut temere intermitteret diem, quin veniret quasi illarum artium hypodidascalus; intelligebant enim puerorum animos, quorum sibi erat cura demandata, mirifice illius convictione ad praeclara quaeque incitari. Itaque legendo, scribendo, commentando, magistros interpellando, cantando, saltando, aliud ex alio agendo semper, quum nihil otio relinqueret loci, non poterat sane non jucundissime vivere: sicut enim similitudo fastidii, sic est varietas oblectationis mater.

Et hercule hilaritatem in hoc adolescente multam fuisse, quamvis in tot studiis, atque artibus occupato, multa sunt argumenta; quae etsi scimus levia visum

iri, exponere non dubitamus; illud enim unum intelligi volumus contra, quam plerique autumant, non solum non obrui hilare aetatis floridae ingenium, sed excitari potius, atque ali varietate studiorum. Itaque Georgius et in hac suavitate humanitatis, qua jam tum homines delectabantur, perjucunde versabatur quotidie, postquam a gravibus scilicet, seriisque rebus se remiserat, et certis anni temporibus aliquanto liberius laetitiae se dabat; sic tamen ut nunquam non aliquod probi ingenii lumen ostenderet. Libenter enim per eos dies, qui a profusa quadam vulgi laetitia, ludorumque frequentia Bacchanales appellantur, non raro consueverat personatus trivios et compita interdiu circumvectari, noctu choreis interesse. In quo non tam ingenio indulgebat suo, quam amicorum, qui in ejusmodi larvatis pompis, quibus illa tempora plus multo delectabantur, quam nostra, apparandis, ornandisque fere auctorem eum actoremque habebant. Ipse autem dabat operam, ut his plus salis esset, quam sumptus; atque adeo non tantum vulgo, & turbae, sed eruditis quo-

que oculis afferre oblectationem possent. Hac occasione aut epigramma aliquod Italica lingua conscriptum, aut alterius metri carmina spargere in vulgus erat solitus. Cujus generis duas habemus odas adhuc in manibus, e quibus hilarum scriptoris ingenium, nec inficetum possis agnoscere. Idem ad theatrum itabat, non quo falleret otium, ut plerique solent homines lauti atque nobiles, qui fere nihil quum habeant pensi, nullam sine his solatiis esse vitam ducunt; sed quod poesi, et musica, ut paullo ante demonstravimus, sese potissimum oblectabat. Atque illud quidem plerumque ei suppeditabat, ubi aures expleret suas, quarum delicatissimo utebatur sensu; in hac quippe civitate tam ampla, tam locuplete & splendida fas erat, si usquam alibi, tum ludos scenicos spectare apparatissimos, tum vel maxime audire quiquid pulcherrimarum elucubrationum, et praestantium cantorum ferebant tempora. Itaque quoties dabatur fabula, quam esset operae pretium cognoscere, seorsim sedebat, audiebatque illam ta-

cite, et quicumque una secum cuperent interesse, admittebat hac lege, ut silentium darent. Interea quo erat acri judicio, tum carminum, tum sonorum atque cantuum vitia omnia ac virtutes notabat; neque non aegre ferebat cum inepta videret spectatorum fastidia, concursationes, convicia, supplosiones pedum, dolebatque *narrari*, ut lepide loquitur Horatius, *asello fabellam surdo*, propterea quod non plebeculae modo,

Verum equitis quoque jam migravit ab aure
voluptas
Omnis ad incertos oculos, et gaudia vana.

Quam ob caussam multo libentius, quam theatra, conventus amicorum eisdem artibus gaudentium frequentabat, ubi sonis, atque concentibus vacare sine interpellatoribus posset. Ex his autem illum longe praeferebat ceteris, qui in aedibus *Canonicorum* S. Ambrosii agebatur, eoque adolescente adhuc florebat, sed paucis post annis, nescio quo pulcherrimae artis fato, certe non

ſine multorum querelis, desiit celebrari. Illuc quippe fidicinum, cornicinum, tubicinum, tibicinum, psaltriorum denique omnium, & cantorum flos confluebat; atque eo quidem successu, ut vulgo accepta ei referatur perfectio, ad quam Mediolani citius, quam in reliquis Italiae urbibus, muſicam pervenisse compertum eſt.

Pari modo magnam autumni partem, quod alterum anni tempus ad remissionem animi conceditur, et lepide, & hilariter traducebat Buffalorae; qui vicus est inter Ticinum flumen, et euripum, quem vocant, grandem, octavo et decimo ab urbe lapide. Illic enim quum domum haberet mater ejus hereditate relictam a priori viro, de quo commemoravi supra, satis amoenam, et multo commodissimam, rusticari solebat Julinorum familia, posthabitis, quae aviti juris erant, villis nobilioribus, e quibus Soricanam in ora lacus Larii Joannes patruus Georgii noſtri nullis sumptibus pepercerat, uti magnifica aede, hortis amoenissimis, et piscinis in vivo saxo affabre effoſſis ornaret. Celebres ad hoc usque temporis sunt ludi sce-

nici, qui Buffallorae a Julinis splendide dabantur, agebanturque festivissime; comoediae scilicet, & tragoediae nobiles, remotaeque ab omni turpitudine dictorum atque factorum; quorum actus singulos, exodii loco, concentus musici distinguebant. Georgio, prout ad res omnes aptus erat, atque adeo non unas agebat partes, plausus a corona semper dabatur multiplex; nam sive tibia caneret, sive fidibus, sive suos, sive alienos modos, sive in scenam prodiret, placebat omnibus summo opere. Nec modicam laudem assequebantur fratres natu minores, Faustinus et Octavius, indole, atque ingenio praestantes adolescentes, quorum alter postea amplissimo sacerdotio in principe hujus urbis templo insignitus, atque ad gravissima negotia ob singularem ejus prudentiam, rerumque usum a Josepho Puteobonello adhiberi solitus, mature decessit; alter non modo a negotiis publicis, verum etiam ab oculis hominum remotus, fere agit in agro vitam, otio litterario, et re sua familiari delectatus. Sed primas deferebant omnes Laurae eorum sorori, suavissimis moribus puel-

lae, multisque bonis artibus excultae; quippe quum versus ea suavitate oris, atque vocis recitaret, ut supra nihil posset. Itaque donec fabulae illae agebantur, magni audiendi caussa nobilium hominum feminarumque concursus fiebant, qui scilicet in tota illa vicinia rusticabantur, sed agi sunt desitae anno MDCCXLV. quo anno Hispanorum, Gallorumque apud Ticinum castra consederant. Neque de illis cogitatum est amplius, propterea quod Laura, cujus potissimum oblectandae caussa fuerant institutae, eodem anno in nobilissimam Torniellorum familiam nupta, paucis post mensibus acerbissimo fato occubuit.

Ex hoc tempore Georgio pristinam illam hilaritatem suam excussam esse perhibent, seu quia tam grave accepisset vulnus mortis sororis carissimae, ut earum rerum, quibus antea delectabatur, pigeret, seu quia fortasse, cum vir factus esset, cepissetque ducendae uxoris consilium, quod multo non ita post perfecit, se minus jam decere ludos, et jocos arbitrabatur, quibus adolescens indulserat. Duxit autem feminam primariam

Virginiam Morigiam, quam, praeter nobilem propinquitatem generosamque majorum famam, multa alia & fortunae, & naturae dona exornant. Post haec non multo pater decessit. Sed ad exercitationes ingenii ejus revertamur; quod quidem licet notum antea civibus esset suis, multo tamen clarius, tamquam in theatro quodam, explendescere per id tempus coepit in coetu Transformatorum, qui inftitutus fuit Mediolani, aut potius reftitutus anno MDCCLXIV. De hujus origine, inftauratione ac praeclaris inftitutis nihil eft, quod plura persequamur; quippe cum luculenter ejus historiam descripserint duo ejusdem socii, nempe Franciscus Xaverius Quadrius in extremo historiae suae poeticae volumine, & Lodovicus Riccius in eleganti commentariolo de fcriptis vitaque Josephi Imbonati Comitis, primarii restitutoris. Tantum dicam, nomen illi quidem dedisse multos doctrina praestantes philosophos, theologos, jurisconsultos, antiquarios, nonnullos etiam oratores probabiles, et complures nobiles poetas; in his Joannem Carolum Pafferonium, et Josephum Parinium, quorum multo

to illuſtriora sunt poemata, quam ut cujusquam oratione clarescere poſtulent: neminem tamen ejus incolumitati, et gloriae majori ſtudio inserviisse, quam Julinus, qui unus e Reſtitutoribus fuit, licet trigeſimum aetatis annum vix praetervectus. Etenim quamdiu ille manſit, tum publicos, tum privatos conventus frequentare non destitit, semperque aliquid novi vel numeris adstricta, vel soluta oratione elaboratum afferebat. Quaecumque vero multis vigiliis atque improbó labore & ſtudio de antiquitatibus Latinis, aut patriis investigasset, primo quoque tempore communicare ea cum sociis consueverat; itaque incitabat omnes studio suo, summoque in honore habebatur. Tandem Imbonato vita functo, quum orbae societatis esset ipse veluti tutor relictus (erat enim a secretis) socios coegit, ad eosque in magna civium frequentia de ejus laudibus orationem habuit elegantis illius conventus auribus dignam kalendis Septembris anno MDCCLXVIII., quam anno post ad honesſtandam clarissimi soceri memoriam, una cum variis sociorum carminibus edendam curavit Franciscus Car-

canus, Patricius Mediolanensis, liberalibus disciplinis perpolitus. Hanc qui legit, quanto Georgius conservandae litterariae illius societatis studio flagraret facile intelligit. Ac nihil revera non egit, quod ad eam conservandam valeret. Sed dissociatis animis sodalium, summo cum ejus dolore disjecta est.

Non vacat hoc loco elucubrationes singulas recensere, quas in Transformatorum coetu recitavit, & multo etiam minus poeticas, in quarum numero fuerunt tragoediae duae, comoediae tres, dramata ad usum scenae, atque cantus complura. Haec enim, & alia poemata breviora, quae sibi festinanti exciderant, quaeque ante annum MDCCLII. emitti in vulgus est passus, ut ceteris probata fuerint, in primisque eruditissimo harum rerum aestimatori Francisco Quadrio, qui illorum aliquot magna cum laude commemorat, ipse tamen (ut erat scriptorum suorum censor et prudens, & modestus) quum aetate provectior ad trutinam revocasset, reprobavit, nulloque in numero habenda esse statuit, nisi si qua in posterum emendare, ac meliora facere sibi per otium li-

cuisset. Quod nunquam licuit homini plurimis aliis ſtudiis, negotiisque quotidie magis diſtracto. Atque utinam tragoediae saltem, cui nomen est Alcmaeon extrema accepisset manus. Hanc quippe qui audierunt, aut etiam oculis habuere subjectam fidelibus aestimatores docti, atque intelligentes, fecerant tanti, ut tum gravitate dictionis, sententiarumque delectu, tum viva morum, animique affectuum repraesentatione, tum totius demum fabulae structura, in nobilibus Italicis tragoediis, quarum non ita magnus est numerus, ponere non dubitarent. Nos tamen gravissimi viri de rebus suis judicium veriti, his omissis, opuscula dumtaxat, in quibus argumenta erudita tractavit, inſigniora saltem referemus.

Prope Modoetiam pagus est non ignobilis, vulgo qua *Archor*, qua *Hercules* appellatus. Ibi temporibus Alciati in S. Apollinaris mensa erat, altaris uſum praestans, e marmore politissimo, atque candidissimo, in quo elegantissimis litterarum figuris inscriptio ad Iuliam Druſillam spectans legebatur; manca tamen atque deformata, nonnul-

lis scilicet litteris vetuſtate exeſis, & duobus integris verſibus scalpro abraſis; qualem fere Gruterus refert ex ejusdem Alciati exemplari descripta. Posteris vero temporibus marmor illud ab altari avulsum jussu S. Caroli Borromei, ut Julinus suspicatur, perdiu jacuit inter rudera, vestitum vepribus, & dumetis, donec illud avus ejus invenit, & dono acceptum, ut erat harum rerum non incuriosus, domum suam Mediolanum exportandum curavit. Suarum igitur esse partium existimavit Julinus praeclarum adeo monumentum antiquitatis politioris, quod sui mancipii erat, illustrare; maxime cum videret neque satis exacte a Grutero relatum, neque bene ab Alciato explicatum; itaque fecit. Ac primo ostendit titulum illum non sepulcralem esse, sed honorarium, neque ad Druſillam filiam Caii Caligulae, sed ad sororem pertinere, quibus de rebus addubitaverat Alciatus; data autem occaſione, obiter animadvertit Druſillae aeque, ac duabus aliis ſororibus Agrippinae, & Livillae praenomen Juliae fuisse, quod licet nemini fortasse dubium unquam fuit, nullo tamen adhuc ve-

teri monumento constabat. Praeterea non solum voculas, quae desiderabantur, sed integros etiam versus, quos exscalptos de industria a posteris fuisse demonstrat ad abolendam teterrimi Imperatoris memoriam scite admodum, meo judicio, & perite supplevit; atque ita ut lacunae (a) marmoris adamussim

(a) En Inscriptio qualis affertur ab Alciato in *Antiquario* pag. 116. Codicis Biblioth. Ambros. et a Grutero pag. 1022. n. 4.

IVLIAE DRVSILLAE
GERMANICI . F
. . . .
. . . .
D. . . . .

In lapide tamen, qui in aede Julinorum adservatur, ita se habet:

JVLIAE . DRVSILLAE
GERMANICI CAESA . .
. . . .
. . . .
D. . . . . .

Ex quo apparet, tum Alciati temporibus litteram F. conspicuam in lapide adhuc fuisse, quae nunc una cum ex-

expleantur. Ad ultimum cum quaereretur, cuinam monumento an arcui, an statuae, an templo inscriptio illa fuerit affixa, nihil quidem pro certo audet dicere; suspicatur tamen Drusillae arcum dedicatum fuisse, seu, si mavis, decreto Decurionum positum; unde pagus ille fortasse *Archori*, aut *Archuri* nomen invenit, quo fere in veteribus membranis appellatur; in eamque rem exempla aliquot affert, quae indicant monumenta hujus generis in villis etiam, atque pagis excitata nonnunquam fuisse. Haec autem omnia singulari perspicuitate, quae ejus erat propria, et multa eruditione, eaque minime vulgari, Transformatis exposuit anno MDCCXLVI. Eadem postea in dissertationem conjecit, quam

tremis litteris *Drusillae*, & *Caesaris* desideratur; tum ab eo vocem *Caesaris* omissam oscitanter. Jam vero quod inscriptioni deest ita supplevit Julinus.

IVLIAE DRVSILLAE
GERMANICI . CAESARIS . F.
C. CAESARIS . AVG.
GERMANICI . SOR.
D. D.

de Julia Drusilla in *Collectione Mediolanensi* (sic enim inscribitur) decem post annis in vulgus edidit: locupletem illam quidem, & longe eruditissimam; sic enim omnia ex scriptoribus Graecis, & Latinis, et ex numismatibus, aliisque monumentis de celebris illius feminae genere, ortu, vitiis, moribus, fortunaeque vicibus, ac de honoribus eidem, et vivae, et mortuae habitis, perscripta sunt, ut nihil non appareat.

Anno consequente, tum in eadem *Collectione*, tum separatim libellum alium, quem non multo ante sociis perlegerat, in apertum protulit de Amphytheatro Mediolanensi. Habuisse hanc urbem, in qua complures annos domicilium orbis terrarum fuit imperii, quamque thermis, circo, theatro, palatio illis temporibus ornatam novimus, id genus etiam aedificii, neque temporarium, sed marmoreum, et magnificentissimum, convenit inter omnes, qui de rebus Mediolanensibus scripserunt. Sed tam magnus consensionis globus nihilo plus ponderis habet, quam una Galvanei, Flammae scriptoris nugacissimi auctoritas, quam ceteri nimirum, alius

alium exscribentes, temere sunt secuti. Primus omnium Flammae testimonio diffisus, rem de integro expendit Petrus Gratiolius Bononiensis, e Congregatione Sancti Paulli, in erudito atque eleganti opere de praeclaris Mediolani aedificiis. Hic multum quidem quaestioni lumen attulit, non tamen abunde satisfecit. Nam neque vidit argumenta firmiora, quibus suam tueri sententiam posset, neque quidquam respondit Scipioni Maffacjo, qui quum in ea esset opinione, ut existimaret Amphitheatra nusquam fuisse lapidea, praeter quam Romae, Nemausi, Capuae, et Veronae, multa adversus Mediolanense objecerat, desumpta cum ex actis SS. Martyrum Firmi, & Rusticii a se editis, tum ex carmine Ausonii, et ex rythmo quodam veteri de laudibus Mediolani, in quibus de amphitheatro verbum nullum; quamvis non tantum occasio erat, sed etiam caussa illius commemorandi. Itaque scriptores Mediolanenses caussa cecidissent, nisi patronum Julinum nacti essent, cum a doctrina, tum ab acri, et prudenti judicio instructissimum. Nae hic rem in utramque par-

tem, nullo partium studio, pensitat accurate, vera a falsis, dubia a certis separans, nihilque eorum dissimulans, quae sibi obesse viderentur. Nihilo tamen secius ita celeberrimi adversarii, & eruditorum aetatis suae facile principis argumenta diluit, itaque e contrario sua confirmat, praesertim quae tum a Laudulpho seniore, cujus libri in volumine quarto rerum Italicarum continentur, tum e S. Ambrosii testimonio, ejusdemque vita a Paullino scripta deprompsit, uti si ille paullo vixisset diutius, et legere ea potuisset, non dubito quin, licet invitus, animum induxisset tandem, ut quatuor illis amphitheatris, cum alia nonnulla, quemadmodum Sutrinum, cujus reliquiae haud ita pridem sunt detectae, tum etiam Mediolanense adjungeret. Ceterum hariolari ipsimet Julinus fatetur, quum et locum, & auctorem veteris hujus aedificii satagit investigare; aliquot tamen conjecturas proponit, leviculas illas quidem, sed non plane improbabiles, quibus ducitur ad suspicandum, & ab Imperatore Trajano amphitheatrum Mediolani excitatum fuisse, et in ea urbis parte, quae vulgo *via*

arenae etiam nunc appellatur. Neque videor debere praetermittere, in hoc opusculo, quum de *Lusoriis* sermonem injecisset, ut haec ab amphitheatris distingueret, opportunam eum occasionem esse nactum corrigendi Hermantii errorem, qui in vita S. Ambrosii pulcherrimum hujus, & splendididissimum facinus Christianae fortitudinis, Sozomeni locum quemdam perperam interpretatus, mire extenuarit. Ex hoc quippe colligitur Sanctissimum Antistitem, quum ad Gratianum Augustum, qui tum forte venationem spectatum iverat in Lusorium, mortem cujusdam deprecaturus venisset, essetque ei omnis alius aditus interclusus, ad portam, qua ferae immittebantur, clanculum descendisse, earumque ita pro nihilo morsum, atque ungues habuisse, ut iis permixtus ingressus in caveam sit; neque ante Imperatoris ipsius, & amicorum obtestationibus, uti sibi parceret, atque inde abiret, cesserit, quam veniam reo impetraverit. Ab hac enim vero immane, quantum Hermantii narratio discrepet, cujus summa est in Palatii vivarium introiisse Ambrosium una cum venaticis canibus, perinde ac si

venatio illa caprearum atque leporum fuiffet, non immanium ac furentium belluarum. Quod contra esse Julinus, et ex ipfius Sozomeni verbis, et ex epiftola Caffiodorii secunda, et quadragefima libri V. *Variarum*, plane evicit; itaque factum praeclarissimum, et cum paucis comparandum, ad quae Chriftiana in alios homines charitas quemque unquam impulerit, ad splendorem priftinum eruditione sua revocavit.

Sed cum nulla esset antiquitatis pars, in qua non perlibenter Julinus versaretur, tum praesertim re anularia delectari videbatur. Duo in primis opuscula de gemmarum veterum sculptura confecit. In horum altero generatim disputat, et quo tempore, & a quibus ars hujusmodi inventa primum fuerit, quibusque veluti gradibus se ad summum perfectionis evexerit; tum in eadem qui omnium maxime floruerint, et quibus inftrumentis uterentur; demum quae gemmarum genera majori forent in pretio apud veteres, et qui illarum varii usus, et fi qua alia sunt ejusmodi. In altero nonnulla praefatus de gemmis anullariis, five quae or-

namento, sive quae ad obsignandum usui erant, explicare instituit gemmam quamdam litteratam, quam inter alias antiquitatis lautitias hujus generis habebat domi, plurimique faciebat. Erat quippe achate crystallina perspicua, aurea funda inclusa, affabre prorsus, et antiquo, quemadmodum ipse pluribus demonstrat, artificio sculpta Julium Caesarem paludatum, laureaque spicis intertexta evinctum exhibens, lituo atque astro adjectis cum hoc titulo: DIVI IULII. Haec quidem singula pulchre exponit; sed inscriptionem potissimum, in qua illud animadvertit, quod alibi nemo ante ipsum, quodque in gemma, non ita dissimili, quae in Museo Odeschalchio fuit, Stephano etiam Morcello, viro eruditissimo, atque acerrimo harum antiquitatum aestimatori admirabile postea est visum; nomen figurae videlicet, quod in gemmis illustri aliquo vultu insignitis raro admodum reperitur, hic praeterea secundo casu adpositum legi, quo casu artificum nomina fere apponebantur. Nodum tamen Georgius expedit. opinor, commodissime; quippe qui animadverterat numismata, quotquot habuit

unquam in manibus, Julio poſt αποθεωσιν cusa, ubi scilicet aſtrum adfictum est, nomen ejus genitivo semper casu exhibere; reliqua vero omnia ad ceteros Imperatores, aut ad eundem Julium nondum in Deos relatum, pertinentia, non item. Ex quo concludit casum illum ad stellam, quae, ut ex testimonio Svetonii compertum est, imaginibus Divi Julii in vertice nunquam non addebatur, minime vero ad figuram esse referendum. Quod ſi Mediobarbus nummos aliquot affert, eundem illum quidem titulum, non tamen aſtrum exhibentes, id niſi adulterinos illos esse, & subdititios suspicari libet, propterea accidisse ostendit, quod astrum aut vetuſtate exesum evanuerit, aut cum minutulum ſit instar puncti, non fuerit ab ipso animadversum.

Haec opuscula duo alia, aliquanto ampliora, excipiunt ſimilis argumenti, quorum unum historiam anulorum continet ab orbe condito, usque ad exordium rerum Romanorum; alterum verum annotationes eruditissimas in caput primum libri XXXIII. Plinianae historiae, quod de anulorum potis-

ſimum origine inscribitur. In his quam valde Georgius fuerit, tum veterum rerum, tum linguarum, praesertim Graecae, litterate peritus, manifestius ac plenius, quam in ceteris ejus operibus apparet; eoque magis dolendum est non ea fuisse & limatius expedita, et typis descripta. Sed nimirum utrumque specimen erat ingentis cujusdam operis, quod de re anulari universa meditabatur, tribueratque in libros quinque, in quibus ita materiam omnem plene perfecteque tractare conſtituerat, ut qui adversaria pervolvit, magnamque eo congestam eruditionis vim, & prudentissimam rerum diſtributionem expendit, facile intelligat, modo ut permanere in incepto potuiſſet, nullam eum quaeſtionem propriam ejus loci fuisse praetermissurum.

Sed tantum opus de manibus vix adumbratum deposuit, quum ad contexenda, & explicanda urbis, et agri Mediolanenſis monumenta se totum dedisset, quod munus non putabat sa patriae diutius posse debere. Hujus quippe usque ab anno MDCCLI. primum sodalibus specimen exhibuit, et alias alia deinceps exhibuit fragmenta, praesertim an-

no MDCCLIV. quum Madiolani esset, eosque conventus frequentaret Joannes Maria Mazzucchellius Comes, & Patricius Brixianus longe eruditissimus, cujus plausus, & cohortationes mirum quantum currentem eum incitarent. Atque ego quidem arbitror, hanc ei mentem initio fuisse, ut ab origine ultima ſtirpis Mediolanenſis exordium scribendi caperet. Huic rei sunt indicio duo ejus codices, quos manu exaratos reliquit, in quorum altero monumenta ejusmodi usque ab anno poſt Romam conditam centeſimo quinquageſimo quinto colligere, inque sua tempora digerere inſtituit; quo anno Bollovesus Gallorum dux, in hanc planitiem descendiſſe traditur, et prima Mediolani fundamenta jecisse: in altero unde, & quo tempore Etrusci, Umbri, atque Insubres, a quibus haec provincia eſt nomen antiquitus nacta, huc commigraverint diligenter inquirit. Verum id conſilii abjecit, veritus, ut novi aliquid afferre posset. Nam ſi innumerabiles fabulas, plerumque ineptas, ac prorsus absurdas excipias, quibus saeculo XIII. tota foedata Mediolanenſis hiſtoria eſt, quasque XIV. ineun-

te collegit, nullo adhibito judicio, venditavitque posteris Galvaneus Flamma, pauca oppido prae dignitate, & amplitudine sua servat haec civitas remotae vetustatis vestigia, quippe quum domesticis, externisque bellis perpetuo vexata, et toties direptionibus, incendiis, ruinis fuerit obnoxia. Quare qui cupiditatem habet notitiae illiusmodi rerum, modo ut ea legat, quae docti, et egregie cordati scriptores saeculi decimi sexti, Tristanus Calcus, Carolus a Basilica Petri, & Puricellius, e recentioribus vero Muratorius, & Saxius memoriae prodiderunt, praeterea inscriptiones aliquot noverit, & anaglypta sacra & profana, quae tamquam e naufragio reliquiae supersunt, explicanturque ab Alciato, Cicerejo, Gratiolio, Allegrantio satis luculenter, nihil ei deest propemodum, quin sciat. Haec igitur Georgio secum reputanti, ne actum ageret, studium omne suum ad investigauda sequioris aetatis monumenta visum est conferre; ab adventu scilicet Caroli Magni in Italiam, eversoque Longobardorum regno, usque ad initium potentiae Vicecomitum; quae pars historiae quinque comple-

plectens immanis barbariae saecula, & longe mendosior erat ceteris, et magis involuta tenebris. Hujusmodi monumentorum non minima quidem copia in aedificiis quibusdam, anaglyptis, musivis, & inscriptionibus extabat, & hercle etiam in membranis quam plurimis, atque in rudibus illius aevi scriptoribus. Ea tamen ipsa, quum in urbe, et in agri oppidis atque villis dispersa essent, et tot jam saecula situ, et squallore obsita, investigari, ac reperiri sine singulari solertia, et pertinaci quodam studio non poterant, praecipue vero membranae, in quibus expressior profecto, quam usquam alibi, illorum temporum imago continetur. Hae nimirum partim negligentius adservatae, et omnibus incognitae, praeter quam blattis, in tabulariorum angulis delitescebant; partim quum in eorum potestate forent, qui nulla publicae utilitatis habita ratione sibi tantum esse divites volunt, centum ferreis vectibus obserebantur. Praeterea ubi erutae a tenebris fuissent, exscribere eas diligenter oportebat, tum quid in singulis esset momenti sollertissime perpendere, ac demum perinde atque e ramentis fluminum, ut

ipse loquitur Julinus, lucentes auri scintillae improbo labore secernuntur, ex iis secernere res gestas abditas atque reconditas, et in veritatis lucem proferre. Cui quidem negotio parum satisfecerant summi viri, qui ad haec studia viam posteris muniverant, Muratorius Puricellius, Saxius, Sormanius; neque enim omnia recte ipsi explicarunt, et nonnulla etiam oscitanter hallucinati sunt. Iisdem res complures, quas magni ad historiam eorum temporum interesset scire, incognitae fuerunt, aut certe non satis exploratae. Quid quod illae ipsae notitiae rerum, quas in medium ipsi e tenebris protulere, in tot voluminibus dispersae non aeque videbantur juvare cupidos eruditionis posse, ac si ab uno aliquo tum universae in uno essent opere comprehensae, tum acriori judicio expensae, et suo quaeque loco, ac bono in lumine collocatae? Hoc autem longum opus, et salebrosum, et multa requirens induſtriae, doctrinae, ingenii subsidia, id ipsum est, quod Julinus receperat; itaque noctes atque dies urſit annos circiter viginti, ut feliciter ad exitum perduxerit, etiamsi variis semper, et maximis distractus curis. Neque e-

nim ita se in haec studia abdiderat, ut nulla ab iis ratione divelli se pateretur, officiumque aliquando negligeret. Quin immo nihil ei fuit in tota vita antiquius, quam aliorum commodis atque utilitati, quantum poterat, inservire, maxime eorum, quos aut pietas sibi, aut amicitia, aut natura commendaret.

Ac primo sedulam liberorum institutioni operam dabat; rei vero familiari tantam, quantam deberet non indiligens paterfamilias. Praeterea pio illi Instituto, quod *Montem pietatis* vocant, praefectus fuit; item magno urbis Valetudinario semel atque iterum. Hujus etiam tabularium in ordinem redigendum curavit, et saepe rustica praedia obivit. Eadem officia Valetudinariis, quae in agro sunt, praestitit. Quibus quidem muneribus non a se quaesitis, sed ultro delatis diligenter adeo sancteque est perfunctus, ut exemplo esse posset ceteris, quemadmodum hujusmodi rerum procuratio *ad utilitatem eorum, qui comissi sunt, non ad eorum, quibus comissi, gerenda sit*. Pari modo inter Patricios Mediolanenses, qui splendidissimus est civitatis ordo, anno MDCCL. quum adlectus fuisset, biennioque post XII vir. annonae publicae curandae renun-

ciatus, singularem in hoc amplissimo Magistratu, quem iterum aliquot post annis gessit, diligentiae, aequitatis, abstinentiae laudem tulit. Huc adde amicorum, quibus abundabat (erat enim ad conciliandas, tuendasque amicitias, ut boni esse solent, aptissimus) tum civium, tum exterorum assiduas interpellationes, quorum partim carmina ab eo, aut lucubrationes musicas flagitabant, partim aliquid de antiquitate requirebant; neque id mehercules frustra: gerebat enim ipse omnibus morem libentissime. In his Joannes Andreas Tricus, Bibliothecae Ambrosianae praefectus, vir eruditus, dissertationem suam de pervetuso lapide, in quo Fasti Fratrum Arvalium describuntur, ejus judicio permisit, elicuitque epistolam verbosiorem, Latine scriptam, in qua puram quidem, germanamque Romanae orationis elegantiam desidero; hanc enim homo in scriptorum aevi sequioris lectione diu multumque volutatus, eorum nonnihil colore infuscaverat; non possum tamen admirari satis cum animi candorem, modestiamque, qua sensa aperit sua, tum ingenii subtilitatem plane singularem in enodandis, supplendisque hujusmodi

antiquitatis reliquiis, injuria temporum depravatis. Neque hoc loco praeteream duos viros e Societate Jesu, elegantioris doctrinae jam tum laude florentes, qui cum Julino de cogitatis, scriptisque suis communicare erant soliti, Hieronymum Tiraboschium, & Guidonem Ferrarium, quibuscum scilicet cognatio studiorum, & morum similitudo magnam illi necessitudinem conciliaverat. Praecipue consulebatur Georgius de ortu, atque originibus familiarum Mediolanensium, quarum nonnullas, amicorum rogatu, a stirpe ad hanc aetatem ordine enumeravit. Nec vero non eamdam operam familiae praebuit suae, quae a Julino, quod est oppidum in ora Larii situm, nomen nacta, magnam habuit antiquis temporibus apud Rhoetos auctoritatem; deinde inter patricias Novocomi diu floruit; demum Mediolani consedit. Hujus igitur monumenta tam diligenter collecta, quum Caesari ejus filio, natu majori, in promptu essent, nihil hic fere negotii habuit in iis exhibendis Collegio probandisque, quum inter Nobiles Jurisconsultos voluit cooptari.

Sed ubi ab antiquitatis ſtudio discessisset, nulla in re Georgius plus temporis, aut certe libentius, quam in muſica se exercebat, ſic ut unam ex artibus omnibus hanc, tanquam filiolam, videretur osculari suam. Neque mirum: ſit enim fere, ut ad quas artes aptissimi sumus, in iis tractandis voluptate maxima perfundamur. Ipse autem, quum ſautricem admodum hac in re naturam habuisset, tantam erat longo usu concinnandae harmoniae ſacultatem adeptus, ut in paucis aetatis suae numeraretur. Etenim, quae precipuae erant virtutes Sammartinii, harmoniam ſcilicet organicam animare quodam modo, idque apte ad variam inſtrumentorum naturam, ac ſtilum mira floſculorum, pigmentorumque, quae audientes delectarent, copia ac varietate conſpergere, in his non inferior, quam magiſter, fuit; hunc vero eundem longe superabat apta rerum distributione, quod erat facile homini ingenio nobili, ac multis litteris praedito. Quare ejus lucubrationes peraeque intelligentibus, ac vulgo probabantur summo opere; atque tantam ubique gentium celebritatem

erant consecutae, uti ex variis Europae partibus, immo vel ex ultima America, nedum ab Italia universa expeterentur. Scribebat autem incredibili celeritate, eratque solitus dicere numquam lucubrationum suarum, quae organis inservirent musicis, se minus poenitere, quam quum, priusquam ad scriptionem admoveret manum, nihil admodum commentabatur; referens in chartam scilicet quidquid ultro aliud ex alio sese scribenti offerebat. Neque id non vere, ac perite dicebat; etenim si quando ante meditabatur, ejus in mente, qua nihil erat feracius, nimia rerum efflorescebat copia; has vero difficile erat postea ita ordinare, atque disponere, ut simplex illud *dumtaxat*, & *unum* efficerent, in quo Horatius primam scribendi virtutem ponit. Praeter quam quod vel ipsa haec copia audientes defatigat, neque perinde admodum delectat.

Idem cum sua, tum aliorum carmina, maxime, quae usui essent scenae, quoties occasio ferebat, notis vestiebat musicis. Nec tamen ad sublime illud, & grave scribendi genus, atque ad permovendos animos

maxime accommodatum, quod argumenta sacra & heroica scilicet decet, se umquam adsuefecerat, in quo temporum consuetudini indulsit; licet haud videretur esse dubium, si tentare voluisset in hoc etiam genere quid posset, non mediocrem eum laudem fuisse consecuturum. Id ut faceret epistola eum elegantissima, Italicis versibus conscripta, Juvenalis Saccus Collega meus, impellere est conatus, eo consilio, ut dum meditando ipse scribendoque ornare atque illustrare artem studebat, dabatque operam, ut vitiis mederetur in eam invectis, quae usque eo creverunt, ut multis bonis hominibus vel musicae nomen sit invisum, haberent simul Mediolanenses musici unum aliquem auctoritate praestantem civem, ad cujus exemplum tuto possent lucubrationes suas conformare. Id quidem consilii Georgius vehementer probavit, egitque illi gratias, ut natura erat suavissima, plurimis verbis, quod se illi perficiendo parem existimaverat, non tamen aggredi voluit, excusatione usus maximarum occupationum, quibus obstrictus jam erat, in primisque aetatis jam inclinatae. Qua de

re coram postea cum Sacco colloquens: *utinam, inquit, mihi id negotii aliquis dedisset, quum et magis eram vacuus et ver agebam aetatis; non sane commisissem, ut mihi hanc quisquam laudem praeriperet. Sed mihi abiit tempus, quo moliri aliquid novi possem: neque enim te ipsum fugit, si quando tale aliquid contigerit, ut opus sit contra praejudicatas vulgi opiniones ratione pugnare, et consuetudinem vitiosam artificum, et corruptam pura, et incorrupta consuetudine emendare, quanto id juventuti commodius succedat, quam senectuti. Juvenum quippe suavitati tribuuntur multa, quae auctoritati senum negantur. Quare horum est moderari, et confirmare, illorum vero exequi, et inchoare.*

Sed illuc redeamus. Magnis quidem, & variis curis assidue premebatur Julinus, quae nullum otioso relinquere tempus videbantur. Sed eam inîverat ipse rationem vivendi, ita vigiliis, laboribusque exercitam, atque ab omnibus voluptatibus alienam, ut ei nihilominus quotidie horae subcisivae complures superessent, quas operi illi suo maximo rerum Mediolanensium reservaret. Has ipse non patiebatur perire; itaque in dies procedendo

ad calcem pervenit. Ex quo intelligi poteſt *eos dumtaxat tempus destituere, qui uti illo nesciunt*. Anno MDCCLX. primum volumen prodiit, post quinquennium prodiit nonum, idemque suscepti operis extremum, cujus quidem universi ratio facile studiosis Julini constabit, modo ut ea legant, quae ipsemet in epistola ad lectorem eſt praefatus, in qua quidquid receperat, religiose praeſtitit; laudes vero singulas referre, etſi hujus esse loci videatur, non tamen aggredimur. Nimis enim esset longum persequi, quot ipse monumenta aut prius incognita in lucem protulerit, aut recepta ab aliis partim falsa, partim dubia oſtenderit, aut obscura illuſtrarit, aut mendis scatentia recensuerit, aut genuinae lectioni reddiderit; ad ſummam quantam ab hiſtoria illorum temporum caliginem dispulerit. Ut mihi non solum praeconium tributum, sed etiam grave clariſſimi viri teſtimonium ei impertitum videatur, quum Petrus Verrius Comes (qui & quantus judex!) in ipso hiſtoriae Mediolanenſis veſtibulo, quam ab exordio urbis contexuit, affirmavit in illo se opere admiratum fuisse, praeter improbos exantlatos

labores, ſingularem mentis sagacitatem, atque acre, ſincerumque judicium, a quo ſi quando paullulum deflectit, quod tamen ipsum accidit perraro, facile intellectu eſt, aliquam ei oblatam religionem fuisse. Non me fugit a nonnullis id Julino vitio dari, quod leves quasque res, & minutas diligenter consectatur; sed perperam. Quippe animadvertendum eſt, eo spectasse ipsum potissimum, ut supellectilem monumentorum, quam maxime poterat, lautam & expeditam pararet, et in annalium ordinem digereret, unde sumerent, qui vellent scribere hiſtoriam, proindeque nihil ei admodum praetermittendum fuisse de juribus, de legibus, de inſtitutis, de factis, ſive *Ecclesiaſticis*, sive civilibus, ſive publicis, ſive privatis, quod cuiquam aliquando usui futurum suspicaretur. Ceterum genere orationis est usus, quod nullus quidem flos, neque lumen fere ullum distinguit, non tamen impolito, neque abjecto, sed fuso, atque tracto, & cum aequabili quadam lenitate profluenti; ex quo denique modestus scriptoris atque ingenuus quodam modo animus spirat.

Jam vero statim atque exemplaria operis emissa in vulgus fuere, nae illius magna, non in Italia solum, sed etiam trans Alpes percrebuit fama. Namque per id tempus inter sodales litterarios Umbriae primarios adlectus fuit, & paucis post annis inter Goestingenses, epistolis ad eum missis laudum plenissimis, ficut in Regiam pulchrarum artium societatem, Parmae haud ita pridem conftitutam, fuerat adscitus, propter et ejus in mufica praestantiam, et fingularem etiam, quam in aliis artibus intelligentiam habebat, quippe qui de fignis quoque, & tabulis judicium facere poterat, fic, ut ex lineamentis, formis, pigmentisque vel de manu, fi minus esset nota, sagacissime exiftimaret. Complures etiam ad eum viri apprime docti, et litterati gratulatum scripserunt, e quibus Labrettus a Bibliotheca Ducis Wirtembergenfis ei praeterea fignificavit se Hiftoriam Mediolanensem Germanica oratione scriptitare adortum esse, eumque per quinque illa saecula unice auctorem sequi. Neque vero non magnam a civibus suis gratiam iniit; quippe qui honorificentissime

Decurionum diplomate Patriae Historicus est appellatus, et aliquanto post civicis tabulariis constituendis praefectus. Ac tantam quidem ejus integritati, prudentiaeque habuerant fidem, ut ei permitterent eligere, quem vellet, adjutorem sibi, et successorem dari; quam sane ipse non fefellit: elegit enim virum optimum, et experientissimum, Ignatium Lualdium, Sacerdotem Placentinum, cujus in exequendo illo munere opera magni aestimata semper fuit; nos autem non sine quodam grati animi sensu meminimus, propterea quod magnam monumentorum partem, quae ad declarandam Julini vitam pertinent, nobis suppeditavit. Sed tum demum Georgius putavit se pulcherrimum studiorum suorum fructum tulisse, quum Regio diplomate ad Franciscum I. Mutinensium Ducem, et Praesidem Insubriae Austriacae dato, immortalis M. Theresia Augusta, illius sibi operis munus acceptum ac perjucundum fuisse humanissimis verbis declaravit, jussitque Scriptori benemerito (sic enim eum appellat) pensionem quotannis ex aerario solvi, dum opportuna se occasio offerret aliquo eum dignitatis gradu honestandi,

quo nobilium adolescentium ingenia ad utilia quaeque studia excolenda aemulatione illius excitarentur. Quo sane potentissimae ac sapientissimae Reginae testimonio, ut nihil ei honorificentius, sic nihil esse poterat verius. Nam documento revera Julinus fuit, si quisquam alius, *Patriciorum studio* (ut praeclare de eo pronuntiavit Guido Ferrarius) *inclarescere plurimum civitates posse, si non levitate, aut otio obruantur mentes, sed virtute, et consilio praesentem, doctrina & monumentis praeteritam Patriae gloriam proferre studeant, commendentque nepotibus.*

Sed unum instar omnium judicium est sapientissimi, ac gloriosissimi viri Principis Chaunitii, supremi rerum Austriacarum administri, cui quidem tanti illud opus fuit, ut e re publica existimaverit fore, si continuaretur. Itaque ad Carolum Firmianum Comitem, in Insubria plena cum potestate administrum, litteras misit cum mandatis, ut ad se Julinum arcesseret, & postquam de singulari sua in eum voluntate certiorem fecisset, suis verbis exhortaretur etiam atque etiam, ut opus illud ad duo saltem consequentia sae-

cula proferret, quae quod propiora sunt nobis, nostra etiam magis refert cognoscere; atque id quo facilius faceret, pecuniam etiam, si qua opus esset, auxiliique omne genus, ac nova praemia polliceretur. Haec mandata Firmianus Comes ut accepit, nihil quidquam maluit, quam conficere, ut pote cui & res nihilo minus erat cordi, et erat Julinus carissimus. Hic autem tantorum hominum, quos patronos, fautoresque studiorum suorum colebat, & comitate victus, & auctoritate permotus, licet videbatur sibi, quasi decursu spatio, a calce ad carceres revocari, rem non recepit modo aequo animo, sed totis etiam viribus (quae ei in nitendo, quod semel admiserat, cura esse consueverat) praestitit, nulla ne valetudinis quidem habita ratione, sic ut quum materiem omnem in quatuor ipse volumina dispertiisset, horum priori jam anno MDCCLXXI. extremam manum imposuerit. Hujus autem exemplaria formis excusa Viennam, ut solebat, tum M. Theresiae Augustae, ejusque Regiae soboli, tum Aulae proceribus, in primisque Principi Chaunitio muneri misit, cujus reddi-

tae ſunt ei litterae paullo post favoris, benevolentiaeque notis inſignes, quae et quanti illum faceret, et stipendium ei in annos ſingulos adauctum fuisse ſignificabant; ſic tamen, ut quaecumque patriae notitiae interessent reipublicae, eas ipse, quotiescumque juberetur, suppeditare deberet. Quod et fecit. Complura enim deinceps mandata hujus generis accepit, primo ut librorum, in quibus quoque modo de rebus Insubriae politicis, civilibus, aeconomicis sermo esset, indicem contexeret, quam absolutissimum posset, ut illis omnibus bibliotheca inſtrueretur, quae est in aula Viennenſi, ad usum illorum, qui a conſiliis aut a secretis Aug. sunt pro rebus Italiae, deinde ut monumenta diligenter colligeret, quae ad historiam contexendam pertinerent Sacerdotiorum omnium, quae in provincia Austriaca Cispadana reperiuntur, ut quibus temporibus, et a quibus ſive Regibus, ſive Imperatoribus, ſive Episcopis, ſive liberis civitatibus fundata, patrimonio aucta, aut instaurata fuerint, appararet; ad ultimum, ut inquireret potissimum sacerdotia id genus, quas *Abbatias* vocant, quemadmodum

a do-

a domibus religiofis, ad quas pertinebant antiquitus, quibusque temporibus fuerint alienata. His autem omnibus, ut ex litteris apparet ad eum datis a Josepho Spargelio Dynaste et eximio litterarum non patrono solum, sed etiam cultore, cumulate satisfecit; quantum scilicet ab eo expectari par erat, qui accuratissime antiquitatem omnem, noftratem praesertim, babebat cognitam.

Verum propter assiduos, & immoderatos labores, valetudine senfim labefactata, morbo correptus eft, quem apoplexin vocant, XI. Kal. Februarias anno MDCCLXXIV. quem debilitas siniftrae corporis partis, non fine quodam ftupore mentis, atque sensuum, eft consecuta. Quo periculo licet diutina, et diligentissima curatione evaserit, a medicis nihilominus jussus eft, libris omnibus, negotiisque abjectis, omne suum ingenium conferre ad se fibi, suisque reservandum. Horum confiliis, quamvis invitiffimus, dicto audiens fuit. Sed in urbe lente admodum quum convalesceret, effetque otiosus, anno tepescente, in villulam se recepit, ubi salubritate coeli, & corporis motu, in primis-

que remissione animi factum est, ut amissas vires revocaret. Nihil tamen agere non poterat diutius, homo semper agere aliquid a prima assuetus aetate; itaque hujus vitae paucis post mensibus pertaesus, Mediolanum remigravit, & medicis omnibus dimissis, rursus se in litteras totum abdidit. Sed novum illud opus, de quo paullo ante diximus, nequivit absolvere, ejusque volumen quartum inchoatum reliquit. Rursus enim anno MDCCLXXVII. in eundem morbum incidit, sed longe graviorem, vehementioremque, sic ut memoria rerum retenta, quo suo quaeque vocabulo proprio, ac certo appellarentur, plane dedidicerit. Quo fiebat, ut si qui eum convenirent, fere collacrymaret, dictaque eis salute, subito obmutesceret. Quod nescio, ipsi ne molestius foret, an amicis, qui non hominis modo carissimi caussa, sed etiam sua angebantur plurimum; propterea quod prudentissima ejus, & plena litteratae senectutis oratione carebant. Recordabantur enim nunquam se cum illo antea congressos fuisse, quin doctiores discesserint. Nam quamdiu est commode locutus, quicumque ser-

mo incidisset, ſive de geometria, ſive de philosophia, ſive de legibus, ſive de antiquitate, ſive demum de ingenua quaque disciplina, nulla ex parte imparatum eum offendere; sed contra tum ejus multiplicem exquiſitamque doctrinam, tum miram facilitatem, quaecumque ipse naturali quodam bono, longoque studio acquiſiverat, impertiendi ceteris, consueverant admirari. Id quod scriptum de se ipso reliquit praesertim Sebaſtianus Rovida Navarienſis, Doctor philosophiae, ac Medicinae cum primis nobilis, in epiſtola, qua Julino opusculum inscripſit, in quo effigiem solaris eclipſis ovo gallinaceo, in obscuratione solis apud Seſſitem edito, ad vivum natura impressam, ſi minus vera, at certe veriſſimillima ratione explicavit. Igitur quum non amplius lectionibus, aut scriptionibus vacare ipse posset suis, neque litteratos cum amicis conferre sermones, quibus jampridem unice delectabatur, reliqua ei nulla erat animi relaxatio, praeter quam sonorum, atque concentuum, quibus fere quotidie ac tum maxime, quum in iis se liberi ejus exercerent, intererat libentissime. Namque

aurium sensu, vel post illam calamitatem, acerrime semper est usus; atque ita, ut si quid vel minimum peccatum esset, sentiret ipse statim, & voce, ut poterat, ac nutibus significaret; sin suavius aliquid, modulatiusque symphonia canebat, exilire pene gaudio videretur.

Res tamen nulla, in tam iniqua vitae conditione, perinde recreabat Julinum, ut carissimae, atque amantissimae conjugis assiduitas. Haec enim, nemini satis fidens, ipsamet die noctuque curabat eum diligentissime, fere pedem, quoad ille superfuit, non efferens domo; quadriennium scilicet. Eadem rem familiarem prudentissime administrabat. In primis vero mira omnibus nobilissimae matronae patientia videbatur, quum viri desiderio, quo se hic vehementer teneri nutibus significarat, morem ut gereret, diviniorem illam supplicandi formulam, quam Christus ipsemet tradidit, senem lingua haesitantem, obstupescentem, obliviosum, ut sedula matercula puerum trimum, aut quatrimum, syllabatim edocebat. Atque eo tandem, licet aegre & difficulter, deducta res est, rursus

ut integram memoriter pronunciaret ; quod faciebat nunquam ſine ſingulari animi ardore, & intima quadam spiritus dulcedine, quae vel ex ore spirabat, & quin illa adesset, a qua, ſicubi forte errabat, corrigeretur. In quo vehementer dubito, utrum majoribus efferam laudibus, patientiam ne, et pietatem magiſtrae, an discipuli modeſtiam, atque religionem. Quam quidem tum etiam ferebat prae se maxime, quum uxorem, & liberos suos a rebus divinis domum redeuntes exciperet. Nam manibus porrectis, & complicatis, collacrymansque indicabat, quam intimis angeretur senſibus, quod ad illas accedere morbo prohiberetur. Ceterum quum in horas ſingulas impendere ſibi mortem intelligeret, hanc habebat semper ante oculos; & conscientia bene actae vitae sustentatus, tanquam non ex vita, sed ex diversorio quodam esset migraturus, quo Chriſtianum hominem decet, aequo atque alacri animo expectabat. Quo factum eſt, ut inscientem quidem, non tamen imparatum eum oppresserit. Perculsus fuit tertio apoplexia in pervigilio Nativitatis Dominicae an. MDCCLXXX.

quum in eo esset, ut pransus e mensa surgeret; atque ita male est habitus, ut vocem omnino, et sensum amiserit. Paucis post horis febricula accessit, quam sperabant medici, ut in illo morbo, aliquam aegroto levationem allaturam. Falso; nam post biduum animam efflavit. Elatus est ad S. Thomae, ibique justis funerum persolutis sepultus in monumento familiae, cujus lapidi hic titulus inscriptus est.

MEMORIAE . AETERNAE
GEORGII . GIULINI
COMITIS . VIALBAE . VILLAEQ. PIZZONI
PATRICII . MEDIOLANENSIS
HISTORIOGRAPHI . PATRIAE
TABULARIISQ. CIVICIS . PRAEFECTI
IN . QUO . FUERE
INGENIVM . DOCTRINA
MODESTIA . RELIGIO
ABUNDE . OMNIA . LAVDE . DIGNA
OB. VIII. KAL. IANUAR. MDCCLXXXI.
AET. LXVI.
H. M. H. S.

Duos filios, Caesarem I. C., qui ab hinc triennium Annam e nobilissima Vermiorum Familia habet in matrimonio, et Josephum reliquit; tresque filias, quarum duae se Virgines Deo sacrarunt, tertiam Francisco Bossio Vicecomiti, adolescenti primario, cujus ab obitu hic tertius est annus, collocaverat. His nihil a Georgio unquam defuit, quod esset ab optimo juxta & amantissimo parente expectandum. Neque sane admonitionibus solum, praeceptisque sobolem instruere ad omne officii genus studuit ipse semper, sed etiam praeclaris exemplis, sine quibus verba inania fore intelligebat. Nam quum nihil sanctius singulis ejus actis, tum nihil perpetua vitae consuetudine erat innocentius, nihil laboriosius.

Bene mane e lectulo quotidie surgebat; hieme vero ante lucem continentem saltem horam precationi dabat, fere in aeternarum rerum se meditatione exercens. Mox incumbebat ad studium; idque semper intentione animi tam vehementi, nihil ut ei pene cum sensibus esse videretur. Non interventu alicujus, non interpellatione, non etiam strepi-

tu facile afficiebatur. Hibernis temporibus igne non indigebat, neque, quod magis mirere, ad magnitudinem frigorum remedia alia comparabat. Meridie ad templum itabat, & sacro intererat, quod facere nullum diem praetermittebat. Hinc se referebat ad ſtudium, donec discumbendi ſignum daretur, quod accidebat saepius, ut ipse non audiret; proindeque, quod apud Donatum de C. Laelio tradit Nepos, admoneretur ab uxore, temporius ut discumberet: usque adeo lectionibus ipse, & commentationibus interdum abſtrahebatur; maxime si quando plus solito ſibi in scribendo succedebat. In convivio licet de sua illa hi hilaritate juvenili multum decerpſisset, ut ante docuimus, non tamen se tristem, aut cogitabundum praebebat; sed & familiariter jocabatur ipse aliquando, & aliorum jocis arridebat; urbanis illis scilicet et ingenuis, nunquam scurrilibus, neque in quemquam injurioſis. Namque eos adhibebat convivas, quorum mores a suis non abhorrerent. Sed, quoad fieri ſine moleſtia convivarum poterat, sermones de rebus seriis inducebat libentius, eosque unam amplius

horam a prandio producebat. Hinc rursum in bibliotheca latitabat usque ad vesperum. Tum vero prodibat domo, et postquam suae in Deum, & Superum aliquem, cujus dies festus agebatur, in aliqua sacra aede, religioni fecisset satis, amicos conveniebat; in his frequentius duos senes, quibuscum vetus ei necessitudo intercedebat, Joannem scilicet Conradum de Olivera Marchionem, eundemque Senatus Mediolanensis Praesidem, virum integritate, atque auctoritate plane singulari, & Cloeliam Grillam Borromeam, celeberrimam illam primariam feminam, scientiarum, & liberalium artium omnium, praeter muliebrem conditionem, intelligentem atque studiosam. Horum uterque quotidie, ut moris est, illustres nobilium virorum feminarumque conventus prima nocte habere consueverat. Intererat his interdum Julinus; plerumque vero matutinis, et pomeridianis commentationibus non contentus; nocturnas addebat. Idem octavo quoque die ad poenitentiae, et Eucharistiae mysteria accedebat. Decretis Christianae Reipublicae, etiam quae ad disciplinam, caerimoniasque pertinent,

religiose obtemperabat. Quicumque opis suae indigeret, ei, quoad facere poterat, pecunia, consilio, opera praesto erat.

Modestiae vero nullum adferre majus testimonium possumus, quam quod, licet ingenii, doctrinaeque laude floreret maxime, tamen pudore quodam pene subrustico, deterritus est semper, quominus Firmiano Comiti, in cujus ceteri gratiam irrepere ambitiose certabant, quotquot doctrina vel mediocriter essent instructi, se sistere auderet prius quam fortuito fuerit ei de facie cognitus, atque ultro accersitus. Quod ita evenisse accepimus. Invitatus fuerat Julinus a Theresia Pinotina, musices scientissima, sorore Cajetanae Agnesiae mathematicae, quam haec non modo urbs, sed aetas tulisse semper gloriabitur, ad conventum quemdam psaltriorum atque cantorum, quem domi suae illa habebat. Huic aderat etiam Firmianus Comes; qui cum ibi Julinum offendisset, et praeclare fidibus canentem audiret, ad eum qua erat comitate singulari, accedit. Ei gratulatur, quod gravissimis studiis, in quibus excellebat, leviores etiam has artes tanta cum

laude adjungeret; deinde ſuavissime conqueritur, quod ad se venisset numquam, idque ut facere quam primum commodo suo posset, ne gravaretur, rogat. Ivit postridie mane Julinus, atque multis verbis ultro citroque habitis, eo tandem de industria, sermonis cursu, ille devenit, ut diceret, editionem Monumentorum Mediolanenſium plus quam oporteret differri, seque opus illud jam pridem expectare vehementer. Cui noſter, cum maturaturum se recepisset, ex eo die tanta apud celeberrimum illum Musarum omnium Patronum gratia floruit, ut anteferretur ei nemo, pauci pares ponerentur. Hac vero gaudebat sane Julinus, nunquam tamen uti voluit; ne tum quidem, quum ei usu venit, ut vel damna fundis suis, injuſta, & gravia essent illata, vel occulto malevolorum (neque enim obtrectatores viro tam illustri deesse poterant) rationibus ejus officeretur. Ipse enim erat is, qui neque laederet quemquam, neque ſi injuriam acciperet, non pati mallet, quam ulcisci, aut etiam propulsare, Quod est ſignum animi non modesti solum, sed etiam lenis, ſibique met ipſi imperantis.

Atque erat ipse quidem, ut accepimus, ad iram, & aegritudinem natura proclivis, ut fere ingeniosus quisque esse solet; sic tamen has animi perturbationes adsueverat ratione cohibere, nemo ut illum neque irascentem, neque nimio moerore demissum unquam viderit. Lacessitus etiam acerbiori aliquo dicto, tantum abest ut par pari ipse referret, ut potius, dolore omni dissimulato, serena fronte,. & verbis quam suavissimis responderet. Quod si adversi aliquid ei nec opinanti accidisset, aut esset relatum, quantumvis intime angeretur, manum ad frontem admovebat tantum, et in cubitum innixus, suo cum animo paullisper cogitabat, itaque se brevi colligebat. Nunquam aut cum parentibus, aut cum uxore in gratiam rediit; nunquam cum quopiam suorum in simultate fuit; et si qua forte inter eos querimonia intercedebat (non enim boni viri, quique inter se amant, unum semper, idemque sentiunt) pro concordia domestica, qua nihil habebat potius, nullum ipse sumptum, nullum incommodum aut refugiebat, aut deprecabatur. Ultimis vero temporibus homo lenissimus, ac

patientissimus non nihil morosus evaserat; nam quidquid non ex ejus sententia cadebat, aut ab aliis fiebat, conquerebatur facile, & iis etiam exprobrabat, quos habebat carissimos; idque non tam vitio senectutis, quam teterrimi morbi, cujus vi fuerat vehementer conflictatus: adeo verum est, in fragili corpore omnem offensionem odiosam esse. Sed enim, ut iram colligebat temere, sic etiam ponebat, quasi puer; et simul ac se remiserat, petere errati veniam solebat.

Sed quum a litibus omnibus, tum a litterariis potissimum, alienum semper animum praesetulit. Quod quidem perillustre fuit, quum celebris illa exarsit controversia inter Transformatos plerosque, & Paullum Onuphrium Brandam, Eloquentiae Professorem in Collegio Alexandrino Mediolani, hominem optimum, quique in litteris consenuerat, interioribus illis quidem, atque reconditis, sed paullo acriorem, et nimis fortasse solitarium. Huic res erat cum ingeniosis sane, & litteratis hominibus. Itaque pugnatum est utrimque diu, & acerrime. Quam pugnam commissam fuisse, si litterarum bonum spectemus, satis justa caussa est laetandi, nam

opuſcula hinc et illinc prodiere cum docte, eleganterque conscripta, tum multo sale condita; ſin dissidii animorum ratio ducatur, quo non tantum ad subamaros jocos ventum est tandem, sed ad convicia etiam, & probra, quae nihil ad rem, sane eſt magnopere dolendum. Inter has turbas mira fuit Georgii quies. Habebat ipse quidem carissimum Transformatorum coetum, ut demonſtravimus supra. Suspicabatur praeterea se se quoque aliqua ex parte petitum a Branda fuisse, propterea quod vernacula lingua, quam hic scriptioni minus aptam asserebat, carmina aliquot, animi caussa, confecerat, e quibus festivissimum illud est habitum, ubi quemadmodum Anacreon Bathyllum, puerum venustissimum, sic ipse jocans turpi e contrario, et perridicula forma puellam, a pictore exprimi in tabella jubet: nihil tamen quidquam aut dolori suo, aut studio partium indulſit. Quin etiam, pacis semper auctor, gavisus est vehementer, quum publica auctoritate bello illi litterario est finis tandem impoſitus. Sic se gerentis minime est mirandum; ſi et vita ejus fuerit tranquilla, & mors bonis omnibus luctuosa.

OPERA EDITA.

Memorie spettanti alla Storia, al Governo, ed alla descrizione della Città e della campagna di Milano ne' secoli bassi raccolte, ed esaminate dal Conte Giorgio Giulini. In Milano nella Stamperia di Giambatista Bianchi. in 4. Octo Voluminibus opus absolvitur. His tamen nonum adjectum est a Julino, in quo et additamenta complura, et emendationes priorum continentur, tum index attexitur rerum memorabilium, locupletissimus, iisque, qui universum opus perlegere noluerint, plane necessarius.

Continuazione delle Memorie spettanti alla Storia, al Governo, ed alla descrizione della Città e della Campagna di Milano ne' secoli bassi, raccolte, ed esaminate dal Conte Giorgio Giulini. In Milano nella Stamperia di Giambattista Bianchi. in 4. Tria dumtaxat hujus Operis volumina sunt edita, quorum primum ab anno MCCCXI. incipit, quo anno Reipublicae Mediolanensis potitus est Matthaeus M. Vicecomes; tertium vero desinit in annum MCCCCXLVII.

Di Giulia Drusilla, figliuola di Germanico, Dissertazione del Conte Giorgio Giulini. Extat in Volumine Collectionis Mediolanensis edito apud Antonium Agnellum anno MDCCLVI.

Sopra l' Anfiteatro di Milano. Ragionemento del Conte D. Giorgio Giulini. Extat cum separatim, tum in Volumine Collectionis Mediolanensis edito apud Antonium Agnellum anno MDCCLVII.

In morte del Conte Giuseppe Maria Imbonati Conservatore perpetuo dell' Accademia Milanese de' Trasformati. Orazione del Conte Giorgio Giulini recitata nell' Accademia il dì

primo Settembre 1768. Edita fuit anno post Mediolani una cum lectissima carminum Collectione, quibus Transformati certatim obitum Imbonati Comitis defleverunt, ejusque memoriam summis laudibus honestarunt.

Rime. Pauca admodum e multis carminibus Julini mihi contigit videre; cum pene evanuerint libelli, in quibus edita fuere. De illis igitur, quum haud possem egomet, nisi temere, judicare, percontatus sum ab aequalibus ejus, aestimatoribus harum rerum non solum peritis, sed prope fastidiosis, accepique non ad unguem ea quidem expolita esse, sed singulari tamen facilitate, et prudenti judicio conscripta, non sine lepore quodam nativo. Saepius in alienas Collectiones versus suos conferebat ipse, veluti symbolas, nonnunquam vero ab amicis id officii reposcebat; idque in primis fecit, ut duabus coniugis suae sororibus gratificaretur, quum hae simul sacro Virginum coetui dederunt nomen, eidemque postea solemni se sacramento addixerunt. Harum Collectionum, quarum prior anno MDCCXLIV. vulgata fuit, altera anno consequente, meminit Quadrius Vol. VII., in iisque complures Julini lucubrationes varii metri, pulcras illas atque venustas, extare testatur.

OPERA INEDITA.

Sopra il riso. Cicalata del Conte Giorgio Giulini recitata nell' Accademia de Trasformati del Carnovale dell' anno 1744.

Sugli Anelli degli Antichi dalla loro origine fino alla fondazione di Roma. Dissertazione Storica.

Il Prodigo. Commedia, recitata l' anno 1745.

La Fantasima. Commedia recitata l' anno 1746.

La Bottega del Caffè, recitata l' anno 1748.

La-

Lavinia. *Tragedia*, *recitata l' anno* 1748.

L' Alcimeone Tragedia recitata l' anno 1750.

De antiqui marmoris fragmento, *ubi Arvalium Fratrum Fasti describuntur Epistola Georgii Julini* ad Joann. Andream Tricum Ambr. Bibliothecae Praefectum.

Delle Mura, *e fortificazioni antiche di Milano*.

Memorie spettanti alla Città, e Campagna di Milano; secondo i tempi, cominciando dall' anno di Roma 155.

Della Scultura delle gemme presso gli antichi.

Spiegazione di un Cammeo antico rappresentante Giulio Cesare.

Osservazioni sul Capo I. del Libro XXXIII. *dell' Istoria Naturale di Plinio*.

Della venuta degli Etruschi, *e degli Umbri*, *e in seguito degli Insubri*.

Ragionamento sulle leggi, *che riguardavano i falliti*.

L' Oracolo. Serenata per musica tratta da una farsa Francese del Sig. Saintfoix dal Sig. Conte Pietro Verri, e posta in Musica dal Sig. Conte Giorgio Giulini. 1775.

L' Ombra d' Augusto. Cantata per Musica del Sig. Conte Giorgio Giulini per la nascita di S. A. R. l' Arciduca Massimiliano d' Austria.

La Costanza di Scipione Africano. Dramma per Musica.

Rime, *e lettere*.

Sonate.

Il fondatore di Lisbona. Cantata a quattro voci pel giorno Natalizio di S. M. Fedelissima Giuseppe Re di Portogallo. Poesia e Musica del Sig. Conte Giorgio Giulini.

Raccolte di Notizie intorno a' Vescovadi alla Abazie, *Prepositure*, *e altri Benefizj dello stato di Milano*. *Parte I. de' Vescovadi del presente stato di Milano*, *previlegiati*. *ed arricchiti dai Sovrani di esso*. *Parte II. Intorno alle Chiese e*

Cappelle, ed a Benefizj fondati dalle Città dello Stato di Milano. Parte III. Intorno a luoghi Pii fondati, ed arricchiti dalle dette Città e dai Sovrani, e dai Pubblici.

Raccolte di Notizie intorno alle fondazioni originarie delle Abbazie, e Benefizj della Lombardia Austriaca, che successivamente furono secolarizzati, e passarono in Commenda.

Continuazione delle Memorie spettanti alla Storia, al Governo, e alla Descrizione della Città, e della Campagna di Milano ne' secoli bassi, raccolte, e spiegate dal Conte Giorgio Giulini Tomo IV. Hoc volumen primis tantum lineis informatum, ut ita dicam, morte interceptus reliquit, perinde fere atque alterum opus *de Anulis Veterum*, quod Latine scribere instituerat. Hujus enim habemus tantum adversaria cum hac *epigraphe*: ΣΥΜΜΙΚΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΑΚΤΥΛΙΩΝ; in quibus uberrimam silvam rerum, et prudentissimam capitum distributionem admiramur.

ERRATA	CORRIGE
Pag. 30. l. 8. Vaticaniis	Vaticanis
P. 198. l. 9. dissemere	disserere
P. 232. l. 24. 83.	230.
P. 272. l. 6. littera	litteras
P. 303. l. 14. fortunatissimum ejus natale	fortunatissimus ejus natalis
P. 310. l. 23. *adde*	Pars II. cum eodem titulo in Padova 1719. presso Giuseppe Comino.
P. 339. l. 4. accepisset	accessisset
P. 343. l. 14. amphytheatro	amphitheatro
P. 350. l. 22. sa	se

INDEX VITARUM

Quae in hoc volumine XIII. continentur

Joannes Bona Card.	pag. 1.
Leopoldus Andreas Guadagnius	46.
Caſtruccius et Philippus Bonamicii Fratres	80.
Petrus Jannonius	127.
Juſtus Fontaninius	202.
Jo. Antonius Uulpius	270.
Sertorius Orſatus	303.
Georgius Julinus	321.

INDEX RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN HOC XIII. VOLUMINE CONTINETUR.

A

Acherius Lucas 29.
Aegyptius Matthaeus 161.
Agnellus Andreas 206.
Alberonius Card. 85.
Alciatus 339.
Alexander VII. 12. 14. 15.
Alexandra Lycophronis 63.
Althanius Card. 140. 141. 152.
Ambrosii S. fortitudo 346.
Amphitheatrum Mediolanense 343.
Amatus Cajetanus 107.
Anastasius Philippus 153.
Acquaviva Card. 88.
Argentus Cajetanus 129 139. 145.
Atettinorum jura 224.
Averanius Josephus 47. 51.
Augustinus S. ubi conditus 241.
Aulisius Dominicus 128. 132.
Azzonius Josephus .

B

Balutius Stephanus 30.
Baptismi ritus 259.
Belli Veliterni historia 87.
Italici 91.
Bellellius Fulgentius 243.
Bembus Petrus 77.
Benedictus XIII. 155. 165. 227. 235. 237. 240 242.
... XIV. 90. 104. 107. 251.
Beneventanus Archiepiscopatus 165.
Blanchius Jo. Ant. 188.
Bollandistae 31.
Bona Jo. Card. ejus vita 7. studia 9. munera 12. mores 14. 17. 20. 32. Cardinalis creatur 15. opera 20. et. seq. mors 32.
Bonamicii Fratres Castruccius & Philippus illorum vita 80. illius orationes 84. 96. historia 87. mars 97. hujus opera 104.
Bonarrotius Philippus 247.
Borbonius Carolus Rex. 87. 98. 167.
. . . . Philippus 94.
Borromeus Card. 110.
Brunius Petrus 248.

C

Capassius Nicolaus 134. 159.
Capius Jo. 165.
Capponius Ferrantes 58.
Carolus VI 149. 150. 227.
Carrarius Hieronymus 27.
Castellius Regens 163.
Cessisius Jo. Bapt. 272.
Censoriae leges quae? 49.
Chantelovius Claudius 29.
Chaunitius Princeps 366. 368.
Chisius Fabius Card. 11. 12.
Clemens IX. 15.
. . . . . X. 19.
. . . . . . XI. 155. 205. 209. 224.
. . . . . . XII. 84. 165. 249.
. . . . . XIV. 110. 112.

Colloredus Fabius 105.
Columba S. 240.
Columna Card. 109.
Comaclum ad quem pertinear 224.
Combefisius 30.
Cordis Jesu cultus 249.
Corsinius Card. 83. 109.
Coscia Card. 165.
Cotelerius 29.
Cremanus Aloysius 37.
Cujacius 62.
Cyrillius Nicolaus 133.

D

Decolonia 20. de Doctoribus Carolus 315.
Drusilla Julia 339.
Dukius Arthurus 120.

E

Emaldius Thomas 107.
Etruscorum antiquitates 198. 219.
Eucharistia ejus ritus 25.

F

Fabulae quid contineant? 265.
Facciolatus Jacobus 49. 284. 288.
Falconia Proba 222.
Faltonia Proba 222.
Farsetius Josephus 263.
Ferrarius Guido 357. 366.
Firmianus Comes 366. 378.
Flamma Galvaneus 352.
Fontana Franciscus 299. 319.
Fontaninius Dominicus 253.
..... Justus ejus vita 202. ejus dissertatio de masnadis 203. alia opera 205. & seq. eloquentiam Romae docet 209. Germonium confutat. Tillemontium defendit 215. ejus opus de Italica eloquentia 217. de Hortano 219. de juribus Rom. Pont. in Comaclum 224. in Parmam et Placentiam 231. de Bibliotheca Imperiali 227. de codice S. Marci 228. de corona ferrea 229. ejus vices et munera 234. 236. Gratiani decretum vulgat 238. de S. Columba disserit 240. de sepulcro S. Augustini 241. de S. Petro Urseolo 243. de disco votivo 246. de litteraria Forojuliensium historia 251. Mors 252. mores 248. laudes 259.
Forojuliensium historia litteraria 250.
Fortius Cajetanus 105.
Furietius Alexander 105.

G

Garellius Pius 149. 167.
Garofalus Blasius 147. 157.
Garrius Ant. 215.
Genebrardus 5.
Georgius Dominicus 237.
Germonius confutatus 210.
Goarius Jacobus 5.
Gorius Ant. 58.
Goussainvilleus Petrus 30.
Graevius Georgius 306.
Gratiani decretum vulgatum Romae 238.

Gratiolius Petrus 344.
Grandius Guido 82.
Gregorii S. libri morales editi 245.
Grimaldius Constantinus 152.
Guadagnius Leopoldus ejus vita 46. ejus opus de legibus Censoriis 49. magister creatur 51. ejus commentaria in Institutiones Imperiales 53. opus de Pandectis 58. 60. orationes 51. 64. mores 68. mors 70.
. . . . : Carolus 69.
Guastaldius Josephus 176.

H

Harduinius Jo. 212.
Harrachius Comes 156.
Hermantius emendatus 346.
Historiae laudes 71. Qui latine illam scripserunt 78. quomodo tractanda 119.
Hortanae antiquitates 220.

I

Jannonius Petrus 122. ejus vita 127. studia & exercitationes 129. historiam scribit 130. 134. & seq. caussas agit 130. ejus vices 141. Viennam concedit 142. ejus opus de triregno 151. 173. confutatur 153. et seq., Professionem fidei emittit 188. Paulio respondit 161. ejus liber de Dicasteriis 163. Vienna discedit 167. Venetiis 171. Mediolano 172. Genevam concessit 173. comprehenditur 177. ejus scripta dum erat in vinculis 178. & seq. retractatio 181. mors 189. mores 192.
Jannetasius Partenius 131.
Jesuitae 19. 31. 152. 169. 214. 241. 255.
Imbonatus Josephus 336. 337.
Imperialis Card. 203. 227.
Josephus I. 224.
Julii Caesaris gemma explicata 348.
Innocentius XI. 114.
. . . . . . XII. 204.
. . . . . . XIII. 235.
Julius II. 165.
Julius Caesar 319. 357. 375.
. . . . Georgius ejus vita 321. studia de antiquis rebus 326. 340. de musica 354. 359. mores 327. 330. 377. munera 355. 365. carmina et dramata 338. opus de rebus Mediolanensibus 344. 351. 362. de gemmis anullariis 347. mors 374.
Juris civilis historia 38. & seq.
Justinianus quid egerit in condendo jure 41.

L

Labbeus Philippus 30.
Labrettus 364.
Laderchius Jacobus 215. 237.
Lamius Jo. 78.

Lantius Aloysius 199.
Lazzarinius Dominicus 85. 215. 276. 285.
Liturgicarum rerum scientia commendata 2. a Bona Card. illustrata 4. 20. 22. ab aliis 5.
Lualdius Ignatius 365.
Lucchesinus Vincentius 80. 105.
Ludovicus XII. 165.
Lupus Christianus 31. 205.

M

MAbillonius Jo. 3. 24. 26. 29. 205. 210.
Macedo Franciscus 25.
Maffeius Scipio 218. 308.
Malcreda Laurentius 316.
de Marchia Jacobus 205.
Mazzolenius Angelus 323. 344.
Mazzuchellius Jo. Maria 351.
Mediolanensium amphitheatrum 344. historia 351. et seq. 362.
Migliorius Cajetanus 196.
Miro Abbas 147.
Monelia Ferrantes 47.
. . . . . . Thomas 239.
Montanarius Geminianus 315.
Montecatinius Jo. 104.
Montfauconius 228.
Morcellus Stephanus 348.
Muratorius Ludovicus 218. 225. 230. 325. 352. 354.

N

NAsoniorum Sepulcrum 311.
Neapolitani Regni historia 131.
Norisius Card. 205. 250. 313.

O

ODescalchii Livius et Victoria 110.
Ogilvius Jacobus 160.
Olmeta Salvator 82.
Orsatus Jo. Antonius 310.
. . . . Sertorius ejus vita 303. ejus opus de notis Romanorum 305. de monumentis Patavinis 308 et seq. de marmoribus eruditis 310. de sepulcro Nasoniorum 311. ejus mores 312. mors 315.

P

PAlatina Societas 324.
Pallavicinus Card. 22.
Pallium 206.
Pamelius Josephus 4.
Pandectarum historia 58.
Panzinius Leonardus 126.
Papia quare sic dicta 243.
Parmae et Placentiae dominium 231.
Parinus Josephus 336.
Passeronius Jo. 336.
Passioneus Dominicus 216.
Paulius Sebastianus 160.
Persius Cyrus 206.
Petitdidierius Matthaeus 248.
Pisanius Angelus 168. 171.
Polcastrus Jo. Dom. 308.
Polignachius Card. 84.
Preverius Jo. Bap. 180.

Q

Quadrius Franciscus 336. 338.

R

Regalia 250.
Renaudotius Eusebius 27. 205.
Riccius Ludovicus 336.
Rubeus Bernardus 252.

S

Saccus Juvenalis 360.
Salvinius Antonius 48.
Sanfelicius 156.
Saneius 159.
Savinius Guido 71.
Sarpius Paullus 170.
Sibilliatus 285.
Stajus Benedictus 115.
Stampa Josephus Maria 324.

T

Taliazucchius Hieronymus 323.
Tassus Torquatus defensus 207. in Latinum conversus 271.
Taffonius Alex. 207.
Theresia M. Augusta 365.
Thiersius Jo. 30.
Thomasius Card. 205. 237.
Thuanus Jac. b. 165.
Tillemontius defensus 215.
Tiraboschius Hieronymus 357.
Trasamundi persecutio 242.
Transformatorum Academia 336.
Tria Joan. Andreas 188.
Tricus Jo. Andr. 356.
Troncii Historia 125.
a Turre Philippus 203. 205.
Turrecremata Card. 237.

V

Vallisnerius Antonius 273.
Venetorum dominium in mare Adriat. 169.
Verrius Petrus 362.
Villa Angelus Theodorus 323.
Vitalianus Octavius 154.
Urbanus VIII. 152.
Ursēolus Petrus 248.
Vulpius Jo. Antonius ejus vita 270. Professor creatur 272. ejus orationes philosophicae 273. Lazzarinio succedit 277. Veteres Scriptores illustrat 279. recentiores edit 280. ejus commentaria in amatorios poetas 283. & seq. illius carmina 287. mors 293.
. . . . . Cajetanus 295.
. . . . . Jo. Baptista 295.

Z

Zaccagnius Laurentius 204.
Zaccharias Scholasticus 275.
Zenus Apostolus 203. 217. & seq. 245.

